

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

İSLAM CEZA HUKUKUNDA DİYET VE ÂKİLE SİSTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET SABAN

DANIŞMAN: Prof. Dr. ABDÜSSELAM ARI

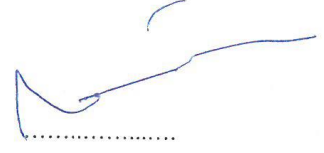
İSTANBUL

TEMMUZ, 2016

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Abdüsselam ARI (Danışman)

Üye Prof. Dr. Abdulaziz BEKİ

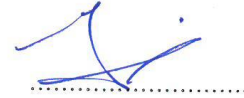

Üye Yrd. Doç. Dr. Mehmet RUZİBAKİ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. İbrahim GÜNEY

Enstitü Müdürü V.

BEYAN

Bu tezin yazılmasında: bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

AHMET SABAN

ÖZET

Bu çalışmada İslam ceza hukukunda şahıslara karşı işlenen öldürme ve müessir fiiller neticesinde meydana gelen diyet cezası ve İslam'da âkile sistemi her yönüyle işlenilmeye çalışılmıştır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Konu birinci bölümde iki temel başlık altında incelenmiş, birinci başlıkta diyetin mahiyeti, tarihçesi, miktarı, hangi mallarla ödendiği, mağdurun cinsiyetinin diyete tesiri, hakimin diyet taktiri ve diyeti düşüren durumlar işlenmiştir. İkinci başlıkta ise azalara karşı işlenen müessir fiiller neticesinde meydana gelen uzvun izalesi veya fonksiyon kaybı ya da yaralanması durumunda ödenmesi gereken diyet miktarları beyan edilmiştir.

İkinci bölümde İslam'da âkile sistemi ele alınmış, âkilenin mahiyeti, meşruluğu, tarihi gelişimi, kimlerden oluştuğu ve günümüzde âkile fertlerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği konuları ele alınmıştır.

ABSTRACT

In this study, the surety system and the diet penalty that being as a result of committed battery and assault against individuals try to be processed in Islamic Criminal Law.

The subjects were examined under the 2 basic headings. In the first title, the nature, trace and amount of diet, paid with diet goods which, the influence of the diet of the gender of the victim, diet the discretion of the judge, on lowering diet cases try to be processed. In the second title, assault and battery committed against members of that limb occur as a result of improper disposal or loss of function, the amount of diet that needs to be paid in case of injury try to be declared.

In the second part, the surety system in Islam taken up, the nature legality, historical development of surety system and who made of and keep in the surety system members assessment try to be processed.

ÖNSÖZ

Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a (c.c.) aittir. Salatu selam, Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz ve onun güzide ashabına olsun.

Allah Teâla insanı yaratmak istediğinde Meleklerle '*Yeryüzünde bir halife yaratacağım.*' buyurdu. Melekler kendilerine bildirilen bu haber karşısında Allah'ü Teâla'ya "*Ey Rabbimiz! Yeryüzünde kan dökcek bir varlık mı yaratacaksın?*"¹ dediler. İnsan tabiatındaki kan dökme arzusu adeta meleklerle malum olmuştu. Nitekim meleklerin bu endişelerini Adem'in oğullarından Kâbil haklı çıkarttı. İçindeki kan dökme arzusu ile kardeşi Habil'i haksız yere öldürdü ve yeryüzünde kan döken ilk insan oldu. Kâbil'in ardından milyonlarca insan onun yolundan giderek bu kötü ameli icra ettiler.

¹ Bakara, 2/30.

İnsanın bu tabiatını en iyi şekilde bilen yüce Allah (c.c.), gönderdiği her peygamber ile kan dökmenin haram olduğunu insanlara bildirmiş, İslam'da ve daha önceki şeriatlarda bir insanı öldürmenin bütün insanlığı öldürme ile eşdeğer bir suç olduğunu beyan etmiş, insanların can güvenliğini sağlamayı kendisine gaye edinmiştir. Bu sebeple insan öldürmeyi haram kılmış, bu suçu işleyenleri ya kısas ya da diyet ile cezalandırmıştır

İslam Ceza Hukuku, insan hayatına verdiği önemle diğer hukuk sistemlerinden farklılık arz eder. Örneğin batı hukuk sisteminde kanunların suçlulara karşı müsamahakâr bir tavır içerisinde olduğu görülmektedir. Batı hukuku bu tavrıyla mağdurun değil de adeta suçlunun yanında olma eğilimi gösterir. İslam hukukunda ise, hukuk normları daima mağdurun uğramış olduğu mağduriyeti giderme gayreti içerisinde dir.

İslam Hukuku bu tavrıyla sadece mağdurun yanında yer almamaktadır. Zira sistemin caydırıcılığı sayesinde toplumda asayiş sağlanarak suça teşebbüs alanını daraltmakta, daralan hareket alanında suça teşebbüs faaliyeti, nerede ise bitme noktasına gelmekle birlikte suçu işleme eğiliminde olanları da korumuş olmaktadır.

Bu mütevazî çalışmamızda İslam Ceza Hukukunda diyet konusunu açıklamaya gayret ettik. Rabbimizden bu küçük açıklamayı eksikleri ile beraber kabul buyurmasını temenni eder, bu vesile ile çalışmamızın ümmet-i Muhammed'e fayda sağlamasını niyaz ederim.

Çalışmalarım esnasında yardımı ve yol göstericiliği ile çalışmama en büyük desteği veren tez danışmanım sayın Prof. Dr. Abdüsselam ARI hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

BEYAN	I
ÖZ	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	1
GENEL BİLGİLER	1
A) ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
1. KONUNUN SEÇİMİ, KAPSAMI	1
2. KONUNUN ÖNEMİ	2
3. KONU HAKKINDA YAPILAN ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	3
B) BAZI KAVRAMLAR	5
1. HAK KAVRAMI	5
a. Lügat Anlamı	5
b. İstilah Anlamı	5
c. Hakkın Kısımları	5
2. CEZA KAVRAMI	6
a. Lügat Anlamı	6
b. İstilah Anlamı	6
c. Cezanın Kısımları	6

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM CEZA HUKUKUNDA DİYET

I. DİYET	7
A. DİYETİN TANIMI	7
1. Lügat Anlamı.....	7
2. İstılah Anlamı	8
B. DİYETİN MEŞRULUĞU	8
1. Kitaptan Delil	8
2. Sünnetten Delil	9
3. İcma Delili	10
B. DİYETİN TARİHÇESİ	10
C. DİYETİN VÜCUB ŞARTLARI.....	12
1. Fiilin Gayr-i Meşru Olması	12
2. Masumiyet (Dokunulmazlık)	12
3. Maktule Hukuken Kıymet Verilmesi	12
4. Fiilin Mağdurda Kalıcı Değişiklik ya da Sabit Eser Bırakması	13
5. Sonuç ile Fiil Arasında İliyet Bağının Bulunması	13
D. İSLAM HUKUKUNDA DİYETİ GEREKTİREN CİNAYETLER	13
1. Amden öldürme	14
2. Amde benzer öldürme	14
3. Hataen öldürme	14
4. Hata mecrasında sayılan öldürme.....	14
5. Tesebbüben öldürme	15
E. DİYET OLARAK ÖDENEBİLECEK MALLAR.....	15
F. DİYETİN MİKTARI.....	17

G. HÜKÜMET-İ ADL	18
H. DİYETİN AĞIRLAŞTIRILMASI	18
I. KADININ DİYETİ	22
İ. GAYR-İ MÜSLİMLERİN DİYETİ.....	23
J. CENİN'İN DİYETİ.....	25
1. Ceninin ölü olarak düşmesi	27
2. Ceninin canlı olarak düşmesi sonra ölmesi	27
K. GÜNÜMÜZDE DİYETİN MİKTARI	30
L. BİRKAÇ DİYETİN BİRLEŞMESİ.....	32
M. DİYETİ DÜŞÜREN DURUMLAR.....	33
1. Mağdurun Affi.....	34
2. İz Bırakmaksızın Yaranın İyileşmesi	34
3. Kısasa Konu Olan Uzvun Yok Olması.....	35
4. Zaman Aşımı	36
II. ERŞ (AZALARA KARŞI İŞLENEN MÜESSİR FİİLLERDE ÖDENEN BEDEL)	
A. ERŞ'İN TANIMI.....	37
1. Lügat Anlamı.....	37
2. İstilah Anlamı	38
B. TAMAMEN YOK EDİLMESİ DURUMUNDA DİYET ÖDENMESİ	
GEREKEN AZALAR.....	39
1. Burun	39
2. Dil.....	40
3. Dudaklar	42
4. Gözler	43
5. Göz Kapakları.....	45

6. Kaşlar.....	45
7. Kulaklar	46
8. Erkeğin Tenasül Uzvu	48
9. Kadının Tenasül Uzvu.....	49
10. Yumurtalar (Testisler)	50
11. Eller	51
12. Parmaklar.....	53
13. Ayaklar	54
14. Tırnaklar	56
15. Göğüs ve Göğüs Uçları	56
16. Omurga (Belkemiği).....	57
17. Kalçalar	59
18. Dişler	60
19. Çene Kemikleri.....	63
20. Saçlar ve Sakallar	63

C. AZALARDA YOK EDİLMELERİ DURUMUNDA DİYET GEREKTİREN FONKSİYONLAR..... 64

1. Görme.....	64
2. İşitme	66
3. Koklama	68
4. Tad Alma.....	69
5. Akıl.....	70
6. Boynun Eğrilmesi (Boyun Felci)	71
7. Cinsel İlişki.....	72
8. Çiğneme.....	72
9. Dik Durma (Kambur Olmama)	72

10. Yürüme.....	73
11. Ses	73
D. DİYET GEREKTİREN YARALAMALAR.....	74
1. BAŞ VE YÜZDE MEYDANA GETİRİLEN YARALAMALAR(ŞECAC)74	
a. Ağır Yaralamalar.....	74
a.a) Mudiha.....	74
a.b) Haşime.....	75
a.c) Münakkile	76
a.d) Âmme	76
a.e) Damiğa.....	76
b. Hafif Yaralamalar	77
b.a) Harise.....	77
b.b) Damiye	77
b.c) Badia.....	77
b.d) Mütelahime.....	77
b.e) Simhak	77
2. BAŞ VE YÜZÜN DIŞINDAKİ BÖLGELERDE MEYDANA GETİRİLEN YARALAMALAR (CURUH)	78
a. Caife.....	78
b. Gayru'l Caife	79

İKİNCİ BÖLÜM
İSLAM HUKUKUNDA ÂKİLE SİSTEMİ

I. ÂKİLE	80
A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	80
B. ÂKİLENİN MEŞRULUĞUNA DAİR GÖRÜŞ VE DELİLLER	81
1. Birinci Grubun Delilleri	82
a. Kitaptan Delil	82
b. Sünnetten Delil	82
c. İcma Delili	83
d. Akli Delil	83
2. İkinci Grubun Delilleri	83
a. Kitaptan Delil	84
b. Sünnetten Delil	84
c. Akli Delil	85
3. Delillerin Değerlendirilmesi	85
a. Kitaptan Delillerin Değerlendirilmesi	85
b. Sünnetten Delillerin Değerlendirilmesi	85
4. Tercih Edilen Görüş	86
5. Âkilenin Diyeti Yüklenmesinin Hikmet ve Sebepleri	86
C. ÂKİLE SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	87
1. İslam Öncesi Hukuk Düzenlerinde Durum	87
a. Babil Kanunları	87
b. Asur Kanunları	87
c. Roma Kanunları	88
d. Yahudi Hukuku	88

e. Hıristiyanlık Hukuku.....	89
2. Cahiliye Döneminde Âkile.....	89
3. Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Âkile.....	89
4. Halifeler Döneminde Âkile	91
a. Kavramsal Olarak Divan.....	92
b. Divan Sisteminin Kuruluş Süreci	92
c. Hz. Ömer'in Divanı Âkile Kabul etmesinin Analizi.....	93
D. ÂKİLENİN MEDENİ MÜEYYİDE OLUŞU.....	96
1. Müeyyidenin Tanımı	97
2. Müeyyidenin Çeşitleri	97
a. Medeni Müeyyideler	98
b. Cezai Müeyyideler.....	98
E. ÂKİLEYİ OLUŞTURAN KİMSELER	101
1. Hanefilerin Görüşü	101
2. Cumhurun Görüşü	102
F. ÂKİLE KAPSAMI DIŞINDA KALANLAR.....	104
1. Fakirler	104
2. Deliler ve Çocuklar	105
3. Kadınlar	105
G. ÂKİLENİN DİYETTE MUAF OLDUĞU MİKTAR.....	105
H. ÂKİLENİN DİYETİ ÖDEME ZAMANI	106
I. ÂKİLENİN DİYETTEN MUAF OLDUĞU DURUMLAR.....	106
1) Kasten olan cinayetin diyeti.....	107
2) Öldürülen kölenin bedeli.....	107
3) Katilin inkârdan sonra yaptığı sulhla sabit olan diyet.....	107
4) Katilin cinayeti itiraf etmesi ile sabit olan diyet	108

İ. GÜNÜMÜZDE ÂKİLE.....	108
1. Asabenin Âkile Olması	109
2. Divan Üyeleri ya da Meslek Erbabının Âkile Olması.....	109
3. Beytü'l Mal'ın Âkile olması.....	110
SONUÇ	111
BİBLİYOGRAFYA.....	115

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Bin
B.A.E.	: Birleşik Arap Emirlikleri
b.y.y.	: Basım yeri yok
bkz.	: Bakınız
bsk.	: Baskı
c.c.	: Celle Celalühü
çev.	: Çeviren
Fak.	: Fakültesi
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
md.	: Madde
ö.	: Ölüm Tarihi
(ra)	: Radıyallahü anh
s.	: Sayfa
S.G.K.	: Sosyal Güvenlik Kurumu
(sav)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Terc.	: Tercümesi
t.y.	: Tarih yok
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

GENEL BİLGİLER

A) ARAŞTIRMANIN KONUSU

1) KONUNUN SEÇİMİ, KAPSAMI

Tez konusunun “*İslam Ceza Hukukunda Diyet ve Âkile Sistemi*” oluşu belli sebeplere dayanmaktadır. Bu sebeplerin başında, yaptığım araştırmalar neticesinde ülkemizde daha önce diyetle ilgili müstakil bir tezin yazılmamış olması gelmektedir. Bununla birlikte, mukayeseli hukuk sistemi ile yazılan fıkıh kitaplarında, diyet ile ilgili birçok meselenin göz ardı edilmiş olması ve günümüze uyarlandığında özellikle diyet miktarı ve âkile sistemi ile ilgili ortaya çıkan uygulama problemleridir. Tez ya da makale yazmak isteyen veya herhangi bir konuda araştırma yaparken diyet ve âkile konusunda bir kaynağa müracaat etme gereksiniminde bulunan araştırmacılara faydalı olma düşüncesi ve klasik fıkıh kaynaklarımız ile yeni yazılan eserlerin mezc edilerek, diyet ve âkile konusunun güncellenmesi de konu seçiminin diğer sebeplerindendir.

Tezimizde İslam Ceza Hukuku sistemi içerisinde diyet ve âkile hükümleri her yönüyle işlenmeye çalışılmıştır. Diyet öncelikle lugavi ve ıstılahi anlamları ile açıklanmış, daha sonra diyetin miktarı hangi mallarla, kimin tarafından, ne kadar zamanda ödeneceği izah edilmiştir. Ayrıca insan cinsiyetinin (kadın-erkek), din ayrılığının, (Müslüman-Kafir) diyet miktarına etkileri incelenmiştir. Cinayet neticesinde düşürülen ceninin diyeti de müstakil olarak beyan edilmiştir. Tezimizde sadece öldürmenin diyeti değil uzuv izale etme ya da yaralamaların diyetinin ne olduğu konusunda genişçe malumat verilmiştir. Diyetle bağlantısı olması hasebi ile öldürme

çeşitleri de işlenmiştir. Günümüzde kölelik müessesesi varlığını yitirdiğinden dolayı kölelerin diyeti ele alınmamıştır. Kasame meselesi sonucu itibarı ile diyetle bağlantılıdır. Fakat içerisinde diyet harici birçok hükmü de barındırmaktadır. Konuyu aşırı uzatmama ve sadece diyete hasretmek düşüncesi ile kasame konusu da tezimize dahil edilmemiştir.

Deve fiyatlarının aşırı artması sebebi ile diyet bedeli olan yüz devenin maddi değeri yer yer takati aşan fiyatlara ulaşmıştır. Bu fahiş artışı göz önünde bulunduran bazı âlimler, günümüzde diyet miktarının fiyat olarak ne kadar olması gerektiği konusunda çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Biz de âlimlerin bu konudaki görüşlerine yer verdikten sonra, günümüzde diyet miktarının nasıl hesaplanması gerektiği hakkında kanaatimizi beyan ettik. Taksirle işlenen suçlarda diyeti suçu işleyen kişinin âkilesi ödemektedir. Âkilenin kim olduğu konusu âlimlerin üzerinde ihtilaf ettiği bir konudur. Bu sebeple âkile sistemini müstakil bir bölüm olarak ele aldık. Âkileyi kavramsal olarak tarif ettikten sonra âkilenin meşruluğunu, tarihi gelişimini, kimlerden oluştuğunu, diyetten ne kadar pay ödemeleri gerektiğini ve âkile kapsamı dışında kalanları ayrı ayrı zikrettik. Âkilenin ödediği diyetin bir ceza mı yoksa medeni bir müeyyide mi olduğu ilim ehli arasında tartışılan bir konudur. Biz bu konuda her iki tarafın delillerini zikrettikten sonra tercihimizin hangi doğrultuda olduğunu beyan ettik. Hz. Ömer'in âkileyi asabeden divana çevirmesi, onun, nasla sabit olan hükmü değiştirdiği görüntüsünü vermektedir. Hz. Ömer'in bu uygulamasının hangi sebeplere dayandığını ayrıntılı bir şekilde ele aldık.

2) KONUNUN ÖNEMİ

Sosyal hayatta adaletin tesisi İslam nizamının temel hedeflerindedir. Diyet cezasının varlığı bu adaletin toplum hayatında tecellisinden ibarettir. Dökülen kanın heder edilmesi ise insanoğluna yapılan büyük bir aşağılama niteliğindedir. Çünkü insan hayatının dokunulmazlığı vardır. Nitekim “*Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın.*”² buyurulmakla bu dokunulmazlık bütün insanlığa beyan edilmiştir. Diyet cezasının meşru kılınmasıyla insan hayatının önemi, ayaklar altında kalmaktan kurtulmuş, bu hayatın dokunulmazlığı sözle değil bilfiil uygulamayla korunmuştur.

² İsra 17/33.

İnsan hakları evrensel beyannameyi üçüncü ve beşinci maddelerinde “yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her feridin hakkıdır.³ Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayr-i insani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz.”⁴ ifadeleri ile insan canı ve haysiyetinin haddi aşan her türlü fiilden korunmuş olduğu beyan edilmiştir. Bu beyannameye geçen birçok madde ve özellikle canın korunması, insanoğlunun yaratılışından itibaren yüce rabbimiz tarafından peygamberler aracılığı ile insanlara bildirilmiştir. İslam dini de bu bildiriye muhatap olmuş, insan canına ya da uzvuna karşı işlenen cinayetlerde kısas ya da diyet cezalarını meşru kılmıştır. Günümüzde her gün onlarca insanın katledildiğini göz önünde bulundurduğumuzda İslam ceza hukukunda kısas ve diyet hükümlerinin meşru kılınmasının ne denli bir öneme sahip olduğunu daha iyi anlamaktayız.

3) KONU HAKKINDA YAPILAN ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

ed-Diye fi’ş-Şeriatı’l-İslamiyye: Ahmet Fethi el Behnesi’nin yazmış olduğu eser yaklaşık yüz seksen sayfadır. Müellif eserinde diyet konusunu her yönüyle işlemeye çalışmıştır. Kitabın son otuz sayfasında ikrar ve kasame bölümlerine değinmiştir.

Takdirü’d-Diye Tağlizan ve Tahfifen: İman Hasen Şerihah’ın yazmış olduğu yüksek lisans tezi, yaklaşık, yüz yirmi sayfadır. Müellife hanımefendi tezinde diyeti, tağliz ve tahfif yönünden incelemiştir.

Diyetü’l-Havassi’l-Hamsi fi’l-Fıkhi’l-İslami: Abdullah bin Muhammed el-Cumua’nın yazmış olduğu bu eser yaklaşık kırk sayfadır. Müellif bu eserinde beş duyu organına karşı işlenen cinayetlerde ödenecek diyet miktarlarını açıklamıştır.

ed-Diye Beyne’l-Ukube ve’t-Ta’vid: Avd Ahmet İdris’in yazmış olduğu bu eser yaklaşık altı yüz sayfadır. Müellif eserinde mukayeseli olarak diyet meselesini işlemiş, ayrıca Sudan ve Somali kanunlarında diyet uygulamalarını geniş bir şekilde ele almıştır.

Medhalu’l-Fıkhi’l-Cinai: Ahmet Fethi el-Behnesi’nin yazmış olduğu bu eser yaklaşık iki yüz sayfadır. Müellif kitabın ikinci bölümünde yirmi sayfa kadar diyet konusunu işlemiştir.

³ İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi, md. 3.

⁴ İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi, md. 5.

ed-Diye fi'ş-Şeriatil-İslamiyye: Ali Sadık Ebu Heyf'in yazmış olduğu eser yaklaşık iki yüz sayfadır. Müellif eserinde diyeti bütün bölümleriyle incelemiştir.

el-Cinaye ale'l-Etraf: Necm Abdullah İbrahim el-İsavi'nin yazmış olduğu eser yaklaşık dört yüz seksen sayfadır. Müellif eserinin ikinci bölümünde uzuvlara karşı işlenen cinayetlerde ödenecek diyeti gayet geniş bir şekilde ele almıştır.

el-Ukube: Muhammed Ebu Zehra'nın yazmış olduğu eser yaklaşık beş yüz otuz sayfadır. Müellif bu hacimli eserin yaklaşık otuz sayfasını diyet konusuna ayırmıştır.

Şahıslara Karşı İşlenen Müessir Fiiller: Şamil Dağcı'nın yazmış olduğu eser yaklaşık ikiyüz doksan sayfadır. Müellif şahıslara karşı işlenen müessir fiilleri genel anlamda incelemekle beraber kitabının bir bölümünde diyet konusunu işlemiştir.

Diyet Ceza Mıdır Yoksa Müeyyide midir? : İbrahim Paçacı'nın yazmış olduğu makale yaklaşık yirmi sayfadır. Müellif makalesinde diyetin bir ceza mı yoksa cezai müeyyide mi olduğunu yaptığı araştırmalarla işlemiştir.

İslam Hukuku'nda Âkile Müessesesi: Mustafa Gemici'nin yazmış olduğu basılmamış yüksek lisans tezi yetmiş sayfadır. Müellif eserinde âkile müessesinin gelişimi ve fihhi yönlerini incelemiştir.

Bir Sosyal Dayanışma Kurumu Olarak Âkile ve İslam Ceza Hukuku'ndaki Yeri: Ahmet Duman'ın yazmış olduğu basılmamış yüksek lisans tezi, seksen altı sayfadır. Müellif eserinde âkile müessesesinin tarihsel gelişimini ve günümüzde nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışmıştır.

el-Âkiletü ve Tatbikatüha'l-Muasıra fi'l-Fıkhil İslami: Usame Yasin Eslim'in yazmış olduğu yüksek lisans tezi yaklaşık yüz on sayfadır. Müellif eserinde âkilenin meşruluğu, tarihsel gelişimi, fihhi boyutu ve özellikle sigorta şirketlerinin âkile ile bağlantılarını işlemeye çalışmıştır.

B. BAZI KAVRAMLAR

1. HAK KAVRAMI

a) Lügat anlamı:

Hak, sözlükte “adalet”, “din”, “bir şey üzerinde malikiyet”, “doğru”, “gerçek”, “hukuken korunan menfaat”, “sabit”, “vaktiye uygun” anlamlarında kullanılır. Çoğulu “Hukuk” kalıbında gelir.⁵

b) İstilah anlamı:

İstilahi anlamda Hak; “Hukukun usul ve kaidelerine dayanarak hak sahibi sıfatıyla fertlere veya devletlere tanınmış yetkilerdir”.⁶

c) Hakkın kısımları

İslam hukuk literatüründe hak kavramı genelde dört kısma ayrılır.

c.a) Allah hakları (Hukukullah): Belirli bir ferdin menfaatine bakılmaksızın toplumun menfaatini gerçekleştirmeyi ve toplumdaki kamu düzenini korumayı hedefleyen haklar.

c.b) Kul hakları (Hukukulıbad): Hak sahibinin hakkından ferağat edebildiği haklar.

c.c) Allah hakkı ile kul hakkının birleştiği fakat Allah hakkının galip olduğu haklar.

c.d) Allah hakkı ile kul hakkının birleştiği fakat kul hakkının galip olduğu haklar.⁷

⁵ Muhammed Murteza el-Hüseyni ez-Zebidi, *Tacu'l-Arus*, Matbaatu Hükümeti Kuveyt, Kuveyt 1965. XXV, 166; Ali Şafak, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, Temel Yayınları, İstanbul, 1996 s.166; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013, s.171.

⁶ Hey'et, Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lugatı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara,1991,s.110.

⁷ Abdulvehhab Hallaf, *İlmü Usûli'l-Fıkhi*, Müessesetü'r-Risale, Dimeşk, 2012, s.187.

2. CEZA KAVRAMI

a) Lügat anlamı:

Ceza, lugatta “bir şeyin karşılığı, bedeli”, “uyarı”, “mükâfat” anlamlarına gelir.⁸

b) İstilah anlamı:

İstilahî manada ceza “hukuk düzeni tarafından, suçluya dünyada uygulanacak maddî ve manevî müeyyideyi ifade etmektedir”. Hukuka aykırı davranışlar toplumun emniyetini ve düzenini ihlal eden bir suç olduğunda fertleri hukuka uygun davranmaya zorlayan müeyyide, bu fiile uygun bir ceza olur.⁹

c) Cezanın Kısımları:

İslam hukuk literatüründe cezalar üç kısma ayrılır.¹⁰

c.a) Hadler: Kısas, diyet ve ta'zir cezalarının dışında, miktarı Şar'î tarafından belirlenen cezalardır. Bu cezalar, haddi zina, haddi kazif, haddi serika ve haddi şürp olmak üzere dört kısımdır.¹¹

c.b) Kısas: Kasten yaralama ve öldürme olaylarında suçlunun yaptığı fiile denk olarak suçlunun cezalandırılmasıdır.¹²

c.c) Ta'zir: Had ve kısasın dışında, naslarla belirlenmemiş olup takdiri hakimin insiyatiline bırakılmış cezalardır.¹³

⁸Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyumi el-Mukri, *el-Misbahu'l-Münir*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1987, s.39; Muhammed Muhyittin Abdü'l-Hamid, Muhammed Abdu'l-Latif es-Sübki, *el-Muhtar min Şihahi'l-Luga*, Matbaatü'l-Istikame, Kahire, t.y. s.77.

⁹ Hey'et, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 88.

¹⁰ Sultan MuhammedAli el-Kari, *Fethu Babi'l-Inaye bi Şerhi'n-Nukaye*, Daru'l-Erkam, Beyrut, 1997. III/194.

¹¹ Abdülğani el-Ğuneymî el-Meydani *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1997, III/58; Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdi el-Basri, *el-Havi'l-Kebir*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994. XIII/211; Şemsüddin es-Serahsi, *Kitabu'l-Mebhut*, Daru'l-Mesrif, Beyrut, t.y./IX/136; Ebu'l Hasen b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdi, *en-Netfu fi'l-Fetava*, Daru'l-Furkan, Beyrut, 1984, II/642.

¹²es-Serahsi, *el-Mebhut*, IV/484.

¹³ Ebu İshak İbrahim b. Ali el-Firuzabadi eş-Şirazi, *et-Tenbih*, Merkezü'l-Hademat ve'l Ebhasi's-Sekafiyye, b.y.y. t.y. s. 284.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM CEZA HUKUKUNDA DİYET

I. DİYET

A. DİYET'İN TANIMI

1. Lügat Anlamı

Diyet kelimesi, ikinci babdan veda-yedi fiilinin mastarıdır. Çoğulu “Diyat” kalıbında gelir. Diyet, sözlükte “kıyılan cana karşılık verilen mal”, “diyetini vermek”, “başkasının hakkını ikrar etmek”, “helak olmak” anlamlarında kullanılır.¹⁴

¹⁴ Ebu'l Feth Nasuriddin el-Mutarrizi, *el-Muğrib fi Tertibi'l-Mu'rib*, Mektebetü Üsame bin Zeyd, Halep 1979. II,347; Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l Mearif, 1979, VI, 4802; Muhammed Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyûmî el-Hamevî, *el-Misbâhu'l-Münir fi Garibi'sh-Sherh'il-Kebir li'r-Rafii*, Mektebetü Lübnan, 1987, s. 250; Kahire Arap Dil Kurumu, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, 2004, II,1022; Luvîs Malûf el-Yesûi, *Müncidü't-Tullâb*, Daru'l-Meşrik, b.y.y. 1994,s. 910.

2. İstılah Anlamı

Fıkıh ıstılahında diyet için birçok ta'rif yapılmıştır. Hanefiler diyeti, “kıyılan cana karşılık verilen mal” olarak nitelerken, cana kıyımaya ulaşmayan cinayetlerde, verilen bedele ise “erş” ifadesini kullanmışlardır.¹⁵Bazı Hanefi kaynaklarında ise diyet, “İnsan canına veya uzvuna karşı işlenen cinayetlerde ödenen bedeldir”¹⁶şeklinde genel ta'rif yapılmış olup diyet-erş ayrımına gidilmemiştir. Şafiiler de diyeti bu şekilde ta'rif etmişlerdir.¹⁷

Malikiler diyeti “Hür insanın kıyılan canına veya yaralanmasına bedel olarak ödenen maldır”¹⁸ şeklinde ta'rif etmişlerdir. Hanbeliler ise diyeti, “Cinayet sebebi ile mağdur ya da onun velisine ödenen maldır”¹⁹ şeklinde ta'rif etmekle Maliki ve Şafiiler'in ta'rifine benzer bir ta'rif vermişlerdir.

B. DİYETİN MEŞRULUĞU

Diyetin meşru kılınması kitap, sünnet ve icma ile sabittir.

1.Kitaptan Delil:

Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmesi gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmesi gerekir. Bunlara imkân bulamayanın, Allah

¹⁵ Abdullah b. Mahmud b. Mevdüd el-Mavsili, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, Mektebetü Dari'l- Hadis, b.y.y. 2009. II, 568; el-Meydani, *el-Lübab*, III,28; Ebubekir Ahmed İbn Muhammed İbn Ali İbn Muhammed el-Haddadi, *el-Cevheratü'n-Neyyira*, Dar'ul-kütübü'l-ilmiiyye, Lübnan 2006. II, 341; Muhammed b.Huseyn b. Ali et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Dar'ul-Kutub'il-ilmiiyye, Lübnan,1997, IX,75; Abdulhamid Mahmud Tahmaz, *el-Fikhü'l-Hanefi fi Sevbihi'l-Cedid*, Darü'l-Kalem, Dimeşk, 2000, III, 353.

¹⁶ Ekmelüddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Şerhu'l-İnâye ale'l-Hidaye*, Dar'ul-Kütübü'l-ilmiiyye, Lübnan, 2007, X, 27; Burhanuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr b. Abdi'l-Celil el-Mergımani, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut, t.y. IV, 464.

¹⁷ Şemsüddin Muhammed b. Ebi'l-Abbas Ahmed b. Hamza İbn-i Şihabüddin er-Rameli el-Misri el-Ensari, *Nihayetü'l-Muhtac*, Daru'l-Kütübü'l-Ilmiyye, Beyrut, 2003, VII, 315.

¹⁸ Sadık Abdurrahman el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fikhi'l-Maliki*, Müessesetü'r-Reyyan, Lübnan, 2002, IV, 526.

¹⁹ Mansur b. Yûnus el-Hanbeli, *Şerhu Muntehâ'l-İrâdât*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, t.y. VI, 75.

tarafından tövbesinin kabulü için iki ay ard arda oruç tutması gerekir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir..²⁰

Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır..²¹

Görüldüğü gibi diyet Kur'an-ı Kerim ile meşru kılınmıştır. Diyet miktarının ne olduğu konusu ise ayet-i kerimeler'de açıkça beyan edilmemiştir. Şari Teala bu açıklamayı sünnet-i nebeviye havale etmiştir.

2. Sünnetten Delil:

Amr ibn-i Şuayb şöyle anlatıyor; “*Rasülullah (s.a.v.) hatanın diyetini köylerde yaşayanlar için dört yüz dinar olarak veya buna denk kıymette gümüş olarak değerlendirir, bunu da develerin fiyatlarını esas alarak tespit ederdi. (söz gelimi) develer pahalalanınca (diyetin dinar ve dirhem miktarını) yükseltir, develerin kıymeti düşünce de indirirdi.*”²²

İbn-i Abbas'tan rivayetle Rasülullah (sav) şöyle buyurmuştur;

*Parmaklar diyette eşit değerdedir. Dişler de aralarında eşittirler. Köpek dişi azı dişine eşittir. Bunlar öbürlerine diyet meselesinde denktirler.*²³

Amr İbn-i Şuayb şöyle anlatıyor;

*Rasülullah (s.a.v.) yerinde sabit duran kör gözün (cinayet sebebi ile) kapanması halinde, diyetinin, normal diyetinin üçte biri kadar olacağına hükmetti.*²⁴

²⁰ Nisa,4/92.

²¹ Bakara, 2/178.

²² Ebu Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, Daru'r-Risaleti'l Âlemiyye, b.y.y. 2009, “Kitabu'd-Diye”, 4564; Ebu Bekir b. Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhaki, *es-Sünenü's-Sağır*, Silsiletü Menşurati Camiati'd-Dirasati'l-İslamiyye, Pakistan t.y, III, 1237; Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, VIII, 135.

²³ Ebu Davud, “Kitabu'd-Diye”4559.

²⁴ Ebu Davud, “Kitabu'd-Diye”4567.

Hız. Peygamber (s.a.v.), İslam'ın bütün hükümlerinde olduğu gibi diyet konusunda da miktarların ne olduğunu en ince ayrıntısına kadar beyan etmiştir. Bu delilleri inceleyen âlimler, diyet miktarlarını kaynaklar ışığında ayrıntılı bir şekilde tasnif etmişlerdir.

3. İcma Delili:

Diyetin meşruluğu konusunda kitap ve sünnet delilleri icma ile te'yid edilmiştir. Asr-ı saadetten günümüze kadar diyetin meşruluğu ve uygulanması konusunda icma-ı ümmet meydana gelmiştir. Nitekim İbn-i Kudame (ö.620/1233) el-Muğni isimli eserinde diyeti gerektiren cinayetlerde ehl-i ilmin icma ettiğini zikretmektedir.²⁵ İbn-i Münzir (ö.310/921) ise hür adamın diyetinin yüz deve olduğu konusunda icma olduğundan bahsetmektedir.²⁶

B. DİYETİN TARİHÇESİ

İslam dini, koyduğu tüm hükümlerde insanlığın maslahatını gözetmiş, bu hükümlerde, geçmişten gelen birçok uygulamayı ya aynen almış ya da kısmi revizyonlara giderek maslahat gördüğu yönlerini benimsemiştir. Mevcut uygulamanın üzerine bazı ilaveler ile o uygulamayı meşru bir zemine taşıdığı da olmuştur. Buna örnek olarak mehir, akika, zıhar, alışveriş, Kabe'yi tavaf etme vb. gibi uygulamaları zikredebiliriz.

Diyet İslam'dan evvel diğer dinler ve Arap kabileleri arasında görülen bir uygulamadır. İslam, diyeti kendi kuralları ile zenginleştirmiş ona hukuki bir hüviyet kazandırmıştır.

İslam öncesinde Arap yarımadası, öteden beri kısas ve diyetin en fazla bilindiği ve uygulandığı bölgelerden biri olma özelliği gösterir. Bu yarım adada kısas ve diyet genelde iki ayrı kabileye mensup şahıslar arasında meydana gelen cinayetlerde söz

²⁵ Ahmed b.İsa b. Abdullah b.Ahmed İbn-i Kudame, *el-Muğni*, Daru'l-Hadis Kahira,1996, XI,402.

²⁶ Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim İbn-i Münzir en-Nisaburi, *el-İcma*, Mektebetü'l-Furkan, Birleşik Arap Emirlikleri, 1999, s, 166.

konusu olmakta idi. Cinayet işlendiğinde her iki tarafın kabilesi kollektif bir hak ve sorumluluk anlayışıyla hareket eder, öldürülenin intikamını almak kabilenin bütün üyelerini ilgilendiren ortak ve kutsal bir görev sayılır, bundan kaçınmak ise hem utanç hem de uğursuzluk sebebi kabul edilirdi. Kıyas ve diyet bu ortamda kabile ve aileler arasındaki sonu gelmeyen savaşları ve kan davalarını önleyici, kabilenin ortak görevini sona erdirici bir role sahip görülüyordu.

Cahiliye Dönemi Arapları arasında, cinayetlerde net bir kasıt-hata ayrımı yapılmamakla birlikte diyet, genelde kasten işlenen cinayetlerde gündeme gelmekte ve deve olarak ödenmekte idi. Deve gerek göçebe gerekse yerleşik Araplar arasında bir değer ölçüsü durumunda olup o dönemde Araplar “mal” tabiri ile deveyi kastederlerdi. Ancak hem o dönemdeki sosyal yapı ve sınıflaşma, hem de diyetin adeta öldürülenin aradan çıkmasıyla kabilesinin uğradığı kaybı telafi edici bir usul olarak görülmesi sebebi ile olacaktır ki, diyetin miktarı öldürülen hakkında öldüren kimsenin kabilesine, cins ve statüsüne göre değişebiliyordu. Mesela yerli hür erkeklerin diyetleri, on deve iken bölgeye dışarıdan gelip yerli ve köklü kabilelerin himayesinde yaşayanların diyetleri bunun yarısı kadardı. Kadınlara da yarı diyet ödenirdi. Bazı kabileler iki kat diyet alır, fakat tek diyet öderlerdi. Kabile reisinin diyeti daha yüksek olup hükümdarınki bin deveye kadar çıkabiliyordu.

İslamiyet’e yakın dönemlerde Araplar arasında bazı hakemlerin diyet olarak yüz deve ile hükmetmeye başladığı, hatta bu konudaki ilk hükmün Ebu Seyyare el-Advani veya Abdülmuttalip tarafından konulduğu rivayetleri mevcuttur. Rivayetin ikinci kısmı, Abdülmuttalip’in oğlu Abdullah yerine on defa kura çekerek neticede yüz deve kurban etmesi ile ilgili meşhur kıssadan da kaynaklanmış olabilir.

İslam öncesi Medine toplumunda diyetin hurmadan da ödendiği, Arap yarımadasının diğer bazı bölgelerinde katilin diyet ödemesinin yanı sıra tanrılara belli bir bağışta bulunması ve kurban kesmesi âdetinin bulunduğu da rivayet edilir.²⁷

²⁷ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,1989, Ali Bardakoğlu, “Diyet” IX, 473- 475. Avd Ahmet İdris, *ed-Diye beyne'l-Ukube ve't-Ta'vid*, s. 53-56.

C. DİYETİN VÜCUB ŞARTLARI

Diyetin uygulanması birtakım şartların meydana gelmesine bağlanmıştır. Bu şartlar meydana gelmediği takdirde diyet cezasının uygulanması düşünülemez. Bu şartları maddeler halinde şöylece sıralayabiliriz.

1. Fiilin Gayr-i Meşru Olması

Cismani zararın sebebi olan fiilin gayr-i meşru olması, başka bir ifade ile hukuka aykırılık, vasfını taşıması gerekir. Fiilin hukuka uygunluk sebeplerini taşıması, zararın tazmin edilmesine engel teşkil etmektedir. Meşru müdafaa, kanun hükmünü icra, hukuken tanınmış ve korunmuş bir hak ve yetkilerinin kullanılmasından doğan cismani zararlar tazmin edilmemektedir.²⁸Yine tıbbi zaruretlerle yapılan cerrahi müdahalelerin ve ameliyatların cismani zararlar sonuçlanması durumunda; müdahalenin hastanın izni ile olması ve doktorun uzman olması, müdahalenin tedavi amacıyla yapılması durumunda kendisine medeni sorumluluk terettüp etmemektedir.²⁹

2. Masumiyet (Dokunulmazlık)

Diyetin uygulanabilmesi için öldürülen kişi masum yani kanının dökülmesi, şeriat tarafından haram kılınan kişi olmalıdır. Bu sebeple, kanları dokunulmaz olmayan harbi³⁰ ve eşkıyanın öldürülmesi sebebi ile diyet söz konusu olamaz.³¹

3. Maktule Hukuken Kıymet Verilmesi

Hanefilere göre darü'l harpte müslüman olan kişi, Darü'l İslam'a hicret etmeyecek olursa, darü'l harpte Müslüman ya da zimmî tarafından hata ile öldürülmesi durumunda diyet gerekmez. Cumhur ise bu durumda diyetin vacip olduğuna hükmetmiştir. Çünkü cumhura göre kanın değer taşıması Müslüman olmağıdır. Dolayısıyla Darü'l İslam'a hicret edilmemesi kanının değersiz olduğu anlamına gelmez.³²

²⁸ Ahmed Fethi el-Behnesi, *ed-Diye fi 'ş-Şeriatü'l-İslami*, Daru'ş-Şuruk, Kahire,1984, s,35; el-Behnesi, *Medhalü'l-Fıkhü'l-Cinai*, Daru'ş-Şuruk, Kahire, 1989, s.159.

²⁹ Şamil Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, D.İ.B. Yayınları ,Ankara,1999, s.173.

³⁰ Müslümanlarla aralarında mütareke ve müsälaha bulunmayan gayr-i Müslimlere ait ülke ahalisinden her bir kişiyi harbi denir.

³¹ el-Behnesi, *Medhalü'l-Fıkhü'l-Cinai*, s.162.

³² Vehbe ez-Zuhayli, *el-Fıkhül-İslami ve Edilletühü*, Daru'l-Fıkr, Dimeşk, 1989,VI , 301.

Darü'l İslam'da diyetin vacip olabilmesi için katil ya da maktul de Müslüman olma şartı aranmaz. Bu sebeple Darü'l İslam'da öldürülen kişinin Müslüman, zimmî ya da müste'men³³ veya harbi olması arasında fark yoktur. Her birisi için diyet gerekir.

Katilin akıllı ve ergen olması diyetin vücup şartlarından değildir. Dolayısıyla katil deli ya da buluğa ermemiş çocuk olursa diyet mükellefiyeti ortadan kalkmaz. Diyetin ödenmesi vacip olur.³⁴

4. Fiilin Mağdurda Kalıcı Değişiklik ya da Sabit Eser Bırakması

Faili tazmin ile sorumlu tutabilmek için fiilin el, ayak, göz, kulak gibi organların, tamamen ya da kısmen yok olmasına sebebiyet vermesi veya baş ya da yüzde sabit eser bırakması gerekir.³⁵ Müessir fiilin iz bırakmaksızın iyileşmesi durumunda da mağdura tazminat ödenip ödenmeyeceği tartışılan bir konudur.³⁶

5.Sonuç ile Fiil Arasında İliyet Bağının Bulunması

Faili, fiili ile sebebiyet verdiği bütün sonuçlardan sorumlu tutabilmek için, bu sonuç ile fiil arasında illiyet bağının bulunması yani sonucun, failin fiiline isnad edilebilmesi gerekir.³⁷ Örneğin hafifçe yaralanan mağdurun zehirleyici veya zararlı ilaçlar kullanmasından dolayı ölmesi halinde, failin fiili ile mağdurun kendi kusuru birleştiği için faili, ölümden değil, müessir fiilden sorumlu tutmak gerekir.³⁸

D. İSLAM HUKUKUNDA DİYETİ GEREKTİREN CİNAYETLER

İslam hukukunda şahıslara karşı işlenen öldürme ve müessir fiillerin cezaları işlenen cinayetlerin durumuna göre şekil almaktadır. Bu sebeple öldürme çeşitlerini ayrı ayrı zikredeceğiz.

³³ Kendisine eman verilen, darü'l islam'a pasaport ile giren kimseye müste'men denir.

³⁴ ez-Zuhayli, *el-Fıkhül-İslami ve Edilletühü*, VI, 301.

³⁵ Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, s.174; Ali Sadık Ebu Heyf, *ed-Diye, fi'ş-Şeriatü'l-İslamiyye ve Tatbikuha fi'i-Kavanin ve âdati Mısr el-Hadisiyye*, Kahire, 1932, s. 53; el-Behnesi, *Medhalü'l-Fıkhî'l-Cinai*, s.163.

³⁶ Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller* s. 174.

³⁷ el-Behnesi, *ed-Diye*, s. 35.

³⁸ Dağcı, *a.g.e.* s.174; Ebu Heyf, *a.g.e.* s. 49.

1. Amden öldürme: “Amd” Sözlükte “düşünerek”, “bilerek”, “isteyerek”, “kasıtlı”, “bile bile” anlamlarına gelir³⁹. Dini kullanımda “dinen” öldürülmesine asla cevaz verilmeyen bir insanı öldürücü aletlerden birisi ile kasden öldürmektir.”⁴⁰ Ta’riften ortaya çıkan neticeye göre amden katl üç şartın gerçekleşmesi ile tahakkuk eder:

- a) Maktulün dinen öldürülmesine izin verilmeyen bir kimse olması.
- b) Öldürmenin katilin fiili neticesinde, öldürücü bir aletle meydana gelmesi.
- c) Öldürme fiilinin kasden işlenmesi.

Amden öldürme de asli ceza caniyeye kısas uygulanmasıdır. Fakat maktulün velileri kısas yerine diyet ödenmesini talep edebilirler. Bu durumda ceza diyete çevrilir. Bu diyeti caninin kendisi öder.

2. Amde benzer öldürme: Bir insanı öldürücü sayılmayan (taş, sopa gibi) bir şeyle öldürmektir.⁴¹ Bu nevi öldürmede, katilin öldürme kasdı değil, haddi aşan bir fiili vardır. Bu fiil sebebiyle katil, mağdurun ölümüne sebep olmuştur. Bu tür öldürmede caniyeye kısas uygulanmaz, ceza diyet olarak ödenir.

3. Hataen öldürme: Kasıt olmaksızın yanlışlıkla öldürmedir. Hataen öldürme iki kısma ayrılır.

a. Kasıttaki hata: Av zannıyla silahın ateşlenip oradan geçen bir insanın öldürülmesi durumunda olduğu gibi.

b. Fiilde hata: Cansız bir hedefe atılan kurşunun sekerek masum bir insanın öldürülmesi durumunda olduğu gibi.⁴² Hataen öldürmede kısas cezası uygulanmaz. Maktulün yakınlarına diyet ödenir.

4. Hata mecrasında sayılan öldürme: Uykuda iken başka bir insanın üzerine düşerek onu öldürmek şeklinde vuku bulan öldürme hata mecrasında öldürme sayılır.

³⁹ Muhammed Muhyiddin Abdü'l-Hamid- Muhammed Abdu'l-Latif es-Sübki, *el-Muhtar Min Şihahi'l-Luga*, s.357; el-Feyumi, *el-Misbahu'l-Münir*, s.163.

⁴⁰ el-Haddâdî, *el-Cevhera*, II, 323; el-Kasani, *Bedaiu's-Sanai*, X, 233.

⁴¹ el-Mavsili, *el-Ihtiyar*, II, 553.

⁴² el-Meydani, *el-Lübab*, III,28; el-Kasani, *Bedaiu's-Sanai*, X, 235.

Bu öldürmede katilin maktulü öldürme kasdı ve ihtiyarı bulunmamaktadır.⁴³ Hata mecrasındaki öldürme neticesinde maktulün yakınlarına diyet ödenir.

5. Tesebbüben öldürme: İnsanların gelip geçtiği kamuya ait olan bir yol üzerine izinsiz açılan bir hendek ya da bunun gibi diğer sebeplerle bir insanın ölmesine sebep olan öldürme şeklidir.⁴⁴ Bu tür öldürmelerde de maktulün yakınlarına diyet ödenmesi gerekir.

Kıyas ya da diyeti gerektiren cinayetler için yapılan bu beşli taksimat Hanefi hukukçulara aittir. Hanefi hukukçular, değişik yollarla meydana gelen öldürme suçlarının her birine verilecek cezaların farklı olması sebebiyle böyle bir taksimata gitmişlerdir.

Şafii ve Hanbeli hukukçular bu cinayetleri amden öldürme, amde benzer öldürme ve hataen öldürme şeklinde üç kategoride incelerken, Malikiler amden öldürme ve hataen öldürme şeklinde iki kısımda ele almışlardır.⁴⁵

Şafii ve Hanbeli hukukçular Hanefiler'in yaptığı taksimattaki 4. ve 5. Sıradaki öldürmeleri, üçüncü maddenin (hataen öldürme) zımında ele almakla hepsine birden hataen öldürme ismini kullanmışlar ve taksimatı üç kısma indirmişlerdir. Malikiler ise 1. ve 2. Sıradaki öldürme çeşitlerini "amden öldürme", 3. 4. ve 5. Kısımdaki öldürmeleri ise "hataen öldürme" başlıkları altında toplamışlardır.⁴⁶

E. DİYET OLARAK ÖDENEBİLECEK MALLAR

Diyetin hangi mallardan ödeneceği konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazı âlimler sadece deveden verileceğini ileri sürerken, bazıları deve, altın ve gümüşten verilebileceğini, diğer bazıları ise deve, altın, gümüş, koyun, sığır ve kumaştan verilebileceğini savunmuşlardır. Diyetin deveden verileceği konusunda âlimler ittifak

⁴³ et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Râik*, IX, 14 ;ez-Zeylei, *Tebyiyünü'l-Hakaik*, VII, 216; es-Sağırıcı, *el-Fıkhü'l-Hanefi ve Edilletühü*, III, 240.

⁴⁴ Kadızade Efendi, *Tekmiletü Fethi'l-Kadir*, IX, 148; el-Haddâdî, *el-Cevhera*, II, 32.

⁴⁵ ez-Zuhayli, *el-Fıkhül-İslami ve Edilletühü*, VI, 222-224.

⁴⁶ ez-Zuhayli, *a.g.e.* IX, 224.

etmişlerdir.⁴⁷ Devenin haricinde olan mallardan verilmesi konusunda çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Bu çeşitliliği dört kısımda özetleyebiliriz.

1. Diyet ancak deveden verilebilir. Bu görüşün sahibi kavli cedid görüşü ile İmam Şafii' (ö.204/820)dir. Ahmet bin Hanbel'den de (ö.241/855) bu görüş doğrultusunda bir rivayet yapılmıştır. ⁴⁸ İmam Malik'e (ö.179/795) göre deve işiyle uğraşan deveden, altın işi ile uğraşan altından, gümüş işiyle uğraşan ise gümüşten verir.⁴⁹

2. Diyette asıl olan deve, altın ve gümüştür. Bu görüşün sahipleri Ebu Hanife, (ö.80/767) İmam Malik ve kadim mezhebindeki görüşü ile İmam Şafii'dir. Ebu Hanife'ye göre cinayeti işleyen kişi bu üç tür maldan dilediği ile diyet ödeyebilir. ⁵⁰

3. Diyet deve, altın, gümüş, koyun ya da sığırdan verilir. Bu görüş Ahmet bin Hanbel'e aittir. Hanbeli mezhebinde fetva bu görüşe göre verilmiştir.⁵¹

4. Diyet deve, altın, gümüş, koyun, sığır ya da elbiseden verilir. Bu kapsamlı görüşün sahipleri, İmam Ebu Yusuf (ö.183/798) ve İmam-ı Muhammed'dir. (ö.189/805)⁵²

Kanaatimizce İmam Ebu Yusuf ve İmam-ı Muhammed'in görüşü, ödeme yükümlülüğünün kolaylaştırılması yönünden tercihe şayan görülmektedir.

⁴⁷ İbn-i Kudame, *el-Muğni*, XI, 531; Ebu Muhammed Abdulvahhab b. Ali b. Nasr el-Bağdadi, *et-Telkin*, Mektebetü Nizar, Riyad t.y, II, 478.

⁴⁸ Muhammed b.İdris eş-Şafii, *el-Ümm*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Mısır, 1961,VI, 115; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s. 223; Nuruddin Ebu'l-Hasen Ali b. Sultan Muhammed el-Heravi el-Kari, *Fethu Babi'l-Inaye bi Şerhi'n-Nukaye*, Daru'l- Erkam, Beyrut,1997, III, 344.

⁴⁹ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Daru'l-Mearif, Beyrut, 1982, II, 411; Şihabüddin Ahmed b .İdris el-Karafi, *ez-Zahira*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1994, XII, 352; Ebu'l Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, Daru'l-Mearif, b.y.y. 1986, IV, 373.

⁵⁰ Burhanuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr b. Abdi'l-Celîl el-Merğîni, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, Darul- Erkam b. Ebil-Erkam, Beyrut, (t.y), IV, 463; Sadru's Şeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, II, 381; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 37; Nuruddin Ebu'l-Hasen Ali b. Sultan Muhammed el-Heravi el-Kari, *Fethu Babi'l-Inaye bi Şerhi'n-Nukaye*, Daru'l- Erkam, Beyrut, 1997, III, 344; Ebubekir Ahmed İbn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haddâdî, *el-Cevheratü'n-Neyyira*, Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, 2006, II, 342; ez-Zuhayli, *el-Fikhü'l-İslami ve Edilletühü*, VI, 301.

⁵¹ Şemsüddin Muhammed b. Müflih el-Makdisi, *Kitabü'l-Furu*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2003, IX, 437; Mustafa es-Suyuti er-Rahaybani, *Metalibu Uli'n-Nüha*, Menşuratu'l-Kutubi'l-İslami, Dimeşk, 1961,VI, 94.

⁵² el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 463; el-Meydani, *el-Lübab*, II, 37; Ali el-Kari, *Fethu Babi'l-Inaye*, III, 344; el-Haddadi, *el Cevhera*, II, 342; ez-Zuhayli, *el- Fikhü'l-İslami ve Edilletühü*, VI, 302.

F. DİYETİN MİKTARI

Diyetin hangi tür mallardan verildiği fıkıhçılar tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Fıkıhçılar, bu malların miktarı konusunu da aynı şekilde işlemiş ve yapılan araştırmalar sonucunda farklı yorumlar ortaya çıkmıştır.

İmam Ebu Hanife, diyetin miktarının 100 deve veya 1000 dinar altın ya da 10.000 dirhem gümüş olduğunu kabul etmiştir. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise, bu üç maldaki miktarları kabul etmekle beraber, diyetin 200 sığır, 2000 koyun ve 200 takım elbiseden de verilebileceğini söylemişlerdir.⁵³

İmam Malik, diyetin hangi mallardan verileceği konusunda Ebu Hanife ile aynı görüşü paylaşır. Deve ve dinar konusunda Ebu Hanife ile aynı miktarlar üzerinde ittifak halindedir. Fakat dirhem miktarı konusunda Ebu Hanifeden farklı bir yoruma gitmiştir. İmam Malik'e göre diyet, dirhemden verilecek ise bu miktar 12.000 dirhem ile eda edilir.⁵⁴

İmam Şafii, diyet ödemedede deveyi esas kabul eder. Miktar olarak da diğer mezheplerde olduğu gibi diyetin 100 deve olduğunu söyler. Diyeti, deve ile ödeme imkânı bulunmadığında ise, 1000 dinar altın ya da 12.000 dirhem gümüş ile diyetin ödenebileceğini kabul eder.⁵⁵

⁵³ Şemsüddin Ahmet b. Süleyman İbn-i Kemal Paşa, *el-İdah fi Şerhi'l-İslah*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007, II, 451; Damad Efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, II, 638; İskilipli Muhammed Atf Efendi, *İslam Fıkhu*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1994.VI, 87; Esad Muhammed Said es-Sagırcı, *el-Fıkhu'l-Hanefi ve Edilletühü*, Daru'l-Kelimi't-Tayyip, Beyrut, 2008, III, 240.; Muhammed b. Ali b. Süleyman İbn-i b. Ali b. Abdurrahman el-Haskefi *ed-Dürrü'l-Muhtar*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s.711.

⁵⁴ Şihabüddin Ahmed b. İdris el-Karafî, *ez-Zahira*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1994, XII, 352; Ebu Muhammed Abdülvahhab b. Ali b. Nasr el-Maliki, *el-Meune ala Mezhebi Alimi'l-Medine*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, II, 263; Ebu'l-Hasen Ali b. Said er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil ve Netaicü Lataifi't-Tevil*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut, 2007, X, 203.

⁵⁵ Ebu'l Kasım Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim er-Rafii el-Kazvini eş-Şafii, *el-Aziz Şerhu'l-Veciz*, Daru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, X, 324; Şemsüddin Muhammed b. Ebi'l-AbbâsAhmet b. Hamza b . Şihâb, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhac fi'l-Fıkhi alâ Mezhebi'l-İmâmiş-Şafii*, Dar'ul-kutubi'l-ilmiiyye, 2003, VII, 315; Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevi, *Minhacü't-Talibin ve Umdetü'l-Müftin*, Daru'l-Minhac, Cidde, 2005, VII, 124.

G. HÜKÜMET-İ ADL

Şeriat tarafından miktarı belirlenmemiş olan diyetin hâkim ya da bilirkişi tarafından takdir edilmesine “hükümet-i adl” denir.⁵⁶

Tazminat miktarının belli ölçülere dayanarak doğrudan hakim veya bilirkişi tarafından tespit edilmesi ve bunun içtihad konusu olması sebebi ile, klasik fıkıh kitaplarımızda bazen “hükümet-i adl” yerine “hükümet” ve “ictihad” tabirlerinin kullanıldığına şahit olmaktayız.⁵⁷

Hakim veya bilirkişiler, hükümet-i adl’i belirlerken yaralı kişiyi köle farz ederek onun salimen ve yaralı olarak fiyatlarını belirlerler, daha sonra aradaki farkı tespit edip hükümet-i adl’i ortaya çıkartırlar. Mesela köle salimen yüz lira yaralı halde iken seksen lira ediyorsa yaralama bedelinin yirmi lira olduğu ortaya çıkar. Çünkü köle yaralanma neticesinde yirmi lira değer kaybetmiştir.⁵⁸

Hükümet-i adl, bedel-i şer’i naslarla belirlenmeyen müessir fiillerde mevzuat boşluğunu doldurmak üzere, hâkime veya kanun koyucuya geniş bir takdir alanı tanımaktadır. Bu sebeple hükümet-i adl miktarını belirlemede mağdurun yaşının ve değişen hayat şartlarının göz önünde bulundurulması, bedeni zararın mağdurun ekonomik geleceğini ve çalışma gücünü, ne ölçüde etkileyeceğinin dikkate alınması büyük önem arz etmektedir. Öte yandan bedeni zararın ve buna karşılık ödenecek tazminat miktarının hükümet-i adl ile tespit edilmesi yargı ile bilirkişinin ve adli tıbbın işbirliğini de zorunlu kılmaktadır.⁵⁹

H. DİYETİN AĞIRLAŞTIRILMASI

Diyetin deve ile ödenmesi durumunda ödenecek miktar hakkında müctehidler arasında ittifak vardır. Bu miktar 100 devedir. Fakat öldürmenin çeşidine göre 100 devenin vasıfları konusunda müctehidler arasında ihtilaf söz konusudur.

⁵⁶ *Türk Hukuk Lugatı*, s.135.

⁵⁷ Şamil Dağcı, “Hükümet-i Adl” D.İ.A. XVIII, 463.

⁵⁸ en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, IV,164; el-Erdebili, *el-Envar*, III,189.

⁵⁹ Dağcı, “Hükümet-i Adl” D.İ.A. XVII, 464.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Hanbeliler'e göre şibh-i amd'de (kaste benzer öldürmelerde) diyetin dört çeşit deveden yüze tamamlanması gerekir.

25 adet bint-i mahaz (iki yaşına basan dişi deve)

25 adet bint-i lebun (üç yaşına basan dişi deve)

25 adet hıkka (dört yaşına basan dişi deve)

25 adet cezea (beş yaşına basan dişi deve)

Hanefilere göre diyetle ağırlaştırma, sadece diyetin deve ile ödenmesinde söz konusu olabilir. Devenin dışındaki diyet mallarında ağırlaştırma söz konusu olamaz. Yine diyetle ağırlaştırma, öldürme çeşitlerinden ancak şibh-i amd de olabilir. Şibh-i amd'in dışındaki öldürmelerde ağırlaştırma söz konusu değildir.⁶⁰

Cumhura göre kasten ve kaste benzer öldürmelerde diyet ağırlaştırılır. O takdirde cumhur'a ve Hanefilerden İmam Muhammed'e göre diyet üç kısım deveden ödenir.

30 adet Hıkka (dört yaşına basan dişi deve)

30 adet Cezea (beş yaşına basan dişi deve)

40 adet Seniyye (altı yaşına basan dişi deve)

Cumhur, altı yaşına girmiş bulunan kırk adet seniyyenin hepsinin hamile olmasını şart koşmuştur⁶¹. Cumhur bu miktarın tespitinde Amr bin Şuayb'ın rivayet ettiği şu hadis-i şerife dayanmıştır:

⁶⁰ İbn-i Kemal Paşa, *el-idah*, II, 451; Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer el-Kuduri, *Muhtasaru'l-Kuduri*, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s.187; Nasuriddin Ebu'l-Kasım Muhammed b. Yusuf el Haseni es-Semerkandi, *el-Fıkhu'n-Nafî*, Mektebetü'l-Abikan, Riyad, 2000, III, 1569; Muzafferuddin Ahmed b. Ali b. Sa'leb İbn-i's-Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyirayn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, s.261; Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mavsili, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, Mektebetü Dari'l- Hadis, b.y.y. 2009, II, 568; Ubeydullah b. Mesud Sardu's-Şeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, II, 381; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 462; el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, s.711; eş-Şerif Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebi Musa el-Haşimi, *Kitabü'l-İrşad ila Sebili'r-Reşad*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1998, s.446; Mansur b. Yunus b. İdris el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-İradat*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2000, V, 72.

⁶¹ Şemsüddin Muhammed b. Hatib eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, Daru'l-Mearif, Beyrut, 1997, V, 72; Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Firuzabadi, eş-Şirazi, *el-Mühhezzeb*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, III,210; Ubeydullah b. Hüseyin b. Hasan Ebu'l-Kasım İbnü'l-Cellab el-Maliki *et-Tefri*, Daru'l-Garibi'l-İslami, Beyrut, 1987, II, 212.

Resül-ü Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Her kim haksız yere kasten bir cana kıyarsa o kişi işlediği cinayet sebebi ile maktulün yakınlarına teslim edilir. Maktulün yakınları o katili öldürme ya da ondan diyet alma konusunda muhayyerdirler. Bu durumda diyetin miktarı otuz adet dört yaşına basmış dişi deve, otuz adet beş yaşına basmış dişi deve ve kırk adet de altı yaşına basmış dişi devedir.”⁶²

İmam Malik ağırlaştırılmış diyeti, kasten öldürme ve babanın oğlunu öldürmesi durumlarında gerekli görür.⁶³

Hata ve benzeri yollarla öldürmede mezheplerin ittifakıyla diyet ağırlaştırılmaz. Bu durumda diyet beş kısım deveden verilir.

20 adet bint-i mahaz (iki yaşına basan dişi deve)

20 adet ibn-i mahaz (iki yaşına basan erkek deve)

20 adet bint-i lebun (üç yaşına basan dişi deve)

20 adet hıkka (dört yaşına basan dişi deve)

20 adet cezea (beş yaşına basan dişi deve)

Bu beşli taksimat Hanefiler ve Hanbeliler’e göre dir.⁶⁴

Malikiler ve Şafiiler ise, ibn-i mahaz yerine ibn-i lebun verilmesini şart koşarlar. Yani onlara göre erkek develerin iki yaşına basanı değil, üç yaşına basanı verilir.⁶⁵ Hata ve benzeri yollarla öldürmelerde Hanefiler ile Hanbeliler erkek develerin iki yaşına

⁶² el-Beyhaki, *es-Sünenü's-Suğra*, III/229; Ebu Bekir b. Hasen b. Abdullah el-Keşnavi, *Eshelü'l-Medarik*, Daru'l-Fikir, Beyrut, t.y. III, 118.

⁶³ Sahnun b. Said et-Tennuhi, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, Matbaatü's-Saade, Mısır, 1902, XV, 306; İbn-i Rüşd, *Bidayet'ül-Müctehid*, II, 401; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 396.

⁶⁴ el-Mergmani, *el-Hidaye*, IV, 463; el-Kuduri, *Muhtasaru'l-Kuduri*, s.117; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 341; el-Haskefi, *ed-Dürrül-Muhtar*, s.711; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 36; Damad Efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, II, 1238; Ali b. el-Beha el-Bagdadî el-Hanbelî, *Fethu'l-Meliki'l-Aziz bi Şerhi'l-Veciz*, Mektebetü'n-Nehda, Mekke, 2002, V, 527; Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi ala Metni'l-Hiraki*, Mektebetü'l-Esedi, Mekke, 2009, III, 591.

⁶⁵ Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubi, *el-Mukaddimatü'l-Mümeħhidat*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1988, III, 291; Ebu Muhammed b. Velid, İbnu'l Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Mücib*, s.273.

basmış olanını, Malikiler ve Şafiiler ise üç yaşına basmış olanını şart koştukla küçük bir fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Her iki grup bu görüşlerini rivayet ettikleri hadis-i şeriflere dayandırmışlardır.

Hanefilerin ve Hanbelilerin delili, İbn-i Mesut'tan gelen şu rivayettir: Resul-u Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Hataen öldürme diyeti, yirmi tane dört yaşına basmış deve, yirmi tane beş yaşına basmış deve, yirmi tane iki yaşına basmış dişi deve, yirmi tane üç yaşına basmış dişi deve, yirmi tane de iki yaşına basmış erkek devedir.*”⁶⁶

Malikiler ve Şafiilerin delili, Darekutni ile Said bin Mansur'un sünenlerinde Nehai'den, onun da İbn-i Mesut'tan yaptığı rivayettir. el-Hattabi der ki:”Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Hayber'de öldürülen kişiye karşılık zekat develerinden yüz deve ile diyet ödenmiştir. Zekat develerinin arasında ise iki yaşına basmış erkek deve bulunmamaktadır.”⁶⁷Şafiiler ve Hanbeliler'e göre hata ile öldürmede diyetin ağırlaştırılması söz konusudur. Onlar üç durumda hata ile öldürmenin diyetini ağırlaştırırlar.

- 1) Öldürme fiilinin Mekke'nin harem bölgesinde olması halinde.
- 2) Öldürme fiilinin haram aylarda vuku bulması halinde.⁶⁸
- 3) Maktülün, anne ve kız kardeş gibi, mahrem olan yakın akrabalarından olması halinde⁶⁹

Diyetin ağırlaştırılması, işlenen fiil ile cezanın denklik ilkesine uygun olan bir davranıştır. Burada ağır olan öldürme fiili ile daha hafif olanı arasında kasıt yönünden meydana gelen farklılığın cezada da karşılık bulması hedeflenmiştir. Hanefiler diyetin ağırlaştırılmasını sadece şibh-i amd ile olan öldürmelerde gerekli görmüşlerdir. Oysaki kasıtlı öldürme büyük bir cürümdür. Cezanın ağırlaştırılmasının söz konusu olduğu yerde, en ağır suça ağırlaştırma getirilmeyip ondan daha hafif olanına ağırlaştırma getirmek tatmin edici bir görüş olarak görülmemektedir. Bu sebeple cumhurun ve Hanefilerden İmam Muhammed'in görüşleri daha isabetli görülmektedir.

⁶⁶ el-Beyhaki, *es-Sünenü's-Suğra*, ‘‘Kitabu'd-Diye,’’ 3024.

⁶⁷ el-Beğavi, *Şerhu's-Sünne*, X, 188.

⁶⁸ Haram Ayları, Zü'l-Ka'de-Zü'l-Hicce, Muharrem ve Recep aylarıdır.

⁶⁹ eş-Şirazi, *el-Mühhezzeb*, III, 211; el-Kazvini, *el-Aziz Şerh'ul-Veciz*, X, 313; ez-Zuhayli, *el-Fıkh'ül-İslami ve Edilletühü*, VI, 305; ibn-i Müflih el-Makdisi, *Kitabü'l-Furu*, IX, 440.

I. KADININ DİYETİ

Zühri'den rivayet edilen “*Kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısıdır.*”⁷⁰ Hadis-i şerifini istidlal eden cumhur, kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı olduğu konusunda ittifak etmiştir.⁷¹ Hanefî ve kavli cedidde Şafiiler yarıyarıya diyeti mutlak olarak kabul ederken,⁷² Hanbeli ve Malikiler, diyetin 1/3 miktardan fazlasında yarıyarıya sistemini kabul etmişler, 1/3 miktarına kadar olan bölümde ise, diyetin yarıyarıya değil; tamamen verilmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁷³ Onlar bu savunmalarını Amr bin Şuayb ve Zühri'nin rivayet ettiği, “ *Üçte bir miktarına kadar kadının diyeti erkeğin diyeti gibidir.*” hadis-i şerifine dayandırmışlardır.

Cumhur, ‘Kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısıdır.’ görüşünü nas ile takviye etmekle yetinmemiş, hükmün sebebi hakkında temel iki yorum getirmiştir. O yorumlardan:

Birincisi: Kadın, mali bir hukuk olan mirasta erkeğin payının yarısını almaktadır. Diyetle mali bir hak olduğu için kadın diyetle yarı pay alır.

İkincisi: Toplumda mali getiri açısından erkek kadından daha aktif rol oynadığı için, diyet konusunda erkek payı kadın payının iki katı olarak değerlendirilmelidir.⁷⁴

İbn-i Uleyye (ö.193/809) ve Ebu Bekir el-Esam (ö.346/957) gibi âlimler, kadının diyetinin erkeğin diyeti ile eşit olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre, diyetle ilgili ayetler kadın-erkek ayrımı yapmamaktadır. Dolayısıyla kadının diyetinin, erkeğin diyetinin yarısı olduğu düşünülemez.⁷⁵

⁷⁰ Ebu Bekir b. Abdü'r-Rezzak İbn-i Hemmam es-San'ani, *Musannefu Abdi'r Rezzak*, Mektebetü'l-İslami, Beyrut, 1970, IX, 393; el-Beyhaki, *es-Sünenü'l Kübra*, VIII, 166.

⁷¹ el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 342; el-Mavsili, *el-ihitiyar*, II, 570; ibn-i's Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn*, s. 622; Ebu'l-Huseyn Yahya b. Ebi'l Hayr b. Salim, el-İmrani eş-Şafii, *el-Beyan*, Daru'l-Minhac, Beyrut, 2000, XI, 494; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, V,75; Ebu Muhammed Abdül-Vehhab, *el-Meune*, II, 276; Muhammed el-Haşimi, *Kitabü'l-İrşad*, s.448; Ebu İshak Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed ibn-i Müflih el Hanbeli, *el-Mübdî Şerhu'l-Mukni*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, IV, 288.

⁷² el-Merginani *el-Hidaye*, IV, 463 et-Turi *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, IX,78; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 38; Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdi el-Basri, *el-Havi'l-Kebir*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, XII, 290.

⁷³ es-Sahnun, *el-Müdevenetü'l-Kübra*, XV, 319; el-Garyani, *Müdevenetü'l-Fikhi'l-Maliki*, IV, 544; Şerefüddin Musa b. Ahmed b. Musa b. Salim Ebi'n-Neca el-Haccavi el-Makdisi, *el-ikna li Talibi'l-İntifa*, Daratü'l-Melik Abdi'l-Aziz, Suudi Arabistan, 2002, IV, 150.

⁷⁴ el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 454; Tahmaz, *el-Fikhu'l-Hanefi fi Sevbihî'l-Cedid*, III, 354.

⁷⁵ Yahya el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 494; Ebu Muhammed Mahmut b. Ahmet el-Ayni, *el-Binaye fi Şerhi'l Hidaye*,

Her iki tarafın görüşünü inceleyen ve onları kitabında ayrıntılı bir şekilde zikreden Muhammed Ebu Zehra şu yoruma gitmiştir.

Birinci grubun görüşü (Kadının diyette payı erkeğin payının yarısıdır.) sadece mali yönü ele alınan fakat insani boyutu gözardı edilen bir görüştür. Mademki diyet cezası caniyeye verilen bir ceza olmakla beraber mağdur edilmiş olan maktulün yakınlarına, mağdurun bedeli olarak mali bir karşılık sağlamaktır. O takdirde, kadın ile erkeğin birbirinden farklı muameleye tabi tutulmaları düşünülemez. Bu sebeple ikinci grubun görüşü (İbn-i Uleyye ve Ebu Bekir el-Esam'ın görüşü) tercih edilmeye daha layıktır.⁷⁶

Ebu Zehra, böyle bir yorum yapmakla işin insani boyutunu ele almış, erkek- kadın eşitliğini sağlamayı amaçlamıştır. Fakat çok önemli bir noktayı göz ardı etmiştir. Âlimlerin nerede ise tamamının üzerine icma ettiği naslara dayanan bir meseleyi sadece basit bir yorumla devre dışı bırakmıştır. Oysa, birinci grup bu görüşlerini çeşitli naslar etrafında şekillendirmiş, nassa dayalı yorum yapmışlardır. Bu sebeple birinci grubun görüşünün tercih edilmesi daha uygun görülmektedir.

İ. GAYR-İ MÜSLİMLERİN DİYETİ

Gayr-i müslimlerin diyeti konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Hanefilere göre: İslam devletinde daimi olarak yaşayan (zimmi) ya da dış ülkeden İslam devletine pasaportla giren gayr-i Müslimlerin (müste'men) diyeti Müslümanın diyetine eşittir. Bu iki zümreden herhangi bir kişi öldürülecek olursa, Müslümanın diyeti ne ise onların da diyeti o olur.⁷⁷ Hanefiler bu konudaki görüşlerini “*Şayet kendileriyle aralarında anlaşma bulunan kavimden ise, o vakit akrabalarına bir diyet*

Darul-Fikr, Beyrut, 1990, XII, 213; Şerefüddin Ebu'n-Neca Musa b. Ahmed el-Haccavi, *Zadü'l-Müstekni fi ihtisari'l-Mukni*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, XXV, 389.

⁷⁶ Muhammed Ebu Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukube fi'l-Fikhi'l-İslami*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire t.y. s. 516.

⁷⁷ Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Muhammed b. Cafer el-Bağdadi el-Kuduri, *et-Tecrid*, Daru's-Selam, İskenderiye, 2004, XI, 5728; Molla Husrev, *Durerü'l-Hukkam*, Muhammed Kütübhan, Karaçi, t.y, II, 104; Ebu'l-Berakat Abdullah İbn-i Ahmet en-Nesefi, *Kenzü'd-Dekaik*, Daru'l-Beşari'l-İslamiyye, Beyrut, 2011, s.646; el-Haddadi *el-Cevhera*, II, 342; es-Sağırıcı, *el-Fıkhü'l-Hanefi ve Edilletühü*, III, 255; Sadru's-Şeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, II, 383; Abdullah b. Muhammed b. Süleyman Damad Efendi, *Mecmeu'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebnur*, Darul İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut t.y. II, 267, el-Behnesi, *Medhalü'l-Fikhi'l-Cinai*, s.70; Siracuddin Ebu Muhammed Ali b. Osman b. Muhammed et-Teymur el-Uşr, *el-Feteva's-Siraciyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011, s.563.

vermek ve mü'min bir köle azad etmek gerekir.”⁷⁸ ayet-i ile “Hz. Peygamber (s.a.v.) in “her ahit sahibi kişinin ahdi süresi içerisinde diyetini bin dinar olarak tespit etmiştir.”⁷⁹ hadis-i şerifine dayandırmışlardır.

Maliki ve Hanbeliler’e göre: Ehl-i kitap Yahudi ya da Hıristiyan erkeklerin diyeti Müslüman erkeklerin diyetinin yarısıdır. Ehli kitap kadınların diyeti ise ehli kitap erkeklerin diyetinin yarısıdır.⁸⁰ Maliki ve Hanbeliler bu konuda şu hadis-i şerifleri istidlal etmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur “Anlaşmalı ülke vatandaşı kimsenin diyeti Müslümanın diyetinin yarısıdır.”⁸¹ “Kafir kimsenin diyeti Müslümanın diyetinin yarısıdır.”⁸²

Şafiiler’e göre: Ehl-i kitabın diyeti Müslümanın diyetinin üçte biridir.⁸³ Şafiiler bu konuda Amr bin Şuayb’ın rivayet ettiği şu hadis-i şerifi kendileri için delil kabul etmişlerdir “Hz peygamber (s.a.v.) kitap ehlinde bir adamı öldüren her Müslümana dört bin dirhem ödemeyi emretmiştir.”⁸⁴ Ayrıca Hz. Ömer (ö.23/644) ve Hz. Osman’ın (ö.35/656) bu miktarda yaptıkları diyet ödemelerini de esas almışlardır.⁸⁵

Hanefilerin dışında kalan cumhur, mecûsinin, güneşe ve aya tapan putperestin ve zındığın diyetinin sekiz yüz dirhem, yani Müslümanın diyetinin %12,5’i kadar olduğu üzerinde ittifak etmiştir. Bu zümrenin kadınlarının diyeti ise, erkeklerinin diyetinin yarısı kadardır.⁸⁶ Nitekim Hz. Ömer, Hz. Osman, İbn-i Mesud (ö.32/652) ve bazı

⁷⁸ Nisa,4/92.

⁷⁹ Ebu Davud, Süleyman b. el-Eshas es-Sicistani, *Kitabü'l-Merasil*, Daru's-Samii, b.y.y. t.y. “Kitabu'd-Diye,”252.

⁸⁰ es-Sahnun, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, XV, 395; el-Karafî, *ez-Zehira*, XII, 356; Ebu'l Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 216; İbn-i Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, s.414; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 600; Takıyüddin Muhammed b. Ahmed el-Fettuhi el-Hanbeli, *Mühteha'l-İradat fi cemi'l-Mukni mea't-Tenkîh ve'z-Ziyadat*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1999, V, 74; Muhammed el-Haşimi, *Kitabü'l-irşad* s.448; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî* VII, 290.

⁸¹ Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. et-Tabarani, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Daru'l-Haremeyn, Mısır, 1995, VII, 309.

⁸² Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *el-Camiu'l-Kebir Sünenü't-Tirmizi*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1998, “Kitabu'd-Diye,” 1413.

⁸³ el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 310; el-Kazvini, *el-Aziz*, X, 329; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 213; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV,76; er-Rameli, *Nihayetü'l Muhtac*, VII, 320; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 311.

⁸⁴ Ali b. Ömer ed-Darekutni *Sünenü'd-Darekutni*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut , 2004. IX, 174.

⁸⁵ Darekutni, *a.g.e.* IX, 150.

⁸⁶ el-Karafî, *ez-Zahira*, XII, 356; es-Sahnun, *el müdevvenetü'l-Kübra*, XV, 395; Ebul-Kasım, el-Basri, *et-Tefri*, II, 216; ez- Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 601; el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V,74; el-Kazvini, *el-Aziz*, X, 329; eş-Şirazi, *el- Mühezzeb*, III, 213; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 76; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 310.

sahabelerle Said bin Müseyyeb, (ö.94/713) Süleyman bin Yesar, (ö.104/722)Ata,(ö.103/721) İkrime, (ö.107/725) ve diğer tabiin âlimleri de böyle söylemişlerdir.⁸⁷

Hanefiler, Mecusi vesair putperestlerin diyetlerinin ehl-i kitabın diyetleri ile aynı miktarda olduğu görüşündedirler.⁸⁸ Bu konuda Said bin Müseyyeb'in rivayet ettiği “Hz. Peygamber zamanında (antlaşma yapan ülke vatandaşı) her ahid sahibi gayr-i müslimin diyeti bin dinardı”⁸⁹ hadis-i şerifini kendileri için delil kabul etmişlerdir.

J. CENİN'İN DİYETİ

İnsan hayatını korumayı kendine temel vazife edinen İslam dini, bu vazifeyi ifa etmede insanın ana rahminde teşekkülünü yeterli görmektedir. İslam Ceza Hukuku sadece dünyaya gelen insanların hayatlarını muhafaza etmeyi amaçlamamış, anne karnında cenin durumunda bulunan yavruların da hayatını muhafaza etmeyi ilke edinmiştir. Bu sebeple anne karnında hayatını sürdüren cenine karşı işlenecek olan cinayetlere birtakım cezalar getirmiştir.

“Cenin” kelimesi sözlükte ana rahminde bulunan çocuk anlamına gelir.⁹⁰ Fıkıh istilahında ise sözlükte kullanılan aynı manada kullanılır.⁹¹

Hz. Peygamber (s.a.v.)in “İki kadın arasındaki bir kavga sonunda hamile olanın çocuğu düşünce bir köle veya cariye ödemesine hükmetti.”⁹²hadis-i şerifine dayanan âlimler düşürülen cenin için ğurre verilmesi konusunda fikir birliğine varmışlardır.⁹³

⁸⁷ İbn-i Kudame, *el-Muğni*, XI, 597; Ebu'l Hüseyin el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 493.

⁸⁸ el-Ayni, *el-Binaye*, XII, 214; Ali el-Kari, *Fethu Babi'l-Inaye*, III, 352; ez-Zuhayli, *el-Fikhü'l-İslami ve Edilletühü*, VI, 312.

⁸⁹ Ebu Davud, “Kitabu'd-Diye,”252.

⁹⁰ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *el-Muhtar min Sihahi'l-Luğa*, I, 85; el-Feyumi, *el-Misbahu'l-Münir*, s.43.

⁹¹ el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 19.

⁹² Ebu Davud, “Kitabu'd-Diye,”4576. Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesai, *Sünenü'n-Nesai*, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslami, Halep t.y. “Kitabu'd-Diye”4717. Ebu Abdilllah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğira el-Cufi el-Buhari *el-Camiu's-Sahih*, Daru Tavki'n-Necat, Mısır,1886 , “Kitabu'd-Diye”6911.

⁹³ Molla Hüsvrev, *ed-Dürer*, II, 108; Siracüddin et-Tenimi, *el-Fetava's-Siraciyye*, s.565; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 401; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdir, *Akrabu'l-Mesalik*, Mektebetü Eyyüb, Nijerya, 2000, s. 136; eş-

Ğurre kelimesi, sözlükte “atın alındaki beyazlık” “bir şeyin başlangıcı ve göze ilk çarpan kısmı,” “bir şeyin en değerlisi,” “yüzdeki güzellik ve parlaklık”⁹⁴ anlamlarında kullanılır.

Fıkıh ıstılahında ise, “Düşürülen bir ceninden dolayı verilmesi gereken, diyetin yirmide biri olan mali tazminat demektir.”⁹⁵ Ğurre miktarının beş deve olduğu konusunda fıkıhçılar ittifak etmişlerdir.⁹⁶

Hanefiler’e göre ğurre tam diyetin yirmide birine tekabül eden bir köle ya da cariyeye veya buna denk olan beş yüz dirhem gümüşle de ödenebilir.⁹⁷ Cumhura göre dirhemle ödendiği takdirde miktar 600 dirhemdir.⁹⁸

Düşürülen ceninin erkek ya da kız olması ğurrenin miktarını etkilemez.⁹⁹ Yani canlı olarak dünyaya gelen insanlar arasında erkek ya da kadın olmaları durumunda, diyetle söz konusu olan farklılık ceninde dikkate alınmaz. Her iki cinsiyet cenin için aynı ğurre miktarı ödenir. Anne karnında iken, cinayet sebebiyle, düşürülen cenin ya canlı ya da ölü olarak düşer. Her iki durumun kendisine has hükümleri mevcuttur. Şimdi bu hükümleri ele alalım.

Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 133; Ebu Bekir Zekeriyâ Yahya en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, Daru Alemlî'l-Kütüb, Suudi Arabistan, 2003, VII, 215; Nasıruddin b. Muhammed b. Abdü'l Hadi es-Samiri el-Hanbeli *el-Müstev'ab*, Mektebetü'l-Esedi, Mekke, 1999, II, 344; ez-Zerkeşi, *Şerhu-Zerkeşi*, III, 603.

⁹⁴ el-Mutarrizi, *el-Muğrib*, s. 100; İbn-i Manzur, *Lisanü'l-Arab*, s.3233; *el-Mu'cemü'l-Vesit*, s. 648.

⁹⁵ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat İstanbul, 2013, s.160; Ömer en-Nesefi, *Tilbetü't-Talebe*, s.584; Muhsin Koçak, “Ğurre” D.İ.A. XIV,211; *Türk Hukuk Lügati*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991, s.106.

⁹⁶ İsmail b.Kesir ed-Dimeşki, *İrşadü'l-Fakih İla Marifeti Edilleti't-Tenbih*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1996, II, 273; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahrir-Raik*, IX, 101; Tahmaz, *el-Fıkhu'l-Hanefî fi Sevbihî'l-Cedid* III, 363; Muhammed eş-Şeybani b. Muhammed b. Ahmed el-İhsai, *Tebyinü'l Mesalik*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 2013, IV, 441; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 543.

⁹⁷ el-Kuduri, *et-Tecrid*, XI, 5779; Muhammed b. Hasan eş-Şeybani, *Kitabü'l-Asl*, el-Mektebetü'l-Mediniyye, Pakistan t.y. IV,415; el-Mavsili, *el İhtiyar*, II, 581; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 49; Damat efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, II, 649; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 363.

⁹⁸ İbn-i Rüşd *el-Mukaddimatü'l-Mümehhidat*, III, 297; Ebu'l-Hasen Ali Bin Said, *Menahicü't-Tahsil*, X, 222. er-Rafii, *el-Aziz*, X,512; Ebu'l-Hasen Yahya el-İmrani, *el-Beyan*, XI,502; el-Buhuti, *Keşşafü'l Kına*, V, 19; Nuruddin Ebu Talib Abdu'r-Rahman b. Ömer b. Ebi'l-Kasım b. Ali b. Osman el-Basri ed-Darir, *el-Vadîh fi Şerhi Muhtasari'l-Hiraki*, Mektebetü'n-Nehda, Mekke, 2000, IV, 310.

⁹⁹ İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Müdbi*, VII, 29; el-ihsai, *Tebyinü'l-Mesalik*, IV, 441; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 37; Ebu İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail el-Mısrî el-Müzeni, *Muhtasaru'l-Müzeni*, Daru'l-Kütübî'l- İlimiyye, Beyrut, 1998, s.328; Nuruddin el-Basri, *el-Vadîh*, IV, 311; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 19; eş-Şeybani, *Kitabü'l-Asl*, IV, 416; Siracuddin et-Tenimi, *el-Fetava's-Siraciyye*, s.565.

1. Ceninin ölü olarak düşmesi: Anne, canlı olduğu halde cenin ölü doğacak olursa, ğurrenin vacip olduğu konusunda âlimler arasında görüş birliği bulunmaktadır.¹⁰⁰ Anne de cenin de ölecek olursa, âlimler ğurrenin vacip oluşu konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Ebu Hanife ve İmam Malik'e göre ğurrenin vacip olması düşük esnasında annenin sağ olmasına bağlıdır. Düşük olduğu esnada, anne ölmüş olursa, cenin için ğurre gerekmez. Anne için diyet ödenmesi yeterli olur.¹⁰¹ Bu görüş sahipleri, ceninin doğrudan kendisine karşı işlenen cinayet sebebi ile mi, yoksa annenin ölümünden dolayı mı öldüğü konusunda şüphe bulunduğunu ileri sürerler. Şüphe ile de ğurre hükmünün sabit olmayacağı görüşünü ileri sürerler.¹⁰²

İmam Şafii ve Ahmet bin Hanbel ise ğurrenin vacip olması için düşük esnasında annenin sağ olmasını şart koşmazlar. Onlara göre anne öldükten sonra da çocuk, ölü olarak doğacak olursa, hem ğurre hem de diyet vacip olur. Bu görüş sahipleri, anneye karşı işlenen cinayetin aynı zamanda cenine karşı da işlenmiş olduğunu kabul ederler. Bu sebeple, cenine karşı işlenmiş olan cinayetin neticesinde ğurre ödenmesini gerekli görürler.¹⁰³

2. Cenin'in canlı olarak düşmesi sonra ölmesi: İşlenen cinayet neticesinde, cenin canlı olarak düştükten sonra ölecek olursa cenin için tam diyet ödenmesi gerekir.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Ebu Bekir er-Razi el-Cessas, *Şerhu Muhtasari't-Tahavi*, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 2010,VI, 18; el-Haskefi, *ed-Dürrü'l Muhtar*, s.715; *et-Turi,Tekmilatü'l-Bahrir-Raik*, IX, 101; Baybelalem, *İkametü'l-Huccebi bi'd-Delil*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut,2007, IV, 314; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtaç*, VII, 380.

¹⁰¹ el-İhsai, *Tebyinnü'l-Mesalik*, IV, 442; el-Cessas, *Şerhu Muhtasari't-Tahavi*, VI, 22; el-Kuduri,*et-Tecrid*, XI, 5775; Siracüddin et-Tenimi, *el-Fetava's-Siraciyye*, s.565; Ebu'l-Feth Zahiruddin Abdürreşid b. Abdürrezzak el-Velvalici, *el-Feteva'l-Velvaliciyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, V, 315; el-Kuduri, *Muhtasaru'l-Kuduri*, s.191.

¹⁰² el-Cessas, *Şerhu Muttasari't-Tahavi*, VI, 22; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 475; Atıf Efendi, *İslam Fıkhi*, VI, 103; Ebu Muhammed Abdu'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 293; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 379; es-Sahnun, *el-Müdevvenetül-kübra*, XV, 400.

¹⁰³ el-Maverdi, *el-Havi'l-kebir*,XII, 389; Süleyman b.Muhammed b. Ömer el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ala el-Hatip*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,1996, IV, 549; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 380; ibn'i Müflih, el- Hanbeli, *el-Mübdi* VII, 295; Nasiruddin Muhammed es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 344.

¹⁰⁴ eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.223; er-Rahaybani, *Metalibu uli'n-Nüha*, VI,106; el-Cessas, *Şerhu Muhtasari't-Tahavi*, VI,18; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV,475; el-Meydani, *el-Lübab*, III,49; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhi-i'l-Maliki*, IV, 546; el-Behnesi, *ed-Diye*, s.149.

İslam hukukçularının bir kısmı (Şafiiler), ğurrenin gerekli olması için ceninin dış görünümünün insana benzemesi, mesela organlarının kısmen belirginleşmesi şartını ileri sürüp önceki safhalarda, sadece hükümet-i adl'i lüzumlu görürken, çoğunluk âlimler düşüğün cenin olduğundan emin olunması şartıyla, her safhada ğurreyi gerekli görürler.¹⁰⁵

Ğurre, hayatına son verilen ceninin mirası sayılır ve bu miras mirasçılar arasında alacakları miktarlar oranında pay edilir. Katil vâris konumunda ise mirastan mahrum olur.¹⁰⁶

Ceninin ğuresini Hanefî ve Şafiiler'e göre caninin âkilesi öder.¹⁰⁷ Malikilere göre caninin kendisi, Hanbelilere göre cenin anne ile beraber öldü ise âkilesi öder. Sadece cenin öldü ise, caninin kendisi öder.¹⁰⁸ Düşürülen cenin ikiz ya da üçüz olacak olursa bu durumda her cenin için ayrı ayrı ğurre ödenmesi gerekir.¹⁰⁹

Cumhura göre herhangi bir sebeple cenin düştüğü takdirde, cenin'i düşüren caninin, ceninin annesi, babası veya başka bir kişi olması, ğurrenin ödenmesi hükmünü değiştirmez. Hanefilere göre çocuğun düşmesine annesi sebep olmuşsa, babanın izni bulunduğu veya kasıt unsuru olmadığı takdirde ğurre ödenmez. Fakat kadın kocasının izni olmaksızın herhangi bir ilaç içmek ya da karnına vurmak suretiyle çocuğu düşürecek olursa. Bu durumda kadının âkilesinin ğurreyi ödemesi gerekir.¹¹⁰

¹⁰⁵ Koçak, "Ğurre," D.İ.A. XIV, 211; Ali el-Kari *Fethu Babi'l-Inaye*, III, 366; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 582; es-Sahnun, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, XV, 399; ed-Derdir, *Ekrabu'l-Mesalik*, s.136; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 385.

¹⁰⁶ el-Kuduri, *Muhtasaru'l-Kuduri*, s.191; Sadruş-Şeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s.389; Abdü'l-Kadir el-Udeh, *et-Teşriü'l-Cinaiyyi'l-İslami*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011, II, 247; Ebu'l-Berekat en-Nesefi, *Kenzü'd-Dekaik*, s. 651; Molla Hüsrev, ed-*Dürer*, II, 108; el-Haccavi, *el-ikna*, IV, 153; Muhammed Süleyman b. Abdullah el Eşkar, *el-Mücella, fi'l-Fıkhi'l-Hanbeli*, Darü'l-Kalem, Dimeşk, 1998, II, 366.

¹⁰⁷ Ebu'l Hüseyin el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 502; eş-Şeybani, *Kitabü'l-Asl*, IV, 415; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 581; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 136; ibn-i Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn*, s.627; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 524; Ebu Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Kasım b. Muhammed el-Gazzi, *Fethu'l-Karibi'l-Müciib*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut 2005, s.277; el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, s.714.

¹⁰⁸ el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 441; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 546; Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed ibn-i Kudame, *el-Kafi*, Daru'l Hecer, b.y.y, 1997, V, 270.

¹⁰⁹ Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 219; Ebu'l- Hüseyin el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 497; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV,134; Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 219; el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 442.

¹¹⁰ Sadruş-Şeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, II,389; el Velvalici, *el-Fetava'l-Velvaliciyye*, V, 315; ibn-i Kemal Paşa, *el-idah*, II, 457; el-Ayni, *el-Binaye*, XII, 282; es-Sağirci, *el-Fıkhu'l Hanefi ve Edilletihü*, III, 365; Atif efendi, *Islam Fıkhi*, VI, 104.

Hanefiler ve Hanbelîlere göre ceninin diyetinin bir yıl içerisinde ödenmesi gerekir. Şafiilerde de sahih kabul edilen görüş budur. ¹¹¹

Hanefilere göre, gayr-i Müslim bir kadının cinayet sebebi ile düşen cenininin ğurresi, Müslüman kadının düşen cenini'nin ğurresi gibidir. ¹¹² Çünkü Hanefilere göre, gayr-i Müslimlerin diyeti Müslümanın diyeti gibidir. Hanbelilere göre böyle bir ceninin ğurresi annesinin diyetinin onda biridir. ¹¹³ Malikilere göre, gayr-i Müslim bir kadından düşen ceninin ğurresi, annesinin diyetinin onda birine eşittir. ¹¹⁴

Şafiilerce sahih kabul edilen görüşe göre, Yahudi ya da Hristiyan cenin'in guresi müslümanın guresinin üçte biri kadardır. Mecusi ceninin guresi ise bir deve miktarının üçte biri kadardır. ¹¹⁵

Hanefiler, cenini düşüren cani için keffareti gerekli görmezler. Şafiiler, Hanefilerin aksine cani için keffareti gerekli görürler. İmam Malik ise, bu durumda caninin keffaret vermesini müstehap sayar. ¹¹⁶

Azaları teşekkül etmiş olan cenin için takdir edilen miktar ilk etapta azımsanabilir. Halbuki, cenin azaları teşekkül eden bir insandır. Azaları tam olan canlı bir insan için yüz deve olarak takdir edilen diyet, cenin için neden beş deve olarak takdir edilir? sorusu akla gelebilir. Bu soruya cevap sadedinde şu izahatlar yapılabilir:

a) İslam Hukuku'nda, cenin sağ olarak doğmadıkça hukuki bir hüviyet kazanamaz. Nitekim anne karnında iken, ana ya da babasını kaybeden ceninin vefat eden aslına mirasçı olabilmesi, sağ olarak doğmasına bağlanmıştır. Cenin sağ olarak doğacak olursa, vefat eden anne ya da babasına mirasçı olur. Ölü doğacak olursa mirasçı olması söz konusu değildir.

¹¹¹ el-Cessas, *Şerhu Muhtasari't-Tahavi*, VI, 18; Ali el-Kari, *Fethu Babi'l-Inaye*, III, 364; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II,364; ez-Zuhayli *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühü*, VI,364; el-Behnesi, *ed-Diye*, s.154; Şemsüddin Ahmet Kadızade Efendi, *Netaicü'l-Efkar fi Keşfi'r Rumuzi ve'l-Esrar*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, X, 328.

¹¹² el-Haskefi, ed-*Dürrü'l-Muhtar*, s.715; Molla Hüsrev, *ed-Dürer*, II, 104; el-Kasani, *Bedaiu's-Sanai*, X, 310; Ebu'l- Berekat en-Nesefi, *Kenzü'd-Dekaik*, s.646; el-Behnesi, *Medhalü'l-Fıkhi'l-Cinai*, s.170.

¹¹³ Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 366; Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*, IV, 308.

¹¹⁴ İbn'î Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II,416; Baybelalem, *ikametü'l-Hucce*, IV, 314; el-ihsai, *Tebyynü'l-Mesalik*, IV, 440; İbn'î Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümehtidat*,II, 298.

¹¹⁵ eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 137; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ale'l-Hatip*, IV, 552; İbnü'l-Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Mücib*, s. 277.

¹¹⁶ Ebu'l Berakat en-Nesefi, *Kenzü'd-Dekaik*, s.651; Molla Hüsrev, *ed-Dürer*, II, 108; es-Sahnun, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, XV, 400; el-Karafî, *ez-Zahira*, II, 403; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 139.

b) Cenin için taktir edilen beş deve miktarı, cenine yapılan bir ayrımcılık değildir. Nitekim cenin sağ olarak doğduktan sonra ölecek olursa ceninin diyetinin yüz deve olacağı konusunda fıkıhçıların ittifakı söz konusudur. Cenine karşı bir ayrımcılık söz konusu olmuş olsa idi, canlı olarak düştükten sonra ölmesi durumunda diyetin yine beş deve olması gerekecekti.

c) Bu hükme gidilmesindeki en temel etken, ceninin ölü doğma ihtimalinin bulunmasıdır. Nitekim binlerce ceninin, yapılan düşükler neticesinde, ölü olarak doğduğu bilinmektedir.

K. GÜNÜMÜZDE DİYETİN MİKTARI

Hz. Peygamber döneminde diyet, 100 deve, 1,000 dinar altın, 10,000 (ya da 12,000) dirhem gümüş, 200 sığır ya da 2,000 koyun olarak belirlenmişti. Diyet bu beş sınıf maldan veriliyordu. Hz. Ömer, halifeliği döneminde bu beş sınıf mala 200 takım elbise eklemiş, diyet olarak verilen malların kısımları bu ekleme ile birlikte altı sınıfa ulaşmıştır.

Diyet ödenecek malların birkaç sınıf olmasında, diyeti ödeyecek olan cani ya da âkileye büyük kolaylıklar sunulmuştur. Örneğin diyeti ödeyecek olan kişi ya da kişiler çöl vesair göçebe kabilelerinden ise, onlar için deve ödemek daha kolay olacaktır. Mezkur kişiler, şehirde ticaretle meşgul iseler onlar için altın ya da gümüşle diyeti ödemeleri yine bir kolaylık sağlayacaktır. Dolayısıyla bu sınıflandırmada ödeme kolaylığının hedeflendiği aşikardır.

Günümüzde diyetin bu sayılan sınıflardan hangisi ile ödenmesi gerektiği hakkında fıkıhçılar farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Onları farklı görüş bildirmeye sevk eden en önemli etken, bu altı sınıf mallar arasında uçurum denebilecek kadar değer farklılıklarının bulunmasıdır.

Bu değer farklılıklarının sebepleri diyet ödenecek mallardan bazılarının piyasada azalması, diğer bazılarının ise haddinden fazla çoğalmasıdır. Örneğin, teknoloji ve iletişim vasıtalarının gelişmesi ile deve, ulaşım vasıtası olma fonksiyonunu yitirmiştir. İnsanların develere eski ilgiyi göstermemesi, piyasada deve sayısının azalmasına yol açmıştır. Deve sayısı azaldıkça develerin fiyatları haddinden fazla artmıştır. Gümüş ise,

devenin aksine piyasada çoğalmış nerede ise değerini tamamen yitirmiştir. Netice olarak, diyetin deve ile ödenmesi durumunda insanların takatini aşan bir miktar, gümüş ile ödenmesi durumunda ise komik denebilecek bir rakam ortaya çıkmıştır.

Bu durum fıkıhçıları, diyet ödeme konusunda birtakım çözümler geliştirmeye sevk etmiştir. Onlardan bazıları, diyet miktarının tespitinde Moritanya'da bulunan dünyanın en ucuz develerini, diğer bazıları ise gümüşü esas alarak diyet miktarını düşürmeyi hedeflemişlerdir. Bazıları da, altını esas kabul ederek orta yolu bulmaya çalışmışlardır.¹¹⁷

Bu orantısız durumu göz önüne alan muasır fıkıhçılar, günümüzde diyet miktarının ne olması gerektiği hakkında bazı fikirler ortaya koymuşlardır. Örneğin; Mustafa Ahmed ez-Zerka, Mecmeil-Fıkhi'l İslami dergisinde yayınlanan makalesinde, bu konunun çözümü ile alakalı üç görüş sunduktan sonra bunlardan kendisinin meylettiği görüşü beyan etmiştir.

1. Diyet miktarının belirlenmesinde altın veya gümüş esas alınmalı. 1,000 dinar altın ile 10,000 (ya da 12,000) dirhem gümüşün değerleri hesaplanmalı, sonra bu iki miktar birbirine katılmalı ve ortaya çıkan miktarın yarısı diyet olarak belirlenmelidir.

2. Devenin maliyet yönü ön plana çıkarılmalıdır. Şöyle ki, Hz. Peygamber zamanında bir deve 100 kişiye yetecek miktarda gıda maddesi sayılıyordu. Nitekim Hz. Peygamber Bedir Harbi'nde müşriklerin sayısını her gün kestikleri deveden çıkartmıştır. Hz. Peygamber, bu sayıyı ortaya çıkarırken bir deveyi yüz kişiye taksim etmiştir. Mademki bir deve yüz kişinin bir günlük yiyeceğidir, o taktirde 100 deve 10,000 kişinin günlük yiyeceği miktardır. Günümüzde diyet miktarı 10,000 kişinin sabahlı akşamlı yemek miktarı olmalıdır.

3. Fıkıh kitaplarımızda zikredilen diyet ödenen altı sınıf malın bedelleri toplanmalı, ortaya çıkan miktarın altıda biri diyet olarak tesbit edilmelidir.¹¹⁸

¹¹⁷ Mustafa Ahmed ez-Zerka, *Diyetü'n-Nefsi's-Şer'iyye Keyfe Nukaddiruha fi Haza'l-Asri*, Mecelletü Mecme'l-Fıkhi'l-İslami, 1989, Yıl 2, Sayı 3.

¹¹⁸ ez-Zerka, *Diyetü'n-Nefsi's-Şer'iyye Keyfe Nukaddiruha fi Haza'l-Asri*, Mecelletü Mecme'l-Fıkhi'l-İslami, 1989, Yıl 2, Sayı 3; Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 213; el-Kuduri, *Muhtasaru'l-Kuduri*, s.194 el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 601; Nasıruddin es-Semerikandi, *el-Fıkhü'n-Nafi*, III, 1399; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 123; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 340; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 369; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 269; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 375.

Mustafa Ahmed ez-Zerka makalesinde zikretmiş olduğu bu üç görüşten ikincisini tercih etmiştir. Üstad bu görüşü tercih ederken deve de bulunan maliyet yönünü ön plana çıkartmış, Hz. Peygamberin Bedir Harbi'nde deveye böyle bir mali değer yüklediğini ifade etmiştir.

Kanaatimizce üçüncü ya da birinci görüşün tercih edilmesi, diyetin miktarının tamamen naslarla belirlenmesi açısından daha uygun görülmektedir. Hatta üçüncü görüşün bir adım daha önde kabul edilerek uygulanması, diyetle ilgili tüm malların baz alınması açısından daha uygun görülmektedir.

Üstad Mustafa Ahmed ez-Zerka'nın tercihi olan ikinci görüş, çok isabetli görülmemektedir. Bu görüşü ortaya koyarken her ne kadar yola nistan hareketle çıkmış olsa da, ortaya koymuş olduğu miktar hakkında diyet budur demek kolay değildir. Şöyle ki; 'Günümüzde bir devenin değeri 100 kişinin günlük yiyeceğidir.' demek devenin piyasa değerinin çok altında bir rakamı telaffuz etmekle eş değerdir.

Kanaatimizce günümüzde diyet miktarının belirlenmesinde şu metod uygulanabilir. İslam ülkeleri arasından deve yetiştiriciliği açısından ön plana çıkan ülkelerdeki develerin fiyatları belirlenip birbirine karıldıktan sonra ülke sayısına göre bölünüp diyet miktarı ortaya çıkartılabilir. Örneğin; yirmi İslam ülkesinde bulunan develerin fiyat belirlenmesi yapıldıktan sonra ortaya çıkan yirmi çeşit fiyat toplanır. Daha sonra ortaya çıkan miktar yirmiye bölünüp, diyet miktarının bu genel toplamın yirmide biri olduğu saptanmakla diyet miktarı ortaya çıkarılabilir. Bu şekilde bir uygulama ile hem diyet olması konusunda ittifak bulunan deve baz alınmış olur, hem de bazı beldelerdeki fahiş fiyatın diyetin miktarına etkisi engellenmiş olur.

L. BİRKAÇ DİYETİN BİRLEŞMESİ

İşlenen cinayet neticesinde can kaybı olması durumunda, bir tam diyetin gerekli olduğu konusunda İslam âlimleri ittifak etmişlerdir. İşlenen cinayetler neticesinde birkaç fonksiyon ya da uzvun izale edilmesi halinde, diyetin her izale edilen fonksiyon ya da uzuv mukabilinde artacağı konusunda fıkıhçılar arasında genel bir ihtilaf

görülmemektedir. Mesela cani, cinayeti neticesinde mağdurun görme, duyma ve konuşma yetilerini izale edecek olursa, izale edilen bu üç fonksiyon mukabilinde üç ayrı diyet ödemesi gerekmektedir. Aynı şekilde işlenen cinayet neticesinde mağdurun elleri ve ayakları izale edilecek olursa, eller ve ayaklar için ayrı ayrı iki tam diyet ödenmesi gerekmektedir.¹¹⁹

Fıkıhçılar, bu konuda Hz. Ömer'in tatbikatını kendileri için delil kabul etmişlerdir. Nitekim Hz. Ömer, ölümle sonuçlanmayan cinayet neticesinde mağdurun işitme, konuşma, akıl ve cima fonksiyonlarının izale edilmesine mukabil, dört ayrı diyet ödenmesine hükmetmiştir.¹²⁰

Eller, ayaklar ve gözler gibi uzuvların fiziksel olarak izale edilmeleri durumunda doğal olarak fonksiyonları da izale edilmektedir. Bu durumda Hanefiler ve Hanbelilere göre, bu uzuvlar için sadece birer diyet ödenmesi gereklidir.¹²¹ Şöyle ki; uzuv ile fonksiyonu birbirlerinden ayrı görerek her biri için ayrı ayrı diyet ödenmesi gerekmez. Fakat kulak ve burun gibi uzuvların izale edilmeleri halinde fonksiyonların tamamıyla izale olmayacağı kanaatinde olan Hanefi ve Hanbeli âlimleri, kulak ve burnun fiziksel olarak izale edilmeleri halinde duyma ve koklama fonksiyonları da yok edilecek olursa, bu durumda kulak ve burnun her biri için iki diyet ödenmesine hükmetmişlerdir.¹²²

İmam Malik ise, Hanefiler ve Hanbelilerin aksine, kulak ve burnun duyma ve koklama fonksiyonları ile beraber izale edilmesi halinde fiziksel ve fonksiyonel ayrıma gitmemiş, kulak ve burun için sadece birer diyet ödenmesi gerektiğine hükmetmiştir.¹²³

¹¹⁹ ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 393; Ebu Muhammed el-Bağdadi, *et-Telkin*, II, 483; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 216-221; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.225; el-Kelvüzani, *el-Hidaye*, s.516; Mecdüddin İbn-iTeymiyye, *el-Muharrar*, II, 141; Muhammed Aşık İlahi el-Beraki, *et-Teshilü'd-Daruri*, Mektebetü'ş-Şeyh, Pakistan, 2000, II, 116; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 284; el-Ayni, *Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, II, 444; es-Sahnun, *Müdevvenetü'l-Kübra*, VI, 411.

¹²⁰ eş-Şeybani, *Kitabu'l-Asl*, IV, 467; İbn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 167.

¹²¹ el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 334; el-Ayni, *Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, II, 441; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 466; el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-İradat*, VI, 113; el-Haccavi, *el-ikna*, IV, 176; Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*, IV, 330.

¹²² Şeyh Nizamettin Riyasetinde Hey'et, *Fetavay-ı Hindiyeye, terc.* Çev. Mustafa Efe, XII, 530; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 31; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinai*, II, 226.

¹²³ Ebu Bekir es-Sakli, *el-Cami li Mesaili'l-Müdevvene*, XXIII, 567; İbnü'l-Berazii, *et-Tezhib*, IV, 552; Ebu'l Velid el-Kurtubi, *el-Beyan ve't-Tahsil*, XVI, 156.

M. DİYETİ DÜŞÜREN DURUMLAR

Diyet ödenmesi, Şari tarafından konulmuş genel bir hükümdür. Yargı, diyetin ödenmesini karara bağladıktan sonra, gerek canı gerekse âkile hukuki bir yükümlülük altına girmiş olur. Ancak bazı durumlarda, diyet ödeme yükümlülüğü düşmektedir. Bu bölümde diyet ödeme yükümlülüğünü düşüren bu durumları maddeler halinde izah etmeye çalışacağız.

1. Mağdurun Affı

Hukuken kesinleştikten sonra kısas cezası nasıl ki mağdurun affı ile düşmekteyse, buna kıyasla kesinleşen diyet cezasının da mağdurun affı ile düşmesi gerekli görülmektedir.¹²⁴

2. İz Bırakmaksızın Yaranın İyileşmesi

Eller ya da ayakların koparılması veya gözün kör edilmesi ile sonuçlanan cinayetlerde iyileşme söz konusu değildir. Bu durumlarda, diyetin düşmesi düşünülemez. Fakat cinayetin sebep olduğu yaralamalarda, yaraların iz bırakmaksızın tamamen iyileşmesi durumunda Ebu Hanife ve İmam Malik'e göre mağdura bir bedel ödenmesi gerekmez.¹²⁵ İmam Şafii ise, yara için hükümet-i adl ödendikten sonra yara iyileşecek olursa ödenen hükümet-i adl'in iade edilmesini gerekli görür.¹²⁶

İmam Ebu Yusuf, yara tamamen iyileşmiş olsa dahi mağdurun çektiği acı göz önünde bulundurularak mağdura “erşü'l elem” yani manevi tazminat ödenmesi gerektiğini söylemektedir. İmam Muhammed ise, bu durumlarda mağdurun tıbbi olarak uğradığı maddi zararların tazmin edilmesi gerektiği kanaatindedir.¹²⁷

¹²⁴ ed-Davyani, *el-Lübab fi'l Fıkhi's-Şafii*, s.354; en-Nevevi, *el-Mecmu*, XVIII, 485; Zekeriya el-Ensari, *Esna'l-Metalib*, IV, 43; el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mumti*, XIV, 65; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, III, 279

¹²⁵ er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 238; Muhammed et-Tunusi, *el-Muhtasaru'l-Fikhiyyi*, X, 89; ez-Zürkani, *Şerhu'z-Zürkani*, VIII, 58; Halil el-Cüdi, *et-Tevdih li Şerhi'l-Muhtasari'l-Fer'i*, VIII, 112; el-Kasani, *Bedaiu's-Sanai*, VII, 296; Molla Hüseyin, ed-Dürer, II,108; İbn-i's-Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn*, s.625; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 43.

¹²⁶ Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 564; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 333.

¹²⁷ el-Ayni, *Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, II, 445; el-Mavsili, *el-ihitiyar*, II, 581; el-Kuduri, *Muhtasaru'l-Kuduri*, s.189; es-

Yaralama fiili gerçekleştikten sonra mağdurun yarasının tamamen iyileşmesi ile ödenecek bedelin tamamen düşmesi cumhur tarafından benimsenen bir görüş olsa da, kanaatimizce İmam Ebu Yusuf'un görüşü tercihe şayandır. Çünkü mağdur her ne kadar yarası iyileşmiş olsa da bu yaralanmadan dolayı bir acı çekmiştir. Bu acının bedeli olan erşü'l elem'in mağdura ödenmesi bir nebze de olsa çektiği acının hafiflemesine sebep olacaktır. İmam Muhammed'in tıbbi masrafların mağdura ödenmesi gerektiği ile ilgili vermiş olduğu hüküm ise, hak kavramı ile bire bir bağdaşmaktadır.

3. Kısasa Konu Olan Uzvun Yok Olması

Kasten işlenen cinayet sebebiyle, herhangi bir uzvun izale edilmesi halinde mahkemece kısasa hüküm verildikten sonra mağdur, dilerse kısas cezasının uygulamasını durdurup caniden uzuv mukabilinde diyet talebinde bulunabilir. Diyete konu olan bu uzvun herhangi bir sebeple yok olması durumunda, diyet bedelinin ortadan kalkıp kalkmayacağı konusunda fıkıhçılar farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hanefilere göre, caninin kısasa konu olan uzvu, tabii bir afet veya bir hastalık ya da başka birisinin haksız tecavüzü neticesinde izale edilecek olursa, hem kısas cezası hem de diyet ödeme yükümlülüğü ortadan kalkar. Ancak, caninin bu uzvu (hırsızlık neticesinde elinin kesilmesi gibi) meşru bir sebep ile izale edilecek olursa, bu durumda diyet yükümlülüğü düşmez.¹²⁸ İmam Malik, caninin uzvunun hangi sebeple izale edildiğine bakmaksızın diyet ödeme yükümlülüğünün düştüğü kanaatindedir.¹²⁹

Hanefiler ve Malikilerin görüşlerinin tam tersi istikametinde bulunan İmam Şafii ise, caninin kısasa konu olan uzvu her ne şekilde izale edilirse edilsin diyetin mutlak olarak ödenmesi gerektiğini savunmuştur.¹³⁰

Kısas ya da diyete konu olan uzvun yok olması ile diyetin düşmesi, kanaatimizce sabit olan bir hakkın ortadan kaldırılmasından ibarettir. Çünkü uzvun ortadan kalkması yaşanmış olan vakayı ortadan kaldırmamaktadır. İşlenmiş olan suç aynen ortada

Sağirci, *el-Fıkhü'l-Hanefî ve Edilletühü*, III, 263; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 472.

¹²⁸ eş-Şeybani, *Kitabü'l-Asl*, IV, 501; es-Serahsi, *el-Mebsut*, XXVI, 64; el-Kasani, *Bedaiu's-Sanai*, VII, 246.

¹²⁹ es-Sahnun, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, VI, 294.

¹³⁰ Zekeriya el-Ensari, *Esna'l-Metalib*, IV, 58; İbnü'l-Hacer el-Heytemi, *Tuhfetü'l-Muhtac*, VIII, 472; ed-Demiri, *en-Necmü'l-Vehhac*, VIII, 442; el-Begavi, *et-Tehzib*, VII, 162.

durmaktadır. Bu sebeple İmam Şafii'nin uzvun hangi sebeple olursa olsun yok olması halinde, diyet cezasının düşmemesi ile ilgili vermiş olduğu hükmün tercih edilmesi gerektiği adalete daha uygun görülmektedir.

4. Zaman Aşımı

Mecelle-i Ahkamı adliyye vesair kavaid-i fıkhiyye kitaplarında “*Tekadümü zaman ile hak sakıt olmaz*”¹³¹ kaidesi zikredilmektedir. Yani zaman aşımı ile herhangi bir hakkın düşmesi söz konusu olamaz. Denilmekle zaman aşımının diyet ya da herhangi bir hakkın düşmesine sebep olamayacağı beyan edilmiştir. Klasik fıkıh kitaplarımızın da yaklaşımının bu şekilde olduğunu görmekteyiz. Zaman aşımı ile suçların ispatının fevkalade zor bir durum olduğunu göz önünde bulunduran bazı çağdaş İslam hukukçuları, dava zaman aşımında on beş yıllık bir süreyi esas almışlar ve meşru bir mazeret olmaksızın bu sürede dava hakkını kullanmayan mağdurun diyet hakkından vazgeçtiğini kabul ederek, bu süreden sonra davanın görülemeyeceğini ifade etmişlerdir.¹³²

Çağdaş İslam hukukçularının bu yaklaşımı ilk bakışta her ne kadar haklı sebeplere dayandırılmış olsa da sonuçta çok tutarlı görülmemektedir. Hak kavramı her türlü yaklaşımın üstündedir. Uzun zaman geçmesi ile hakkın ispatı zor olabilir ama imkansız değildir. Kanaatimizce hakkın elde edilmesi çok küçük bir ihtimale dayanmış olsa bile bu ihtimalin göz ardı edilmemesi gerekir. Çünkü mağdur kendince haklı sebeplerle hakkını talep edememiş olabilir. Bu sebepler ortadan kalktıktan sonra velev ki çok uzun zaman geçmiş olsa dahi, onun bu hakkını elde etmekten men etmek İslam hukukunun hak kavramına vermiş olduğu önemi devre dışı bırakmaktadır. Netice olarak hakkın elde edilmesini bir zamanla sınırlandırmak mağdura ikinci bir mağduriyet yaşatmaktan başka bir şey değildir.

¹³¹ Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye)* Hikmet Yayınları, İstanbul 1982. mad. 1674, s.586; Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed ibn-i Nüceym, *el-Eşbah ve'n-Nezair*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,1999, s.188; Ahmed b. Muhammed el-Hamevi, *Gamzü Uyuni'l-Besair*, Beyrut, 1985, II, 337; Muhammed Sidki b. Ahmed el-Burnu Ebu'l-Haris el-Gazzi, *Mevsüatü'l-Kavaidi'l-Fıkhiyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut t.y, III, 131; Ahmed b. Muhammed ez-Zerka, *Şerhu Kavaidi'l-Fıkhiyye*, Daru'l-Kalem, Dimeşk 1989. s.483.

¹³² Dağcı, *Şahıslara Karşı İşlenen Müessir Fiiller*, s.252; Ebu Heyf, *ed-Diye* s.160.

II. ERŞ

(AZALARA KARŞI İŞLENEN MÜESSİR FİİLLERDE ÖDENEN BEDEL)

İslam Ceza Hukukunda ölümle sonuçlanan cinayetlerde cinayetin vasfına göre ya kısas ya da diyet ödenmesi konusunda âlimler fikir birliği etmişlerdir. Ölümle sonuçlanmayan müessir fiillerde ise verilen zararın ve azaların farklılıklarına göre birçok ödeme miktarı ortaya çıkmaktadır. Erş olarak adlandırılan bu bedelin ne olduğu konusunda âlimler çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Bu bölümde bu görüşler hakkında malumat verilmeye çalışılacaktır.

A) ERŞ'İN TANIMI

1. Lügat Anlamı:

“Erş” kelimesi sözlükte “bedel”, “rüşvet”, “bozukluk”, “çürüklük”, “sıyrık”, “yırtık”, “husumet” anlamlarında kullanılmaktadır.¹³³

¹³³ İbn-i Manzur, *Lisanü'l-arab*, s.60 Hey'et, *Mu'cemu'l-Vesit*, s.13; Muhyittin Abdü'l-Hamid- Muhammed Abdu'l-Latif es-Sübki, *el-Muhtar min Sihahi'l-Luga*, s.10; Mahmut Murtaza, *Tacu'l-Arus*, XVII, 63; el-Cevheri, *es-Sihah*, *Tacu'l-Luğa*, III, 995; el-Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, II, 259; el-Mutarrizi, *el-Muğrib*, I, 35; el-Feyyumi, *el-Misbahu'l-Münir*, s.5; Budras el-Bostani, *Muhit el-Muhit*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1987, s.7.

2. İstılah Anlamı:

Fıkhi kullarımda ise “ölümle sonuçlanmayan müessir fiillerde ödenmesi gereken bedelin adıdır”¹³⁴.

Miktarı Şari tarafından belirlenen erş'e “mukadder erş”, miktarı Şari tarafından belirlenmemiş olana ise “gayr-i mukadder erş” denir.¹³⁵ Bu ikinci nevi erş'e “hükümet'i adl” de denir.

Azalara karşı işlenen müessir fiillerde söz konusu olan erş miktarı bütün müessir fiillerde meydana gelmez. Şöyle ki; müessir fiil kasıt yoluyla meydana gelecek olursa bu durumda önce kısas söz konusudur. Fakat madur kimse kısas istemeyip erş talebinde bulunursa bu takdirde erş'e gidilir. Hata ile olan müessir fiillerde ise, kısas uygulanamayacağından dolayı doğrudan erş sabit olur.

Tamamen yok edilen ya da işlevsiz hale getirilen organlar, vücutta ya tek olarak ya da çift olarak bulunur. Tek olarak bulunan burun, dil gibi organlar telef edilecek olursa tam diyet, eller, ayaklar gibi çift olarak bulunan organlardan biri telef edilmesi durumunda ise yarı diyet gerekir. Her ikisinin telef edilmesi durumunda ise tam diyet gerekmektedir.¹³⁶ Konunun daha iyi ifade edilebilmesi için azalara karşı işlenen müessir fiilleri, azaların tamamen yok edilmesi, azaların fonksiyonlarının yok edilmesi ve azaların yaralanması olmak üzere üç kısımda ele alacağız.

¹³⁴ Ali b. Muhammed es-Seyid eş-Şerif el-Cürcani, *Mu'cemu't-Ta'rifat*, Daru'l-Fadile Birleşik Arap Emirlikleri t.y. s.17; Türk Hukuk Lugatı, s.86; Mahmud Abdurrahman Abdu'l-Mun'im, *Mu'cemu'l-Mustalahati ve'l-Elfazi'l-Fikhiyye*, Daru'l-Fadik, B.A.E. t.y. I, 132; Ömer en-Nesefi, *Tilbetu't-Talebe*, s.581; Ali Şafak, "Erş" D.İ.A XI, 307; *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Akit Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1999, II, 126.

¹³⁵ Şafak, "Erş," D.i.A. XI, 307.

¹³⁶ el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V,28; Siracüddin et-Tenimi, *el-Fetava's-Siraciyye*, s.563 ; es- Sagirci, *el-Fıkhu'l-Hanefi ve Edilletühü*, III, 254; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V,241; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 610; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fikhil-Maliki* IV, 539; Muhammed Emin eş-Şehur b. İbn-i Abidin, *er-Reddü'l-Muhtar*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, VI, 575; el-Ayni, *el-Binaye*, XII, 217; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 367.

B. TAMAMEN YOK EDİLMESİ DURUMUNDA DİYET ÖDENMESİ GEREKEN AZALAR

1. Burun

Kıkırdak, burun kemiği, burun deliği ve burun ucundan meydana gelen burun,¹³⁷ vücutta eş bulunmayan uzuvlardandır. Burnun tamamı koparıldığında tam diyet ödenmesi konusunda fıkıhçılar arasında bir ihtilaf söz konusu değildir.¹³⁸ Fıkıhçılar bu hükmü Amr bin Hazm'ın rivayet ettiği, “*Burnun tamamen yok edilmesi halinde diyetin tam olarak ödenmesi gerekir.*”¹³⁹ hadis-i şerifine dayandırmışlardır. Burnu oluşturan dört kısımdan her hangi birinin koparılması halinde ise fıkıhçılar çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır.

Burnun kıkırdak kısmının koparılması halinde, Ebu Hanife, İmam Malik ve Ahmet bin Hanbel tam diyet ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁴⁰ Cumhur bu konuda burun kıkırdağı ile tamamı arasında bir ayırma gitmemiş, her iki durumda da, tam diyet ödenmesine hükmetmişlerdir. İmam Şafii ise kıkırdaklı kısım için tam diyet ödenmesi gerektiğini söylemekle beraber, burnun tamamen koparılması durumunda diyetin kıkırdak için olduğunu söylemiş, kıkırdak harici olan kısım için ayrıca hükümet-i adl gerekeceğini ifade etmiştir.¹⁴¹

Burnun kıkırdak kısmının tamamen değil de kısmen yok edilmesi halinde Hanefiler bir ayırma gitmeyerek muteber görüşe göre tam diyet ödenmesi gerektiğini

¹³⁷ Avd Ahmed İdris, *ed-Diye Beyne'l-Ukube ve't-Ta'vid*, Beyrut, 1986, s. 271; Necm Abdullah İbrahim el-İsavi, *el-Cinaye ale'l-Etraf*, Daru'l-Buhus, b.y.y. t.y, s. 237.

¹³⁸ Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II,214; Ebu Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 271; el-Mergımani, *el-Hidaye*, IV, 464; Damad Efendi *Mecmeu'l-Enhur*, II, 640; Tahmaz,*el-Fıkhü'l-Hanefi fi Sevbihü'l-Cedid*, III, 356, eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 221; en-Nevevi, *Tashihi't-Tenbih*, III, 426; el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V, 81-82; Nasruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 328; Nureddin el- Basri, *el-Vadlıh*, IV, 318.

¹³⁹ Darimi, *Sünenü'd-Darimi*, III, 1531; Nesai, “Kitabu'd-Diye,” 7029.

¹⁴⁰ ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, IV, 387; el-Haccavi *el-İkna*, IV, 167; el-Udeh, *et-Teşriü'l-Cinai*, II, 216; Siracüddin et- Teni-mi, *el-Fetava's-Siraciyye* s.564; Ebu'l-Berakat en-Nesefi, *Kenzü'd-Dekaik*, s. 647; Molla Hüsrev, *ed-Dürer*, II, 104; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, XV, 246; Ebu Muhammed el-Bağdadi, *et-Telkin*, II, 483; el-Karafî, *ez-Zahira*, XII, 372; el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-İradat*, VI, 118; Nasuriddin el-Semerkandi, *el-Fıkhü'n-Nafi*, III, 1373.

¹⁴¹ er-Rameli, *Nihayeti'l-Muhtac*, VII, 327; *Haşiyetü'l-Büceyrimi* ale'l-Hatib, IV, 529, el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 259.

söylemişlerdir. ¹⁴²Hanefilerde diğerk bir kavle göre burnun ucu koparılacak olursa tam diyet değıl de hükümet-i adl ödenmesi gerektiğı söylenmiştir. ¹⁴³

Şafiiler'e göre, ki bu Hanbeliler'de de bir görüştür. Kıkırdak, iki burun deliğı ve onların arasındaki et perdesi olmak üzere üç kısım kabul edilir. Bu üç kısımdan birisi koparılacak olursa diyetin üçte biri, iki kısım koparılacak olursa diyetin üçte ikisinin ödenmesi gerekir. ¹⁴⁴ Mesela cani burundan sadece bir deliğı koparacak olursa, diyetin üçte birini, bir delikle beraber ortadaki et parçasını da koparacak olursa, diyetin üçte ikisini öder. Malikiler ise burnun tamamını ölçü almaksızın sadece kıkırdağı ölçü alarak eksilen miktarca diyet verilmesini gerekli görürler. Şöyle ki; kıkırdak bölümünün yarısı kopacak olursa yarım diyet, üçte biri kopacak olursa, diyetin üçte birinin ödenmesi gerektiğine hükmederler. ¹⁴⁵

2. Dil

Dil, insan bedeninde, konuşma, tat alma, çiğneme ve yutma işlemlerinin yerine getirilmesi için kullanılan bir uzuvdur. Koparılan ya da kesilen dil ile beraber konuşma yetisi de izale edilecek olursa bu durumda tam diyet gerekeceğı konusunda fıkıhçılar arasında ittifak vardır. ¹⁴⁶Fıkıhçılar bu konuda Amr bin Hazm'ın rivayet ettiğı “*Dilin izalesinde tam diyet vardır.*” ¹⁴⁷hadis-i şerifini kendileri için delil kabul etmişlerdir.

¹⁴² el-Mavsili, *el-ihiyar*, II572; Damad Efendi, *Mecmu'l-Enhur*, II, 640; el-Haskefi, *ed-Dürri'l-Muhtar*, s-711; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 465; ez-Zeylei, *Tebyynü'l-Hakaik*, VII, 272; Şeyh Nizamettin Riyasetinde Hey'et, *Fetevay-i Hindiyye*, Trc. Çev. Mustafa Efe, Huzur Yayinevi, İstanbul, 2004, XII, 531; el-Meydani *el-Lübab*, III, 38; Sadru's Şeria, *Muhtasarü'l-Vikaye*, II, 383; Alaüddin es-Semerkandi, *Tuhfetu'l-Fukaha*, III, 108; Ali el-Kari, *Fethu Babi'l-İnaye*, III, 352.

¹⁴³ İbn-i Abidin, *er-Reddü'l-Muhtar*, VI, 575; Atuf Efendi, *İslam Fıkhu*, VI, 89; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, IX, 80.

¹⁴⁴ eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 221; en-Nevevi, *Tashihi't-Tenbih*, III, 427; el-Haccavi, *el-ikna*, IV, 167; Nasruddin es- Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 328; Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*, IV, 319; el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mumti*, XV, 145; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdü*, VII, 307; er-Rahaybani, *Metalibu Uli'n-Nüha*, VI, 115; İbnü'l-Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Mücib*, s.275; Muhammed, el-Haşimi, *Kitabu'l-İrşad*, s.449; el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-İradat*, VI, 115.

¹⁴⁵ ed-Derdir, *Ekrabu'l-Mesalik*, s.136; el-İhsai, *Tebyynü'l-Mesalik*, IV, 450; Ebu Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 271.

¹⁴⁶ Molla Hüsrev, *ed-Dürer*, II, 104; el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümüti*, XV, 142; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, XV, 250; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdü*, VII, 305; Baybelalem, *İkametu'l-Hucce*, IV, 317; Ebu'l Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 215; Ebu Muhammed el-Bağdadi, *et-Telkin*, II, 484; er-Rahaybani, *Metalibu Uli'n-Nüha*, VI, 113; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 364; el-Ayni, *el-Binaye*, XII, 216; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 39.

¹⁴⁷ Darimi, *Sünenü'd-Darimi*, III, 1531; Darimi, *es-Sünenü'l Kübra*, VI, 373; Ebu Davud, ‘‘Kitabu'd-Diye,’’ 249.

Tamamı değil de belli bir kısmı yok edilen dil ile beraber konuşma yetisi de izale edilecek olursa yine tam diyet gerekir.¹⁴⁸

Dilin bir kısmının kesilmesi durumunda konuşma tamamen izale edilmeyecek olursa, izale edildiği miktar kadar diyetten düşülür.¹⁴⁹ Mesela dilinin bir kısmı koparılan kişi yirmi sekiz harften on dördünü telaffuz edemiyorsa, yarım diyet, yedi tanesini telaffuz edemiyorsa, diyetin dörtte birini öder. Bazı âlimler bu konuda bütün harfleri değil, sadece dil ile telaffuz edilenlere itibar etmişler, dudak ve boğazdan çıkan harfleri bu ölçümün dışında bırakmışlardır.¹⁵⁰

Konuşma yetisini kullanamayan konuşma engelli (Ahras) kimsenin dili, tad alma yetisi bozulmadan koparılacak olursa, Ebu Hanife, İmam Malik ve Şafii'de bir görüşe göre hükümet-i adl gerekir.¹⁵¹ Ahmet bin Hanbel ise, bu durumda diyetin üçte birinin ödenmesi gerektiğini söylemektedir.^{152*}

Ahras kimsenin dilinin izale edilmesinde diyet değil de hükümet-i adl ödenmesi gerektiğini söyleyen mezhep imamlarının, bu yaklaşımlarından dili dil yapan unsurun konuşma yetisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani dilde itibar edilen değer ondaki konuşma yetisidir. Sadece bir et parçası olmaktan ibaret olan ahrasın dilinde tam diyet ödenmesi söz konusu olamaz.

Henüz konuşma yaşına ulaşmamış olan küçük çocuğun dilinin izale edilmesi durumunda, İmam Şafii ve Ahmet bin Hanbel'e göre tam diyet ön görülürken, Hanefi

¹⁴⁸ el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fikhi'l-Maliki*, IV, 536; ed-Derdî, *eş-Şerhus-Sağır*, IV, 385; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ale'l-Hatip*, IV, 531; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 464; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 273; Sadru's-Şeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, II, 383; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 571; Bedruddin el-Ayni, *Şerhu'l-Ayni ala Kenzi'd-Dekaik*, II, 440.

¹⁴⁹ Ebu Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 272; Avd Ahmed İdris, *ed-Diye*, s.277; el-Behnesi, *ed-Diye*, s.127; İbn-i Rüşd *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 422; er-Rahaybani, *Metalibu Uli'n-Nuha*, VI, 122; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI,531; Nasruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II,329; et-Turi, *Tekmilatü'l-Bahri'r-Raik*, IX, 80; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 142.

¹⁵⁰ İbnü'l Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Mücib*, s. 276; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ale'l-Hatip*, IV, 534; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 264; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s. 225; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 371; el-Haccavi, *el-ikna*, IV, 169; el-Buhuti, *Keşşafu'l-Kına*, V, 33; Damat Efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, II, 640; el-Baberti, *el-İnaye*, VI, 363; Atif Efendi, *İslam Fıkhi*, VI, 89.

¹⁵¹ el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtar*, s.711; Ebu Muhammed el-Bağdadi, *et-Telkin*, II, 485; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 378; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 364.

¹⁵² İbn-i Müflih el-Hanbelî, *el-Mübdî*, VII,312; *Dağcı, Şahlara Karşı Müessir Füller* s. 193.

*Not. Ahmet bin Hanbel'in genel görüşü bu değildir. Bir çok Hanbeli kaynağında Hanbeli Mezhebinin görüşünün cumhurla paralel olduğunu görmekteyiz.; el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-İradat*, V, 119; Nuruddin el-Basri, *el-Vadh*, VII, 323.

hukukçular tarafından hükümet'i adl'in gerektiği söylenmiştir.¹⁵³

Hanefilerin bu yaklaşımlarının temelinde, küçük çocuğun büyüdüğünde konuşmasının ihtimal dahilinde olması yatmaktadır. Şöyle ki; Hanefiler'e göre bu çocuk büyüdüğünde ahras olabilir. Dolayısıyla konuşma yetisinin kesinlik kazanmadığı küçük çocuğun dilinin izale edilmesinde diyet ödenmesi söz konusu olamaz.

Hanefiler, bu görüşlerini bir ihtimal üzerine bina etmişlerdir. Halbuki, insanda asıl olan konuşma çağına geldiğinde konuşabilmesidir. Hanefilerin insanda bulunan kesinlik kazanmış bu fitrata itibar etmeyip ihtimal üzerine hüküm vermeleri çok isabetli görülmemektedir. Kanaatimizce bu konuda İmam Şafii ve Ahmet bin Hanbel'in görüşleri daha isabetli görülmektedir.

3. Dudaklar

Dudaklar, konuşma yetisinde büyük fonksiyon sahibi olan uzuvlardır. Dudakların her ikisinin izale edilmesi durumunda, tam diyet gerekeceği Amr bin Hazm'ın rivayeti ile sabit olmuştur.¹⁵⁴ Bu rivayete istinad eden fıkıhçılar, her iki dudağın izale edilmesi halinde tam diyet ödenmesi gerektiği konusunda fikir birliği etmişlerdir.¹⁵⁵

Alt ya da üst dudaklardan birisinin izale edilmesi durumunda, diyetin ne olacağı konusunda, sahabe ve tabiin âlimleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Onlardan bazıları, alt dudak için diyetin üçte ikisi, üst dudak için ise, diyetin üçte birinin gerekli olduğunu söylerken diğer bazıları, her bir dudak için diyetin yarısının ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁵⁶

¹⁵³er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 328; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ale'l-Hatip*, IV, 532; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni *el-Beyan*, XI, 532; Nasıruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 330; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdi*, VII, 306; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 35; el-Kuduri, *et-Tecrid*, XII, 5766; Tahmaz, *el-Fıkhü'l-Hanefi fi Sevbihî'l-Cedid*, III, 358; İbn-i Abidin, *er-Reddü'l-Muhtar*, VII, 576; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinai*, II, 1; Şeyh Nizamettin Riyasetin de Hey'et, *Fetavayı Hindiyeye*, Terc. Çev. Mustafa Efe, XII, 534.

¹⁵⁴ Nesai, "Kitabu'd-Diye," 7029; Alaaddin Ali b. Balban el-Farisi, *Sahih'u İbn-i Hubban bi Tertibi İbn-i Balban*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993, XIV, 501; Darimi, *Sünenü'd-Darimi*, III, 1531.

¹⁵⁵ Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, XV, 249; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdi*, VII, 306; Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 214; Ebu Muhammed el-Bağdadi *et-Telkin*, II, 481; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 372; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 261; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 362; Ali Bin el-Beha, *Fethu'l-Meliki'l-Aziz*, V, 529; el-Kuduri, *Muhtasarü'l-Kuduri*, s.187; es-Sağırca, *el-Fıkhul Hanefi ve Edilletühü*, III, 256; Alaaddin es-Semerandi, *Tuhfetü'l-Fukaha*, III, 109; Nasıruddin es-Semerandi, *el-Fıkhü'n-Nafi*, III, 1373.

¹⁵⁶ Nuruddin el-Basri, *el-Vadth*, VII, 322; er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 135; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III,

Birinci grup alt dudağın daha fonksiyonel olduğunu düşünerek onlar için daha fazla diyet ödenmesi gerektiğini savunurken, ikinci grup, dudaklar arasında alt ya da üst olmasına bakmaksızın her bir dudağın diyet miktarının eşit olduğunu söylemişlerdir.

Hanefiler, Malikiler, Şafiiler ve mu'temed görüşe göre Hanbeliler, ikinci görüşü benimseyerek, alt dudak ile üst dudak arasında bir ayırma gitmemişlerdir. Yani izale edilen dudak, alt da olsa üstte olsa diyetin yarısının ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁵⁷

Dudak, tamamen değil de kısmen izale edilecek olursa, izale edilen miktarca diyet takdir olunur. Mesela üst dudağın dörtte biri izale edilecek olursa, yarım diyetin dörtte birinin ödenmesi gerekir.¹⁵⁸ Dudak, işlenen müessir fiilden dolayı fonksiyonlarını kaybetmeksizin fiziki bozukluğa uğrayacak olursa, bu durumda hükümet-i adl gerekir.¹⁵⁹

4. Gözler

Amr bin Hazm'ın rivayet ettiği, “İki gözde tam diyet vardır.”¹⁶⁰ Hadis-i şerifini kendileri için delil kabul eden dört mezheb imamı iki gözün kör edilmesinde tam diyet ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁶¹

614; İbn-i Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 421; Avd Ahmed İdris, *ed-Diye*, s.289; el-Buhuti, *Şerhu Munteha'l-İradat*, VI, 113; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 307; İbn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümehhidat*, III, 329.

¹⁵⁷el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fikhi'l-Maliki*, IV, 537; İbn-i Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 421; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 327; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.225; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 306; el-Baberti, *el-İnaye*, VI, 316; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 39; el-Ayni, *Şerhu'l-Ayni ala Kenzi'd-Dekaik*, II, 440; *ez-Zeylei, Tebyinü'l-Hakaik*, VII, 272.

¹⁵⁸ er-Rahaybani, *Metalibü Üli'n-Nüha*, VI, 113; İbnü'l-Garabali, *Fethu'l-Karibi'l-Mucib*, s.276; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 364; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 526.

¹⁵⁹ el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi, ale'l-Hatib*, IV, 533; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 262; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 527; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 311; el-Buhuti, *Keşşafu'l-Kına*, V, 32.

¹⁶⁰ el-Beyhaki, *Ma'rifetü's-Süneni ve'l-Asar*, XII; Ali b. Sultan Muhammed el-Kari, *Mirkatü'l-Mefalih*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, VII, 45.

¹⁶¹ el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümti*, XV, 143; İbn-i Kudame, *el-Kafi*, XV, 241; Ebu'l Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 214; Ebu Muhamed el-Bağdadi, *et-Telkin*, II, 481; er-Rahaybani, *Metalibu Uli'n-Nüha*, VI, 113; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 249; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 357; İbn-i Kemal Paşa, *el-İdah*, II, 452; Nasuriddin es-Semerandi, *el-Fikhu'n-Nafi*, III, 1373; el-Kuduri, *Muhtasarü'l-Kuduri*, s.187.

İki gözden birinin kör edilmesi halinde ise yarım diyet gerekmektedir.¹⁶²Nitekim bu konuda İkrime bin Halidin, Hz Ömer'in ehlinden bir adamdan naklettiği “*Bir gözde(kör edilmesi halinde) elli deve vardır.*”¹⁶³ hadis-i şerif-i varid olmuştur.

Tek gözü kör olan kişinin sağlam gözünün kör edilmesi halinde ödenecek diyet, hakkında fıkıhçılar ihtilaf etmiştir. İmam Malik ve Ahmet bin Hanbel bu durumda tam diyet gerekeceğini söylemişlerdir.¹⁶⁴

Ayrıca Abdullah bin Ömer, bu konuda tam diyet uygulamasının Hz Ömer, Hz Osman ve Hz Ali tarafından da icra edildiğini rivayet etmiştir.¹⁶⁵

Ebu Hanife ve İmam Şafii ise, bu durumda yarım diyet gerekeceğini söylemişlerdir.¹⁶⁶ Ayrıca tabiinin büyüklerinden olan Kadı Şureyh, (ö.80/699) Ata bin Ebi Rebah (ö.114/732) ve İbrahim en-Nehai'nin de bu görüşte oldukları nakledilmiştir.¹⁶⁷

İmam Malik ve Ahmet bin Hanbel'in tam diyet gerekir görüşüne gitmelerindeki etken, mağdurun tüm görme yetilerini kaybetmesidir. Ebu Hanife ile İmam Şafii ise tek gözün değeri yarım diyettir, görüşünde sabit kalmışlar kişinin tamamen kör olmasını dikkate almamışlardır.

Fiziki olarak var olduğu halde görme yetisi bulunmayan kör gözlerin yerinden izale edilmesi halinde hükümet-i adl gerekir.¹⁶⁸ Nitekim bu konuda Hz Ömer ve

¹⁶² İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 306; Baybelalem, *İkametü'l-Hucce*, IV, 315; ed-Derdir, *Ekrabü'l-Mesalik*, s. 137; el-Ihsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 450; Ebu Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 270; İbnü'l-Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Mucib*, s.276; Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*, VII, 319; Ali el-Kari, *Fethu Babi'l-İnaye*, III, 356; Tahmaz, *el-Fikhu'l-Hanefi, fi Sevbihi'l-Cedid*, III, 356; Damat Efendi, *Mecmau'l-Enhur*, II, 641.

¹⁶³ Ebu Bekir Ahmed b. Ömer b. Abdi'l-Halik el-Atiki el-Bezzar, *el-Bahru'z-Zehhar el-Ma'ruf bi Müsnedi'l-Bezzar*, Mektebetü'l-Ulumi ve'l-Hikem, Medine, 1988, I, 386.

¹⁶⁴ ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 389; er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 226; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fikhi'l-Maliki*, IV, 537; Ebu Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meune*, IV, 273; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 379; İbn-i Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid*, II, 423; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 367; el-Haccavi, *el-ikna*, VII, 165.

¹⁶⁵ Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 367; ez-Zerkeşi Şerhu'z-Zerkeşi, III, 611; el Garyani, a.g.e, IV, 539; el-ısvi, *el-cinaye ale'l-Etraf*, s-259; Abdullah b. Mahmud b. Ebi Şeybe, *Musannefu İbn-i Ebi Şeybe*, Daru's-Selefiyye, Hindistan, 1979, IX, 197.

¹⁶⁶ İbnü'l-Garabili, *Fethu'l Karibi'l-Mucib*, s. 275; el-Büceyrimi, *Haşiyetül-Büceyrimi, ale'l-Hatib*, IV, 530, er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 326; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 357;Şeyh Nizamettin Riyasetin de Hey'et, *Fetavayı Hindiye*, Terc. Çev. Mustafa Efe, XII, 531; Udeh, *et-Teşrü'u'l-Cinai*, II, 220.

¹⁶⁷ Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XII, 514; ibn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 199; Ebu Bekir es-San'ani, *Musannefu Abdir-Rezzak*, IX, 322.

¹⁶⁸ er-Rahaybani, *Metalibu Uli'n-Nüha*, VI, 119; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 358; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 518; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.225; Nasiruddin, es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 327; el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-İradat*,

Abdullah İbn-i Abbas, her bir göz için diyeti üçte birinin ödenmesine hükmetmişlerdir.¹⁶⁹

5. Göz Kapakları

Göz kapaklarının yok edilmesi konusunda ödenecek erş miktarı hakkında bir nas varid olmadığı için fıkıhçılar, bu mevzuyu içtihad ile çözmeye yoluna gitmişlerdir.

Vücutta çift olan azaların telef edilmesi konusunda yarım diyet verileceği hakkında varid olan nassa kıyas yapan Hanefiler, Şafiiler ve Hanbeliler vücutta dört tane bulunan göz kapaklarının her biri için diyetin dörtte birinin verilmesi konusunda görüş birliği etmişlerdir.¹⁷⁰ İmam Malik ise, bu konuda nas bulunmaması sebebiyle göz kapaklarının yok edilmesi konusunda hükümet-i adl gerektiğini söylemiştir.¹⁷¹ Göz kapaklarının tamamı kirpiklerle beraber izale edilmesi durumunda Hanefiler, tam diyetin yeterli olacağını söylemişlerdir.¹⁷² Şafiiler ise, bu durumda göz kapakları için tam diyet kirpikler için ise ayrıca hükümet-i adl ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁷³

6. Kaşlar

Kaşlara karşı işlenecek cinayetlerde, cinayete mukabil ödenecek bedel hakkında sarih bir nas, mevcut değildir. Bu sebeple bedelin ne olacağı hakkında fıkıhçılar farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

VI, 119; el-Buhuti, *Keşşafu'l-Kına*, V, 42; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 277.

¹⁶⁹ el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, 159; el-Begavi, *Şerhu's-Sünne*, X, 201.

¹⁷⁰ el-Cessas, *Şerhu Muhtasari't-Tahavi*, IV, 12; el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümti*, XV, 146; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, XV, 244; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 308; er-Rahaybani, *Metalibu Üli'n-Nüha*, VI, 116; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 327; İbnü'l-Garabîli, *Fethu'l-Karibi'l-Mucib*, s.275; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ale'l-Hatip*, VII, 531 el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-İradat*, VI, 115; el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 166; Ebu'l-Berekat en-Nesefî, *Kenzü'd-Dekaik*, s.647.

¹⁷¹ Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 214; el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 448; Ebu Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 270; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 372; İbn-i Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 422.

¹⁷² el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, s.711; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 344; Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Ayni, *Şerhu'l-Ayni ala Kenzi'd-Dekaik*, İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslami, Pakistan, 2000, II, 441; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 466; el-Mavsili, *el-ihityar*, II, 573; el-Ayni, *el-Binaye*, XII, 229 Molla Hüsvrev, *ed-Dürrer*, II, 104.

¹⁷³ el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi, ale'l-Hatib*, IV, 531; el-Maverdi *el-Havi'l-Kebir*, XII, 258; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 359; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 518; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.225; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 172; en-Nevevi, *Ravdatü'l-Talibin*, VII, 134.

Tabiinin büyüklerinden Şabi, Said bin Müseyyeb, İbrahim en-Nehai, Kadı Şureyh, Süfyan-ı Sevri ve Hasan-ı Basri gibi âlimler her iki kaşın izale edilmesi durumunda tam diyet gerekeceği hükmünü vermişlerdir.¹⁷⁴

Hz. Ebu Bekir, bu durumda 10 deve bedele hükmederken, Zeyd bin Sabit ise (ö.45/665) tam diyetin üçte ikisine hüküm vermiştir.¹⁷⁵

Birinci grup âlimlerin yolundan giden Ebu Hanife ve Ahmet bin Hanbel, kaşların geri gelmeyecek derecede izale edilmesi halinde tam diyet ödemesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁷⁶

İkinci grub âlimlerin yolundan giden İmam Malik ve İmam Şafii ise kaşların izale edilmesi durumunda hükümet-i adl gerekeceğini söylemişlerdir.¹⁷⁷

Kaşların tamamen değil de kısmen izale edilmesi durumunda Ebu Hanife ve Ahmet bin Hanbel, izale edilen miktar oranında diyetten düşülmesi gerektiğini söylerken,¹⁷⁸ İmam Malik ve İmam Şafii ise bu durumda hükümet-i adl'i gerekli görmüşlerdir.¹⁷⁹

7. Kulaklar

Amr bin Hazm'ın rivayet ettiği “*Her bir kulakta elli deve vardır.*”¹⁸⁰ hadis-i şerifini kendileri için delil kabul eden Ebu Hanife, İmam Şafii ve Ahmet bin Hanbel izale edilen bir kulak için yarım diyet, iki kulak için ise tam diyet ödenmesi gerektiğini

¹⁷⁴ Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*, IV,321; ibn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 161; EbuBekir es-San'ani, *MusannefüAbdi'r-Rezzak*, IX, 321; İbn-i Hazm, *el-Muhalla*, X, 430.

¹⁷⁵ İbn-i Ebi Şeybe. *a.g.e.* IX,161; Ebu Bekir es- San'ani, *a.g.e.* IX, 321; İbn-i Hazm *a.g.e.* X, 430.

¹⁷⁶ el-Useymin *eş-Şerhu'l-Mümti*, XIV, 153; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 267; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 369; el- Merdavi, *Kitabü'l-Fur'u*, IX, 461; el-Velvalici, *el-Fetava'l-Velvaliciyye*, V, 271; et-Turi, *Tekmilatü'l-Bahri'i-Raik*, IX, 82; el-Ayni, *el-Binaye*, XII, 226; Nasıruddin es-Semerkandi, *el-Fıkhü'n-Nafi*, III, 1373.

¹⁷⁷ el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 360; Ebu'l Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 214; ed-Derdir, *eş-Şerhus-Sağır*, IV, 390; ibn-i Rüsd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 421; eş-Şafii, *el-Ümm*, VI, 123; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 519; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 301; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 232; en-Nevevi, *Tashihu't-Tenbih*, III, 431; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ale'l-Hatip*, IV, 531.

¹⁷⁸ Nasıruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II,326; el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-İradat*, VI,129; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V,31; Ali bin el-Beha, *Fethu'l-Meliki'l-Aziz*, V,531; el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V,92.

¹⁷⁹ Ebu Muhammed Abdül'Vehhab, *el-Meune*, II,270; el-Garyani-*Müdevvenetu'l-Fıkhü'l-Maliki*, IV,536; Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Mağribi, *Mevahibü'l-Celil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,1995, VIII,342; en-Nevevi, *Ravdatu't-Talibin*, VII,167; el-Erdebi'li, *el-Beyan*, III,172.

¹⁸⁰ Darekutni, *Sünen'ü Darekutni*, IV, 291; el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, 164.

söylemişlerdir.¹⁸¹ Ayrıca Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin de bu şekilde hüküm verdikleri, tabiinden Kadı Şureyh, Ata ve Katade'nin de bu hükmü benimsedikleri rivayet edilmiştir.¹⁸²

Bu görüş sahipleri, kulağın fiziki yapısı ile fonksiyonel yapısını birbirinden ayrı değerlendirmişlerdir. Bu sebeple kulaklar fiziki olarak izale edilmesi ile beraber duyma fonksiyonları da izale edilecek olursa, iki diyet ödenmesi yönünde görüş bildirmişlerdir.¹⁸³

İmam Malik'ten kulakların izale edilmesi konusunda iki ayrı rivayet mevcuttur. Bir rivayete göre İmam Malik cumhurla aynı fikri paylaşmaktadır. Diğer bir rivayete göre ise, İmam Malik diyetin gerekli olması için duyma yetisinin izale edilmesini şart koşmaktadır. Şöyle ki; kulak duyma yetisi ile beraber fiziki olarak izale edilecek olursa, duyma yetisinin izalesinden dolayı tam diyet, kulağın fiziki olarak koparılmasından dolayı hükümet-i adl gerekmektedir.¹⁸⁴ Kulak duyma yetisi izale edilmeden sadece fiziki olarak izale edilecek olursa, bu durum da sadece hükümet-i adl gerekmektedir.¹⁸⁵

İmam Malik vermiş olduğu bu hükmü, Hz. Ebu Bekir'in uygulamasına dayandırmıştır. Hz. Ebu Bekir'in duyma yetisi izale edilmediği halde fiziki olarak koparılan bir kulak için on beş deve ödenmesine hüküm verdiği rivayet edilmiştir.^{186*}

¹⁸¹ el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümti*, XIV, 143; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 245; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 367; el-Merdavi, *Kitabü'l-Fur'u*, IX, 449; el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V, 82; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 171; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 220 ;İbnü'l-Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Müceb*, s.275; es-Sağırçı, *el-Fikhu'l-Hanefi ve Ediletühü*, III, 256; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VI, 275; el-Mavsili, *el-ihiyar*, II, 572, el-Meydani, *el-Lübab*, III, 39.

¹⁸² el-Buhuti, *Şer'hu Münteha'l-İradat*, VI, 113; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdi*, VII, 306; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 612; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 519.

¹⁸³ el-Buhuti, *Keşşafu'l-Kına*, V, 31; el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 167; Nuruddin, el-Basri, *el-Vadih*, IV, 321; Ali bin el-Beha, *Fethu'l-Meliki'l-Aziz*, V, 529; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 246; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 92; Şeyh Nizamettin riyasetin de Hey'et , *Fetevay-ı Hindiyye*, Terc. Çev. Mustafa Efe, XII, 530; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinai*, II, 226.

¹⁸⁴ Baybelalem, *ikametü'l-Hucce*, IV,317; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 360; ed-Derdir, *Ekrabu'l-Mesalik*, s. 137; Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 214; İbn-i Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 421; el-Garyani *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 540; Ebu Muhammed el-Bağdadi, *et-Telkin*, II, 481.

¹⁸⁵ el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 451; er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 139; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 389; Ebu Muhammed, Abdü'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 270-271; el-Hatta b er-Raini, *Mevahibu'l-Celil*, VIII, 338.

¹⁸⁶ Ebu'l Hüseyin el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 519; Ebu Bekir es- San'ani, *Musannefü Abdi'r-Rezzak*, IX, 323; İbn-i EbiŞeybe, *Musannef*, IX, 153; Behnesi, *ed-Diye*, s.118.* Not: Bu rivayetin sıhhati konusunda ciddi eleştiriler yapılmıştır. Hatta İbn-i Münzir böyle bir rivayetin asılsız olduğunu bildirmiştir.(el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-İradat*, V,31.)

Şayet kulak, kısmen izale edilecek olursa, izale edildiği miktar diyetle ne kadara tekabül ediyorsa o miktar ödeme talep edilir. Bir kulağın yarısı izale edilecek olursa o kulaktaki diyetin yarısının ödenmesi gerekir¹⁸⁷Fiziki varlığını korumakla beraber kıkırdak kısmı büzüşerek normal görünümlü bir kulak özelliğini yitirmiş olan kulak izale edildiği takdirde hükümet'i adl gerekir¹⁸⁸

8. Erkeğin Tenasül Uzvu

Amr bin Hazm'dan rivayet edilen hadis'i şerif te Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Tenasül uzuvda tam diyet vardır.*"¹⁸⁹ buyurmuştur. Bu hadis-i şerifi ve bu manadaki diğer hadis-i şerifleri kendileri için delil sayan fıkıhçılar, tenasül uzvun izale edilmesi durumunda tam diyet gerekeceği konusunda fikir birliği etmişlerdir.¹⁹⁰Fıkıhçılar, hadisin genel manasını göz önüne almışlar ve bu doğrultuda tenasül uzvu sahibinin çocuk ya da büyük, yaşlı ya da genç olması arasında fark görmemişlerdir.¹⁹¹

Tenasül uzvu haşefe (baş kısmı) ve kamıştan meydana gelmektedir. Tenasül uzvu bütün olarak değil de, sadece haşefe yerinden koparılacak olursa yine tam diyet gerekir.¹⁹² Çünkü haşefe tenasül uzvun işlevliği açısından çok önemli bir yere sahiptir. Önce haşefe sonra kamış izale edilecek olursa Şafiilere göre kamış için tam diyet haşefe için hükümet-i adl gerekir.¹⁹³

¹⁸⁷ Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 245; Nasıruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 325; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z Zerkeşi*, III, 621; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 171; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 220; el-Büceyrimi, *Haşiyetu'l-Büceyrimi ale'l-Hatib*, IV, 529; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talib'in*, VII, 133; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 92.

¹⁸⁸ el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 179; el-Merdavi, *Kitabü'l-Fur'u*, IX, 453; ibn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 313; el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V, 87; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhü'l-Maliki*, IV, 534; eş-Şafii, *el-Ümm*, VI,123; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 299; en-Nevevi, *Tashihü't-Tenbih*, III, 426; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 326; el-Erdebili, *el-Beyan*, III, 171.

¹⁸⁹ ed-Darimi, *Sünenü'd-Darimi*, III, 1531; Ebu Davud, "Kitabu'd-Diye," 248.

¹⁹⁰ Baybelalem, *İkametü'l-Hucce*, IV, 318; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII,372;er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 137; Ebu'l- Hüseyin el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 548; er-Rahaybani, *Metalibu Uli'n-Nüha*, VI, 112; el- Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 298; el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümti*, XIV, 142; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 262; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 367; eş -Şafii, *el-Ümm*, VII, 296.

¹⁹¹ en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 146; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 89; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 40; el-Haccavi, *el-İkna*, V, 177; Burhaneddin İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 305; Nuruddin el-Basri, *el-Vadh*, IV, 328.

¹⁹² İbn-i Rüşt, *el-Mukaddimatü'l-Mümezzidat*, III, 330; el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 446; ed-Derdir, *Ekrabü'l-Mesalik*, s. 137; eş- Şirazi, *et-Tenbih*, s. 227; İbnü'l-Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Mücib*, s. 276; Muhammed el-Haşimi, *Kitabü'l-İrşad*, s. 449; Nasıruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 333; İbn-i Kudame, *eş-Şerhu'l-Kebir*, XXV, 491.

¹⁹³ er-Rafii, *el-Aziz*, X, 368; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 230; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ale'l-Hatib*, IV,

Hanefiler ise, haşefe yerinin iyileşmesine göre değerlendirme yapmışlardır. Şöyle ki, haşefe yerindeki yara iyileşmeden kamış koparılacak olursa sadece tam diyet gerekir. Haşefe yeri iyileştikten sonra kamış koparılacak olursa, haşefe için tam diyet, kamış için ise hükümet-i adl'i gerekli görmüşlerdir.¹⁹⁴ Felçli tenasül uzvunun izale edilmesi durumunda Hanefiler, Şafiiler ve Hanbeliler'e göre hükümet-i adl gerekir.¹⁹⁵

Hadım edilmiş (Hasiy) ya da iktidarsız (innin) kişinin tenasül uzvunun izale edilmesi halinde Hanefilere göre hükümet-i adl gerekir.¹⁹⁶ Malikiler ve bir rivayete göre Hanbeliler, Hanefilerle aynı görüştedirler.¹⁹⁷ Şafiilere göre ise bu durumda tam diyet gerekmektedir.¹⁹⁸ Haşefe tamamen değil de kısmen izale edilecek olursa izale edildiği miktarda diyet ödenir.¹⁹⁹

9. Kadının Tenasül Uzvu

Kadının tenasül uzvunun her iki dudağı (şefran) izale edilecek olursa tam diyet gerekir. Şayet bir dudak izale edilecek olursa bu durumda yarım diyet gerekir.²⁰⁰ Kadının tenasül uzvundaki dudaklardan her biri ayrı ayrı organlar olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple vücutta iki adet bulunan organların hükmünü almıştır.

Malikiler ve Hanefiler, vajina dudaklarının koparılmasında diyetin gerekli olabilmesi için dudakların altındaki kemiğin açığa çıkmasını şart koşmuşlardır. Şayet

540; er- Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 332.

¹⁹⁴ et-Turi, *Tekmileti'l-Bahri'r-Raik*, IX, 38.

¹⁹⁵ en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 146; el- Erdebili, *el-Envar*, III, 178; el- Maverdi, *el- Havi'l-Kebir*, XII, 299; el- Haccavi, *el-İkna*, IV, 179; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *Kitabü'l-Fur'u*, IX, 453; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 617; Ali b. el-Beha, *Fethu'l-Meliki'l-Aziz*, V, 529; eş-Şafii, *el-Ümm*, VII, 297.

¹⁹⁶ el-Kasani, *Bedaiu's-Sanai*, VII, 323; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 575.

¹⁹⁷ el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 177; Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*, IV, 328; Baybelalem, *İkametü'l-Hucce*, IV, 318; el-Karafî, *ez-Zahira*, XII, 366; el- Hattab er-Raini, *Mevahibü'l-Celil*, VIII, 339; İbn-i Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 422; Ebu Muhammed el-Bağdadi, *et-Telkin*, II, 485; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 262; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 40.

¹⁹⁸ Ebu'l-Hüseyn el-Bağdadi, *el-Beyan*, XI, 548; er- Rafii, *el-Aziz*, X, 383; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 89; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 230; el- Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi,ale'l-Hatib* IV, 540; İbnü'l-Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Mücib*, s, 276.; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 332.

¹⁹⁹ İbn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümehhidat*, III, 330; el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 446; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 263; Nasiruddin es- Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 333; İbn-i Müflih, *Kitabü'l-Fur'u*, IX, 451.

²⁰⁰ ed-Derdir, *Ekrabü'l-Mesalik*, s. 137; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 540; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s. 227; er- Rahaybani, *Metalibu Uli'n-Nuha*; VI,113; el-Müzeni, *Muhtasaru'l-Müzeni*, s. 323; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 178; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 332; Muhammed el-Haşimi, *Kitabü'l-İrşad*, s.449; el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümti*, XIV, 145; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 621.

dudakların izalesi ile kemikler açığa çıkmayacak olursa tam diyet değil de hükümet-i adl-i gerekli görmüşlerdir.²⁰¹Kadının tenasül uzvuna karşı işlenen cinayette vajina fonksiyonel özelliklerini yitirecek olursa bu durumda tam diyet gerekmektedir.²⁰²Vajinada dudaklarla beraber diğer bölümlerden de izaleler olacak olursa bu durumda tam diyetle beraber hükümet-i adl gerekir.²⁰³

10. Yumurtalar (Testisler)

Erkeğin yumurtalıklarının (testislerin) her ikisinin izalesinde tam diyet gerekeceği konusunda fıkıhçılar ittifak halindedirler.²⁰⁴ Nitekim bu konuda Amr bin Hazm'dan rivayet edilen “İki yumurtanın izalesinde tam diyet vardır”²⁰⁵ hadis-i şerifi varid olmuştur. Hz. Ömer, Hz. Ali, Zeyd bin Sabit de bu kanaattedir. Ayrıca Ebu Hanife hocası Hammad bin Ebi Süleyman ve İbrahim en-Nehai'den bu görüşü te'yid eden rivayetlerde bulunmuştur.²⁰⁶

İki yumurtadan birinin izale edilmesi durumunda Hanefiler, Malikilerin cumhuru, Şafiiler ve Hanbelilere göre yarım diyet gerekir.²⁰⁷Mezkur mezhepler, her bir yumurtayı ayrı organlar olarak telakki etmekle birinin izalesinde yarım diyeti gerekli görmüşlerdir. Onlara göre yumurtanın sağ ya da sol olması hükmü değiştirmez. Her iki yumurta eşit konuma sahiptir.

²⁰¹ el-İhsai, *Tebyiynü Mesalik*, IV, 446; ed-Derdir, *eş-Şerhu'sagır*, IV, 388; el-Hattab er-Raini, *Mevahibu'l-Celil*, VIII, 339

²⁰² er-Rafii, *el-Aziz*, X, 385; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 147; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 90; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 332; el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-İradat*, VI, 113; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 41; İbn-i Müflih el-Makdisi, *Kitabü'l-Fur'u*, IX, 450; Nuruddin, *el-Vadih*, IV, 334; İbn-i Kudame, *eş-Şerhu'l- Kebir*, XXV, 474.

²⁰³ er-Rafii, *a.g.e.* X, 385; en-Nevevi, *a.g.e.* VII, 147; eş-Şirbini, *a.g.e.* IV, 90; el-Buhuti, *a.g.e.* V, 40; el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 178; Burhaneddin İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdi*, VII, 307;

²⁰⁴İbn-i Rüşd *el-Mukaddimatü'l-Mümehhidat*, III, 330; er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 137; ed-Derdir, *Ekrabü'l-Mesalik*, s.137; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 550; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 89; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 178; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi, ale'l-Hatib*, IV, 540; el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mumti*, XIV, 144; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 263; Muhammed-el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 367.

²⁰⁵ Nesai, "Kitabu'd-Diye," 7029; ; el-Hakim, *el-Müstedrek*, I, 552; el-Beyhaki, *es-Sünenü's-Sagır*, III, 239.

²⁰⁶ Ebu Bekir es-San'ani, *Musannefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 373; İbn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 224; el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, 97

²⁰⁷ Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 214; ed-Derdir, *es-Şerhu's-Sagır*, IV, 388; Ebu Muhammed el-Bağdadi, *et-Telkin*, II, 481; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 383; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 147; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.227; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 231; İbnü'l-Garibili, *Fethu'l-Karibi'l-Mücib*, s.276; Muhammed el-Haşimi, *Kitabü'l-İrşad*, s.449; Nasiruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 333.

Tabiinin meşhur fakihlerinden Said bin Müseyyeb, sol yumurta için diyetin üçte; ikisi sağ yumurta için ise, diyetin üçte birinin verilmesi gerektiğini söylemiştir. Buna gerekçe olarak sol yumurtanın üremedeki etkisini zikretmiştir.²⁰⁸Malikilerden İbn-i Habib'e (ö.779/1377) göre ise, sol yumurta üreme sebebi olduğu için onun izalesinde tam diyet ödenmesi gerekir.²⁰⁹

Penis ile testisler uzuv olarak ayrı kabul edilse de fonksiyonel olmakta birbirleri için büyük önem arz etmektedir. Bu iki uzvun birlikte izale edilmeleri durumunda diyetin ne olacağı konusu fıkıhçılar arasında ihtilafli bir konudur. Malikiler ve Şafiiler penis ve testislerin birlikte izale edilmeleri durumunda mutlak olarak iki tam diyet ödenmesini gerekli görürler.²¹⁰ İlk izale edilen uzvun penis ya da testis olması hükme tesir etmez her halukarda iki diyet vacip olur.

Hanefiler ve Hanbelilere göre, bu iki uzvun izalesinde önce penis sonra testisler izale edilecek olursa, iki tam diyet gerekir. Fakat önce testisler sonra penis izale edilecek olursa, testisler için tam diyet, penis için ise hükümet-i adl gerekir. Çünkü testissiz penis burulmuş duruma gelmektedir. Burulmuş penisin izale edilmesi durumunda hükümet-i adl gerekli görülmektedir.²¹¹

11. Eller

Ellerin her ikisinin izale edilmesi durumunda tam diyet, birinin izale edilmesi halinde ise yarım diyet ödenmesi konusunda İslam hukukçuları arasında ittifak vardır.²¹² Nitekim bu konuda Amr bin Hazm'dan bir el için elli deve diyet ödenmesi ile ilgili

²⁰⁸ İbn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümeħhidat*, III, 33; İbn-i Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 422; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 298; İbn-i Kudame, *eş-Şerhu'l-Kebir*, XXV,472.

²⁰⁹ er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 137.

²¹⁰ el-ihsai, *Tebyiyünül-Mesalik*, IV, 446; Ebu-l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 215; Ebu Muhammed Abdu'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 273; Ebu Muhammed el-Bağdadi, *et-Telkin*, II, 484; Ebu'l-Hüseyn el-Bağdadi, *el-Beyan*, XI, 550; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 383; er-Rahaybani, *Metlibu Uli'n-Nüha*, VI, 119; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 299.

²¹¹ Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 263; Nasıruddin, es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 333; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kıma*, V, 40; el-Haccavi, *el-ikna*, IV, 177; Nuruddin el-Basri, *el-Vadih* IV, 329.

²¹² el-Fettuhi, *Münteha'l-iradat*, V,82; Ali bin el-Beha, *Fethu'l Meliki'l-Aziz*, V,529; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 367; Baybelalem, *ikametül-Hucce*, IV, 317; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 537 İbn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümeħhidat*, III, 330; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 177; en-Nevevi, *Ravvattü't-Talibin*, VII, 142; İbnü'l-Garabılı, *Fethu'l-Karibi'l-Mücib*, s-275.

hadis-i şerif varid olmuştur.²¹³ Fıkıhçılar, fiziki anlamda elin ne olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları, elin parmak uçlarından bileğe kadar olan kısım olduğunu söylerken diğer bazıları, elin parmak uçlarından omuza kadar olan bölüm olduğunu söylemişlerdir.

Birinci grup yani eli bileğe kadar olan kısımda kabul edenler, Ebu Hanife, İmam Muhammed, Şafii âlimlerin cumhuru ve Kadı Ebu Yala el-Hanbeli (ö.526/1131) dir.²¹⁴ Bu görüşü savunan âlimler Maide Sûresi'nde geçen "*Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin.*"²¹⁵ ayetini delil getirmişlerdir. Bu grup âlimlere göre şayet el, bileğin üst kısmından kesilecek olursa, bileğin üstündeki kısım için hükümet-i adl gerekir.²¹⁶

İkinci grup yani eli parmak uçlarından omuza kadar olan kısmı kabul edenler ise Malikiler, Ebu Yusuf, (bir rivayete göre) Ebu Ubeyd bin Harb eş-Şafii ve Hanbelilerin cumhur âlimleridir.²¹⁷ Bu grup âlimler, kendileri için Maide Sûresi'nde geçen "*Temiz topraklarla ellerinizi ve yüzlerinizi meshedin.*"²¹⁸ ayet-i kerimesini delil kabul etmişlerdir. Nitekim sahabe-i kiram bu ayet-i kerime indirildiğinde ellerini omuzlarına kadar mesh etmişlerdir.²¹⁹

Bu tartışmanın özü Arapça'da "yed" kelimesinin bütün kol ya da bileğe kadar olan kısım olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu iki mana kendisinde mevcut olan "yed" kelimesini bazı âlimler, bileğe kadar olan kısımdaki manada kullanırken diğer bazıları, omuza kadar olan kısımdaki mânâda kullanmışlardır.

Ele karşı işlenen cinayet neticesinde el, felç olacak olursa, elin koparılması durumundaki diyet ne ise, felç olması durumunda da diyet o olur.²²⁰

²¹³ Nesai, "*Kitabu'd-Diye*" 7032; Darekutni, *Sünen'ü-Darekutni*, IV, 291; el-Begavi, *Şerhu's-Sünne*, X, 208.

²¹⁴ eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 228; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 330; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 87; eş-Şirazi, *et-Tenbih* s. 226.

²¹⁵ Maide,5/38.

²¹⁶ el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ale'l-Hatib*, IV, 528; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 278; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 143; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 377; el-Müzeni, *Muhtasaru'l-Müzeni*, s.323.

²¹⁷ Ebu Muhammed el-Bağdadi, *et-Telkin*,s.482; Nasiruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 332; el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümti*, XIV, 143; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 258; el-Haccavi, *el-ikna*, IV,174; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 40.

²¹⁸ Maide,5/6.

²¹⁹ Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razi el-Cessas, *Ahkamü'l-Kur'an*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, II,486; İbnü'l-Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bari*, trc.Çev. Soner Duman, Polen Yayınları, İstanbul, 2009, I, 571.

²²⁰ Ebu Muhammed Abdü'l Vehhab, *el-Meune*, II, 273; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 380; Muvaffakuddin İbn-i

Felçli olan elin koparılması durumunda hükümet-i adl gerekir. Çünkü bu durumda uzvun menfaatinin giderilmesi söz konusu değildir.²²¹

12. Parmaklar

El ya da ayak parmaklarının tamamı izale edilecek olursa, tam diyet, kısmi izale durumunda ise her bir parmak için 10 deve ödenmesi konusunda fıkıhçılar görüş birliği etmişlerdir.²²² Fıkıhçılar, bu konuda Ebu Musa el-Eşari, Amr bin Şuayb, Amr bin Hazm ve Abdullah ibn-i Abbas'tan gelen rivayetleri kendileri için delil kabul etmişlerdir.²²³

Hz. Ömer parmakların diyetinin eşit olduğunu ifade eden Muaviye bin Ebu Sufyan (ö.60/680) hadisine muttali olmadan önce parmakların icra ettiği fonksiyonları dikkate alarak başparmak ve şehadet parmağı için 12.5; orta parmak için 10; yüzük parmağı için 9; serçe parmağı için ise 6 deve gerekeceği kanaatini taşıırken, hadis-i şerif kendisine ulaştıktan sonra hadisin hükmüne uymuş ve kadılık görevinde bulunan Kadı Şureyh'e hüküm verirken bütün parmakları eşit tutarak her bir parmak için 10 deve verilmesi gerektiğini bildirmiştir.²²⁴

Başparmaklar iki boğumdan, onun dışındaki parmaklar ise üç boğumdan oluşmaktadır. Üç boğumlu parmaklarda bir boğum izale edilecek olursa 10 devenin üçte birinin verilmesi gerekli görülürken, başparmakta her bir boğum için 10 devenin yarısı yani beş deve verilmesi takdir edilmiştir.²²⁵

Kudame, *el-Kafi*, V, 259; ibn'i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 307; el-Haccavi, *el-ikna*, IV, 174; ibn-i Müflih el-Makdisi, *Kitabü'l-Furu*, IX, 452; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 228; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 540.

²²¹ Baybelalem, *ikametü'l-Hucce*, IV, 318; el-ihsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 448; ed-Derdir, *Ekrabü'l-Mesalik*, s.137; er-Racraci, *Menahicü'l-Tahsil*, X, 230; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 77; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.226.

²²² Nasıruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 332; Muhammed Süleyman el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 368; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 618; İbn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümeħhidat*, III, 330; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 392; İbn-i Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 424; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 377; el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, s.712; Damad Efendi, *Mecmeu'l-Enhur* II, 64; Sadru's-Şeria, *Muhtasarü'l-Vikaye*, II, 348; Nasıruddin es-Semerkandi *el-Fıkhu'n-Nafi*, III, 1373.

²²³ Tirmizi, "Kitabu'd-Diye," 1391; el-Begavi, *Şerhu's-Sünne*, X, 195; Nuruddin Ali b. Ebu Bekir el-Heysemi, *Mevaridü'd-Daman İla Zevaidi İbn-i Hibban*, Daru's-Sekafeti'l-Arabiyye, Dimeşk, 1990, V, 88; el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, 164.

²²⁴ Said b. Mansur b. Şu'be el-Horasani el-Mekki, *Kitabü's-Sünen (Sünenü Said b. Mansur)*, Daru's-Selefiyye, Hindistan, 1982, II, 67; Ebu Bekir es-San'ani, *Musannefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 384; el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, 163.

²²⁵ Nuruddin el-Basri, *el-Vadth*, IV, 330; el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 178; el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V, 84; Atıf Efendi,

İmam Malik'ten başparmağın diğer parmaklar gibi olduğu ve başparmakta bir boğumun izale edilmesi durumunda 10 devenin üçte birinin verilmesi gerektiği rivayet olunmuştur. Fakat Maliki âlimleri, bu görüşe itibar etmemiş, İmam Malik'ten rivayet edilen ilk görüşü alarak başparmağın bir boğumu için 10 devenin yarısının verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.²²⁶

Parmaklar cinayet neticesinde felç olacak olursa Hanefiler, Şafiiler ve Hanbeliler bu durumda parmaklar koparıldığında hüküm ne ise, felç olması durumunda da hükmün aynı olduğunu söylemişlerdir.²²⁷

Felçli olan parmakların koparılması durumunda ise Hanefiler, Şafiiler hükümet-i adl gerektiğini söylemişlerdir.²²⁸

Beş parmağın dışında zaid olan parmakların izale edilmesi durumunda Hanefiler, Şafiiler ve Hanbeliler'de sahih olan görüşe göre hükümet-i adl gerekir.²²⁹ Malikiilere göre zaid olan parmak diğer parmaklar gibi kullanılabilir ise zaid parmak için 10 deve, şayet diğer parmaklar gibi kullanılacak durumda değil ise hükümet-i adl gerekeceğini söylemişlerdir.²³⁰

13. Ayaklar

İki ayaktan birinin izale edilmesi durumunda yarım diyet, her iki ayağın izale edilmesi durumunda ise tam diyet ödenmesi gerektiği konusunda fıkıhçılar ittifak

İslam Fıkhu IV, 92; İbn-i's-Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn*, s.623; es-Sağırıcı, *el-Fıkhu'l Hanefi ve Edilletü*, III, 257; el-Baberti, *el-Inaye*, IV, 367; Ebu'l Hüseyin el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 541; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 276; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 280.

²²⁶ Baybelalem, *ikametü'l-Hucce*, IV, 319; Ebu Muhammed Abdu'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 275; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 541; el-Hattab er-Raini, *Mevahibü'l-Celil*, VII, 342; el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 448; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 376.

²²⁷ Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 259; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 37; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 228; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 330; Udeh, *et-Teşriu'l-Cinai*, II, 220; el Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 576; el-Kasani, *Bedaiu's-Sanai*, X, 436.

²²⁸ es-Sağırıcı, *el-Fıkhu'l-Hanefi ve Edilletühü*, II, 257; Damad Efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, II, 642; el-Haddadi, *el-Cevhe- ra*, II, 344; el-Müzeni, *Muhtasaru'l-Müzeni*, s.318.

²²⁹ İbn-i müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 310; Nasıruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 327; el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, s.713; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 88; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 353; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 321; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ale'l-Hatib*, IV, 529.

²³⁰ er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 138; Baybelalem, *ikametu'l-Hucce*, IV, 319.

etmişlerdir.²³¹Bu hükümler Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen hadis-i şeriflerle ispat edilmiştir.²³²

Mezhepler arasında elin kapsamı konusunda meydana gelen ihtilaf, ayağın kapsamı konusunda da vuku bulmuştur. Bu ihtilaf neticesinde ayağın parmaklardan uyluğa kadar uzanan bölüm olduğunu kabul eden İmam Malik ile bir kısım Hanbeli ve bazı Şafii âlimleri, bu uzvun dizden veya uyluktan koparılması durumunda sadece diyeti gerekli görürken,²³³ayağı parmaklardan, ayak bilek kemiğine kadar olan bölge ile sınırlayan Ebu Hanife, İmam Şafii ve İmam Muhammed ise, ayağın bilek kemiğinin yukarısında kalan kısmından (diz, kaval kemiği v.s) yok edilmesi durumunda, ayağın diyetine ilave olarak bilek üstü bölge için ayrıca hükümet-i adl verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.²³⁴

Bu tartışmanın özü Arapça'da "ricl" kelimesinin bütün bacağı ya da ayak bileğine kadar olan kısım için kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu iki mana kendisinde mevcut olan "ricl" kelimesini bazı âlimler ayak bileğine kadar olan kısımdaki manada kullanırken diğer bazıları ise tüm bacak olarak ifade edilen manada kullanmışlardır.

Türkçe'de ayak kelimesi ile ilgili böyle bir tartışma söz konusu değildir. Çünkü Türkçe'de ayak denilince bileğe kadar olan bölüm kastedilir. Ayaktan bele kadar olan bölüme ise bacak ifadesi Ebu'l-kullanılır.

Felçli olan ayakların izale edilmesi durumunda ellerde olduğu gibi hükümet-i adl verilmesi gerekli görülmüştür.²³⁵

²³¹ el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-iradat*, VI, 113; ed-Derdir, *Ekrabü'l-Mesalik*, s.137; Ebu Muhammed el-Bağdadi, *et-Telkin*, s.483; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 618; Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*, IV,330; el-Haccavi, *el-ikna*, IV, 175; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 177; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 145; ibnü'l-Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Müciib*, s. 275; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.226; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 344; el-Ayni, *Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, II, 441; el-Mergmani, *el-Hidaye*, IV, 466.

²³² Ebu Davud, "Kitabu'd-Diye," 262; Ebu Bekir es-Sanani, *Musannefü Abdi'r-Rezzak*, IX, 380.

²³³ er-Rahaybani, *Metalibu Uli'n-Nüha*, VI, 117; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 540; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 618; Hattab Mahfuz b. Ahmed b. el-Hasen el-Kelvüzani, *el-Hidaye ala mezhebi'l-İmam Ahmed*, Dar'u Garas, Kuveyt, 2004, s.520; Siracüddin Ebu Abdillah el-Huseyin b. Yusuf b. Ebi's-Sera ed-Düceyli, *el-Veciz fi'l-Fıkhi ala Mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2004, s.448; el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-iradat*, VI, 117.

²³⁴ er-Rafii, *el-Aziz*, X, 385; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*,VII, 145; Ebu'l Hüseyin el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 543; Şeyh Nizamettin Riyasetin de Hey'et, *Fetevayi Hindiyye trc.* Çev. Mustafa Efe, XII, 537; el-Kasani, *Bedaiu's-sanai*, X, 444; Sadru's-Şeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, II, 387.

²³⁵ Ebu'l-Kasim el-Basri, *et-Tefri*, II, 215; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 88; er-Rahaybani, *Metalibu Üli'n-Nüha*,

14. Tırnaklar

Tırnaklar bir daha çıkmamak üzere izale edildiği takdirde, Hanefiler, Malikiler ve Şafiiler'den oluşan cumhura göre, hükümet-i adl gerekir.²³⁶ Hanbeliler ise, bu durumda parmakların diyetinin beşte birinin verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.²³⁷ Hanbeliler, verdikleri bu hükmü ibn-i Abbas'ın “*Tırnakların izalesinde parmakların diyetinin beşte biri vardır.*”²³⁸ sözüne dayandırmışlardır.

15. Göğüs ve Göğüs Uçları

Göğüsler ve göğüs uçları gerek fiziksel görünüm olarak gerekse çocuk emzirme bakımından özellikle kadınlar için büyük önem arz eder. Göğüslerin ya da göğüs uçlarının izale edilmeleri durumunda verilecek cezanın ne olduğu konusunda Kur'an ya da sünnette bir nas varid olmamıştır. Bu sebeple fıkıhçılar, bu konu hakkında içtihadı giderek göğüslerin her ikisinin izale edilmesi durumunda tam diyet, birinin izale edilmesi durumunda ise yarı diyet ödenmesi gerektiği hususunda fikir birliği etmişlerdir.²³⁹

Cumhur, göğüs uçlarının her ikisinin izale edilmesinde tam diyet, birinin izale edilmesinde ise yarım diyet ödenmesinin gerekliliğini bildirmiştir.²⁴⁰ Malikiler, göğüs uçlarının izale edilmesinde diyetin vacip olabilmesi için, bu cinayet sebebiyle sütün kesilmesini şart koşmuşlardır. Göğüs uçları izale edildikten sonra göğüslerden süt

VI, 115; el-Erdebili, *el Envar*, III, 189; Damad Efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, II, 642; ibnü'l-Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Mücib*, s.275.

²³⁶ es-Suğdi, *en-Netfü fi'l-Fetava*, II, 672; es-Serahsi, *el-Mebsut*, XXVI, 598; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhî'l-Maliki*, IV, 638; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 360.

²³⁷ el-Kelvüzani, *el-Hidaye ala Mezhebi Ahmed*, s.519.

²³⁸ ibn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 220.

²³⁹ ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 388; Ebu Muhammed Abd'ül-Vehhab, *el-Meune*, II, 270; el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 446; eş Şirazi, *elMühezzeb*, III, 231; Ebu'l-Berekat en-Nesefi, *Kenzü'd-Dekaik*, s.647; el-Ayni, *el-Binaye*, XII, 227; Nasiruddin es-Semerikandi, *el-Fıkhü'n-Nafi*, III, 1373 el-Müzeni, *Muhtasaru'l-Müzeni*, S.323 er-Rahaybani, *Metalibu Uli'n-Nüha*, VI, 113; Nuruddin el-Basri, *el-Vadîh*, IV, 326; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, II, 616; Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed Ebu Muhammed Bahaüddin el-Maksidi, *el-Udde Şerhu'l-Umde*, Daru'l Hadis, Kahire, 2003, s.516.

²⁴⁰ er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 332; Siracüddin et-Tenimi, *el-Fetava's-Siraciyye*, s.564; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 381; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 572; eş-Şirbini, *Mugnil-Muhtac*, IV, 88; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, IV, 145; el-Kelvüzani, *el-Hidaye ala Mezhebi Ahmed*, s.520; el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-İradat*, VI, 118; ibn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 310.

kesilmemiş ise, bu durumda diyet değil de hükümet-i adl'in vacip olduğunu söylemişlerdir.²⁴¹

Kadının göğsüne karşı işlenen cinayet neticesinde uzuv izale edilmeksizin kadının sadece sütü kesilecek olursa, bu durumda cumhura göre hükümet-i adl gerekir.²⁴²Malikiler'e göre ise, bir göğsün sütünün kesilmesi durumunda yarım diyet, her iki göğsün sütünün kesilmesi durumunda ise tam diyet gerekir.²⁴³Kadının göğsünde süt verme yetisi, göğsün işlevselliği açısından çok önemli bir faktördür. Bu sebeple süt verme yetisinin iptal edilmesine hükümet-i adl'in gerekli görülmesi çok isabetli görülmemektedir. Kanaatimizce İmam Malik'in göğüslerin sütünün kesilmesi durumunda gerekli gördüğü tam diyet ödenmesi hükmü daha isabetli görülmektedir.

Erkeğin göğüslerinin izale edilmesi durumunda Hanefiler, Malikiler ve Şafiiler'e göre hükümet-i adl gerekir. Onlara göre erkeğin göğsü, gerek fonksiyon gerekse estetik açısından kadının göğsünden farklıdır. Bu sebeple kadının göğsünde vacip olan diyetin, erkeğin göğsünde vacip olması düşünülemez.²⁴⁴Hanbeliler ise, erkeğin göğsünün estetik açıdan büyük önem arzemesi ve bunun izale edilmesi durumunda çok çirkin bir manzaranın ortaya çıkacağını iddia etmekle, erkeğin her iki göğsünün izalesinde tam diyet, birinin izalesinde ise yarım diyet ödenmesi gerektiğini savunmuşlardır.²⁴⁵

16. Omurga (Belkemiği)

Ayakların bitişik olduğu kalça kemiklerini omurlara bağlamada köprü vazifesi gören bel kemiği, vücut iskeletinin birbiriyle irtibatını sağlayarak ona hareket kabiliyeti kazandırmaktadır. Bu yapısal özelliğinin yanında bu organın idrarı tutma, meni yapma

²⁴¹ Baybelalem, *İkametü'l-Hucce*, IV, 318; er-Racraci, *Menahicüt-Tahsil*, X,139; Ebu Abdillan el-Magribi, *Mevahibü'l-Celil*, VII, 339; Ebu Muhammed el Bağdadi, *et-Telkin*, II, 483.

²⁴² el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 291; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 553; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.227; el-Kelvüzani, *el-Hidaye ala Mezhebi Ahmed*, s.520; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 38.

²⁴³el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhî'l-Maliki*, IV, 540; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 389; Ebu Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 270.

²⁴⁴ er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, III, 332; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 275; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, XI, 83; Ali el-Kari, *Fethu babi'l-Inaye*, III, 356; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 88; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, IV, 145; el-Müzeni, *Muhtasarü'l-Müzeni*, s.323; ibn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümehhidat*, III, 330.

²⁴⁵ Nuruddin el-Basri, *el-Vadıh*, IV, 327; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 616; ed-Düceyli, *el-Veciz*, s.448; el-Haccavi, *Zadü'l-Müstekni*, s.104.

ve cima ile ilgili diğer fonksiyonları da mevcuttur. Kemiğin kırılması bu fonksiyonları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyip yok edebilir.

Hız. Peygamber'in "Bel kemiğine tam diyet gerekir."²⁴⁶ hadis-i şerifini istidlal eden fıkıhçılar, bel kemiğinin kırılması durumunda tam diyet gerekeceği konusunda ittifak etmişlerdir.²⁴⁷ Bu hükümde birleşen fıkıhçılar bel kemiğinin fiziksel yapısı ve fonksiyonel durumunun gördüğü zarara göre bazı farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hanefiler, bel kemiğine karşı işlenen cinayet neticesinde kişinin idrar yapma, meni üretimi ya da cinsel ilişki kabiliyeti yok olacak olursa sadece bir tam diyet ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir.²⁴⁸ İşlenen cinayet neticesinde kişi belini doğrultma kabiliyetini yitirip kambur kalacak olursa yine tam diyet gerekir. Mağdurun beli iyileşip herhangi bir rahatsızlığının kalmaması durumunda ise diyet gerekmez. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed bu durumda failin, doktor masraflarını ödemesi gerektiğini söylemişlerdir.²⁴⁹

Malikiler, bel kemiğine karşı işlenen cinayet neticesinde bel kemiğinin kırılması ile birlikte mağdur, oturma kalkma yetilerini yitirecek olursa bir tam diyet, bunlarla beraber cima kabiliyetini de yitirecek olursa iki tam diyet gerektiği sonucuna varmışlardır.²⁵⁰ Malikiler'in bu yaklaşımının altında cima kabiliyetinin sadece bel kemiği ile alakalı olmadığı düşüncesi yatmaktadır. Bu sebeple cima kabiliyetini bel kemiğinden ayrı bir unsur olarak düşünmüşler ve bel kemiği için ön gördükleri tam diyeti cima kabiliyetinin izalesi içinde gerekli görmüşler ve netice olarak iki diyet ödenmesinin gerekliliğini savunmuşlardır.

Şafiiler, bel kemiğinin kırılması durumunda belli bir süre beklenmesini gerekli görmüşlerdir. Bu süre zarfında kişi iyileşecek olursa, caniyeye mağdurun belini

²⁴⁶ ed-Darimi, *Sünenü'd-Darimi*, III, 1511; en-Nesai, "Kitabu'd-Diyet", 4853; ibn-i Hibban, *Sahih'ü ibn-i Hibban*, XIV, 507.

²⁴⁷ Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 215; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.226; ibn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümehhidat*, III, 330; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 386; Ebu Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meume*, II, 272; Nasıruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 333; es-Sağirci, *el-Fıkhü'l-Hanefi ve Edilletühü*, III, 257; Damad Efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, III, 257; el-Kelvüzani, *el-Hidaye ala Mezhebi Ahmed*, s.520.

²⁴⁸ el-Mavsili, *el-Ihtiyar*, II, 571; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 346; Atf Efendi, *İslam Fıkhı*, VI, 89.

²⁴⁹ el-Ayni, *Şerhu'l-Ayni*, II, 447; ez-Zeylei, *Tebyiyü'l-Hakaik*, VII, 277; ibn-i Abidin, *er-Reddü'l-Muhtar*, VI, 579; Şeyh Nizamettin Riyasetinde Hey'et, *Fetevay-ı Hindiye Terc.* Çev Mustafa Efe, XII, 579.

²⁵⁰ ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 386; er-Racraci, *Menahicü't-tahsil*, X, 140; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhü'l-Maliki*, IV, 539; Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 215.

kırmasından dolayı hükümet-i adl'in gerekli olduğunu söylemişlerdir. Mağdur, belinin kırılması neticesinde kambur kalacak olursa, yine hükümet-i adl verilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Fakat mağdur, belinin kırılması neticesinde yürüme yetisini kaybedecek olursa bu durumda tam diyet ödenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Yürüme yetisi ile beraber cima kabiliyetinin de izale edilmesi durumunda Şafii mezhebinde iki farklı görüş mevcuttur. Bir görüşe göre, bir tam diyet ödenmesi gerekirken diğer bir görüşe göre ise iki tam diyet ödenmesi gereklidir.²⁵¹

Hanbeliler, bel kemiğinin kırılması durumunda iyileşme vuku bulmadıkça tam diyet ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Şayet iyileşme meydana gelecek olursa hükümet-i adl verilmesi gerektiğini zikretmişlerdir. Cinayet neticesinde yürüme yetisi ya da cima kabiliyeti izale edilecek olursa sadece bir diyet ödenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Yürüme yetisi ve cima kabiliyetinin aynı anda izale edilmesi durumunda ise Şafiiler'de olduğu gibi iki görüş ortaya koymuşlardır. Bir görüşe göre bu durumda bir tam diyet ödenmesi gerekirken diğer bir görüşe göre ise iki tam diyet ödemesi gereklidir.²⁵²

17. Kalçalar

Kalça kemikleri üzerine toplanmış olan kalça adaleleri, kişinin rahatça oturup kalkmasını sağladığı gibi ayrıca insana estetik katmaktadır. Bu adalelerin izale edilmesi durumunda cezanın ne olacağı konusunda elimizde bir nas mevcut değildir. Fıkıhçılar bu konudaki içtihatlarıyla verilecek cezanın miktarını tesbit etmişlerdir.

Malikiler dışındaki diğer mezhepler, kalça adalelerinin her ikisinin izale edilmesi durumunda tam diyet, birinin izale edilmesi durumunda ise yarım diyet ödenmesi konusunda ittifak etmişlerdir.²⁵³ Ayrıca Süfyan-ı Sevri, Amr bin Şuayb ve İbrahim en-Nehai gibi meşhur âlimlerin de bu kanaatte oldukları görülmektedir.²⁵⁴

²⁵¹ eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.226.

²⁵² Nasıruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 333; el-Kelvüzani, *el-Hidaye ala Mezhebi Ahmed*, s.520; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 39.

²⁵³ el-Müzeni, *Muhtasarü'l-Müzeni*, s. 323; er- Rahaybani, *Metlibu Üli'n-Nüha*, VI, 115; ez- Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 617; Fahrüddin Ebu'l-Mehasin b. Mansur Kadıhan, *Fetava Kadıhan*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, III, 343; el- Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, s. 711; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinai*, II, 223; el-Haccavi, *Zadü'l-Müstekni*, s.104; el-Buhuti, *Şerhu Munteha'l-İradat*, IV, 114; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 307.

²⁵⁴ Ebu Bekir es-San'ani, *Musannefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 376.

Malikiler, kalça adalelerinin izale edilmesi durumunda hükümet-i adl'i gerekli görmüşlerdir. Maliki âlimlerinden olan Eşheb bu konuda erkek ile kadın arasında ayırma gitmiş, erkeğin kalça adaleleri için hükümet-i adl'in gerekli olduğunu söylerken kadının kalça adaleleri için ise tam diyet ödenmesinin gerekliliğini ifade etmiştir.²⁵⁵Kalça bölgesinin kısmen izale edilmesi durumunda fıkıhçılar izale edilen miktarca bedel ödenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.²⁵⁶

18. Dişler

İnsanların büyük çoğunluğunda 32 diş bulunmaktadır. Dişler insanlar için güzelliğin bir parçası olmakla beraber yediklerini öğütmede görev üstlenmektedir. Hanefiler, Malikiler, Şafiiler ve Hanbelilerden oluşan cumhur her diş için beş deve ödenmesi konusunda fikir birliği etmiştir.²⁵⁷Hz. Ali, (ö.41/661) İbn-i Abbas, Muaviye gibi fakih sahabilerin yanında Said bin Müseyyeb, Urve, Ata bin Ebi Rebah, Kadı Şureyh, İbrahim en-Nehai, Mesruk, (ö.63/683)Zühri, Katade, (ö.118/735) Mekhul, (ö.112/730) Süfyan'ı Sevri, Tavus bin Keysan (ö.106/724) gibi meşhur tabiin fıkıhçıları da aynı kanaati paylaşmaktadırlar.²⁵⁸Bu kanaate göre izale edilen 32 diş için toplamda 160 deve gerekmektedir.

Cumhur görüşlerini Hz. Peygamber'den sadır olan şu hadis-i şeriflere dayandırmıştır. İbn-i Abbas'tan rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.)“*Parmaklar(diyet konusunda) birbirlerine denktir. Dişler (diyet konusunda) birbirlerine denktir. Kesici dişler ile öğütücü dişler birbirine denktir.*” buyurmuştur.²⁵⁹Amr bin Şuayb tan rivayetle

²⁵⁵ İbn-i Rüşd, *el-Mükaddimatü'l-Mümeħhidat*, III, 330; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 390; er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 140; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 536.

²⁵⁶ Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*, IV, 326; ed-Düceyli, *el-Veciz*, s.449; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 39.

²⁵⁷ Abdü'l Vehhab es-Samiri, *el-müstev'ab*, II, 33; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 368; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 614; Baybelalem- *ikametü'l-Hüccce*, IV, 319; ibn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümeħhidat*, III, 330; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 393; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 328; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 375; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 533; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 137; el- Ayni, *Şerhu'l-Ayni*, II, 441; Ali el-Kari, *Fethu Babil'l-Inaye*, III, 358; el-Haskefi, *ed-Dürri'l-Muhtar*, s.712; Nasruddin es-Semerandi *el-Fıkhu'n-Nafi*, III, 1374; et-Tahavi, *Muhtasaru't-Tahavi*, VI, 12; el- Kuduri, *et-Tecrid*, XI, 5663.

²⁵⁸ İbn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 186-187; Ebu Bekir es-San'ani, *Musannefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 346-347.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned-ü Hanbel*, IV, 378; Ebu Abdillan Muhammed b. Yezid el-Kazvini İbn-i Mace, *Sünen'ü İbn-i Mace*, Daru İhyai'l- Kütübi'l-Arabiyye, b.y.y. t.y.”Kitabu'd-Diye,” 2650; Ebu Muhammed Abdullah b. Carud *el-Münteka*, Daru'l-Cenam, Beyrut,1988, s.198.

Hz. Peygamber (s.a.v.) “Dişler(her biri için) beş deve verilmesi hususunda birbirlerine denktir”²⁶⁰buyurmuştur. Amr bin Hazm’dan rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.):“(Telef edilen) Her bir dişte beş deve vardır” buyurmuştur.²⁶¹

Bazı kaynaklarda cumhurun görüşüne muhalif olan hükümleri görmekteyiz. Örneğin Said bin Museyyeb’in rivayetine göre, Hz. Ömer ağzın ön tarafındaki kesici dişlere beş deve takdir etmekle beraber öğütücü dişler için birer deve takdir etmiştir.²⁶² Yine Tavus bin Keysan’ın ağızdaki ön dişler için beşer deve takdir etmekle beraber arkaya doğru bunları takip eden kesici dişler için gittikçe azalmak üzere bilirkişinin bir bedel takdir etmesi gerektiğine kani olduğunu görmekteyiz.²⁶³

Hz. Ömer’in görüşü esas alındığında dişlerin toplam bedelinin tam diyetten daha az, cumhurun görüşü esas alındığında ise, tam diyetin bir buçuk katından daha fazla bir yekün tuttuğu görülmektedir.

Said bin Müseyyeb tam diyetin ya fazlası ya da eksigi olan bu iki görüşü zikrettikten sonra: “Ben olsam öğütücü dişlerden her biri için iki deve takdir ederek tam diyeti tuttururdum”²⁶⁴ demiştir. Bu görüş Mücahid ve Ata bin Rebah tarafından da benimsenmiştir.²⁶⁵ Ahmed bin Hanbel’in de bütün dişlerin toplam bedelinin tam bir diyet olacağına kani olduğuna dair rivayetler mevcuttur²⁶⁶

Said bin Müseyyeb ve diğer fıkıhçıların öne sürdüğü bu görüş, her ne kadar kıyas yönünden vakıaya uygun görülmüş olsa da sarıh naslarla çelişmesi sebebi ile uygulanacak bir görüş olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü mevridi nasta içtihadı mesağ yoktur.²⁶⁷

İzale edilen diş, küçük çocuğun süt dişi ise yerine yeni bir diş gelene kadar beklenir. Bu süre Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli mezheplerinde bir yıldır. Bir yıl

²⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XI, 602; Ebu Davud, “Kitabu’d-Diye,” 4564

²⁶¹ el-Begavi, *Şerhu’s-Sünne*, X, 198; Nesai, “Kitabu’d-Diye,” 7029.

²⁶² Ebu Bekir es-San’ani, *Musannefu Abdi’r-Rezzak*, IX, 345; ibn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 190.

²⁶³ ibn-i Ebi Şeybe, a.g.e. IX, 185-189; Ebu Bekir es-San’ani, a.g.e. IX, 344-347.

²⁶⁴ İbn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü’l-Mümehhidat*, III, 330; er-Racraci, *Menahicü’t-Tahsil*, X, 136; ibn-i Ebi Şeybe, a.g.e. IX, 190; Ebu Bekir es-San’ani, a.g.e. IX, 347

²⁶⁵ Ebu Bekir es-San’ani, a.g.e. IX, 345-346; ibn-i Ebi Şeybe, a.g.e. IX, 189.

²⁶⁶ Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*, IV, 324; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 330;; el- Kelvüzani, *el-Hidaye*, s.519.

²⁶⁷ Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye)* Mad. 14 s.20.

içerisinde yeni bir diş çıkacak olursa, Hanefiler, Malikiler, Şafiiler ve Hanbeliler’de bir görüşe göre mağdura bir şey ödenmesi gerekmez. Beklenen bir yıl içinde izale edilen dişin yerine yeni bir diş çıkmayacak olursa bu durumda mağdura dişin bedeli olan beş devenin ödenmesi gerekir.²⁶⁸

Hastalıklı, çürük ya da sallanan bir dişin izale edilmesi durumunda dişin durumu dikkate alınarak beş deve veya hükümet-i adl takdir edilir. Yani bu durum uygulayıcının insiyatifine bırakılmıştır.²⁶⁹ Dişin bir kısmının kırılması halinde ise kırıldığı oranda bir bedel ödenmesi gerekir.²⁷⁰ Siyahlaşmış bir dişin izale edilmesi durumunda Hanefiler ve Hanbeliler’de bir görüşe göre hükümet-i adl gerekir. Hanbeliler’de diğer bir görüşe göre sağlam diş bedelinin üçte birinin ödenmesi gerekir²⁷¹

Şafiiler’e göre diş, ilk çıkışında siyah olarak çıkmış ve tüm fonksiyonlarını icra edilebilecek kabiliyette ise, bu dişin izale edilmesi sağlam beyaz dişin izale edilmesi gibidir. Yani mağdura bedel olarak beş deve ödenmesi gerekir.²⁷² Malikiler’e göre, siyahlaşmış bir dişin izalesinde sağlam beyaz dişin bedelinin ödenmesi gerekir. Dişin ilk çıkışta ya da sonradan siyahlaşmış olması bu hükmü değiştirmez.²⁷³

Cinayet neticesinde diş izale edilmeyip sadece siyahlaşacak olursa, bu durumda Hanefiler, Malikiler ve Hanbeliler’de bir görüşe göre dişin diyetinin tam olarak ödenmesi gerekir.²⁷⁴

²⁶⁸ el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 35; el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 171; el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V, 85; Baybelalem, *İkametü'l-Hucce*, IV, 318; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fikhi'l-Maliki*, IV, 543; el-Hattab, er-Raini, *Mevahibü'l-Celil*, VIII, 339; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 227; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 329; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 371; el-Maverdi, *el-Havil- Kebir*, XII, 272; Kadıhan, *Fetava Kadıhan*, III, 344; Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 287; el-Ayni, *el-Binaye*, XII, 232; eş-Şeybani, *Kitabü'l-Asl*, IV, 467; el-Kasani, *Bedi's-Sanai*, VII, 316; el-Haddadi-*el-Cevhera*, II, 349.

²⁶⁹ el-Erdebili, *el-Envar*, III, 175; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 373; Ebu'l- Hüseyin'el-Yemeni, *el- Beyan*, XI, 536; en-Nevevi, *el-Mecmu*, XX, 517; ed-Derdir *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 390; Baybelalem, *ikametü'l-Hucce*, IV, 318; el-İhsai, *Tebyiynü'l- Mesalik*, IV, 449.

²⁷⁰ eş-Şirazi-*el-Mühezzeb*, III, 227; Ebu'l- Hüseyin el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 535; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 270; Atıf Efendi, *İslam Fikhi*, VI, 99; Kadıhan, *Fetava Kadıhan*, III, 346.

²⁷¹ İbrahim el-Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, s.470; Kadıhan, a.g.e. III, 346; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 369; Nuruddin el-Basri; el-Vadıh, IV, 333; el-Haccavi; *el-İkna*, IV, 173; el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V, 87.

²⁷² er- Rafii, *el-Aziz*, X, 374; Ebu'l- Hüseyin el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 537.

²⁷³ Ebu Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meume*, II, 274; Ebu'l- Kasim el-Basri, *et-Tefri*, II, 215; el- İhsai, *Tebyiynü'l- Mesalik*, IV, 449; Ebu Muhammed el-Bağdadi, *et-Telkin*, s. 484.

²⁷⁴ el-Haccavi, *el-ikna*, IV, 173; İbn-i Müflih el-Makdisi, *el-Furu*, IX, 452; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 393; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fikhi'l-Maliki*, IV, 542; ed-Derdir, *Ekrabü'l-Mesalik*, s.137;Şeyh Nizamettin Riyasetinde Hey'et, *Fetevay-ı Hindiyeye*, Terc. Çev. Mustafa Efe, XII, 533; Kadıhan, *Fetava Kadıhan*, III, 354;

Şafiiler ve Hanbeliler’de diğerk bir görüŖe göre, diŖ siyahlaŖtıktan sonra kullanım özelliklerini yitirecek olursa diŖin tam diyetinin ödenmesi gerekir. Fakat diŖ siyahlaşmasına rağmen kullanım özelliklerini yitirmemiş ise bu durumda hükümet-i adl ödenmesi gerekir.²⁷⁵

Malikiler diŖin sallantısının çok Ŗiddetli olması durumunda diŖin diyetinin ödenmesini Ŗart koŖarlar. Fakat diŖin sallanmasının az olması durumunda, izale edilen kullanım miktarınca bir bedel ödenmesi gerektiğini söylemektedirler.²⁷⁶Şafiiler, sallanan diŖin akıbetinin ne olacağı konusunda beklenmesi gerektiğini söylerler. Ŗayet diŖ düşecek olursa diyetinin ödenmesi gerektiğini savunurlar. Fakat diŖ iyileŖip aslına dönmesi halinde hükümet-i adl ödenmesinin yeterli olacağına hükmederler.²⁷⁷

19. Çene Kemikleri

Alt diŖlerin sağlı sollu üzerine monte edildiği iki kemiğe, çenede birleşmeleri hasebiyle çene kemikleri denilmiştir. Hanefiler, Şafiler ve Hanbeliler bu iki kemikten her birinin izale edilmesi durumunda tam diyet birinin izale edilmesi durumunda ise yarım diyet ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Kemiklerle beraber diŖlerin de izale edilmeleri halinde ise iki tam diyet ödenmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.²⁷⁸

20. Saçlar ve Sakallar

İşlenen cinayet neticesinde saçlar ve sakallar bir daha çıkmamak üzere izale edilecek olursa, Hanefiler ve Hanbeliler’e göre izale edilen saçlar ve sakallar için ayrı ayrı birer diyet ödenmesi gerekir.²⁷⁹ Malikiler ve Şafiiler ise, bu durumda hükümet-i adl ödenmesini gerekli görürler.²⁸⁰

ez-Zeylei, *Tebyiñü'l-Hakaik*, VII, 388.

²⁷⁵ el-Erdebili, *el-Envar* III, 176; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.226.

²⁷⁶ el-Garyani, *Müdevvetü'l-Fıkhı'l-Maliki*, IV, 542; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 370.

²⁷⁷ el-Erdebili, *el-Envar*, III, 175 er-Rameli, *Nihayeti'l-Muhtac*, VII, 329; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 374; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 85; en-Nevevi, *Minhacü't-Talibin*, 485.

²⁷⁸ el-Mavsili, *el-İhtiyar*; II, 572 el-Erdebili, *a.g.e.* III, 176; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 227; er-Rameli, *a.g.e.* VII, 330; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 539.

²⁷⁹ es-Suğdi, *en-Netfü fi'l-Fetava*, II, 672; es-Serahsi, *el-Mebsut*, XXVI, 71; İbn-ü Davyan, *Menaru's-Sebil*, II, 352; er-Rahaybani, *Metalibu Üli'n-Nüha*, VI, 125.

²⁸⁰ Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 561; el-HıraŖi, *Ŗerhu'l-HıraŖi ala muhtasarı'l Halil* VIII, 517.

Hanefiler, saçlar ya da sakalların çıkmayacak şekilde izale edilmeleri halinde diyetin hemen ödenmesini şart koşmazlar. Bilakis bu durumda bir yıl beklenmesini gerekli görürler. Bir yıl sonunda saçlar ya da sakallar çıkmayacak olursa diyeti o zaman gerekli görürler.²⁸¹

C. AZALARDA YOK EDİLMELERİ DURUMUNDA DİYET GEREKTİREN FONKSİYONLAR

Azaların fonksiyonları bedeninin canı mesabesindedir. Nasıl ki cansız bir beden düşünülemez, aynı şekilde fonksiyonsuz bir azada düşünülemez. Azaların fonksiyonu denildiğinde, genel olarak görme, işitme, koklama, tatma, dokunma gibi duyular ve bunların icra edilmesini sağlayan uzuvlar akla gelmektedir. Mademki uzvu, uzuv yapan, ondaki fonksiyondur, bu fonksiyonun izale edilmesi uzvun izale edilmesi ile eşdeğerdedir. Bu bölümde azaların tamamen ya da kısmen fonksiyon kayıpları için ödenmesi gereken bedellerden bahsedeceğiz.

1. Görme

Göz ile icra edilen görme fonksiyonu, gözü göz yapan en önemli etkidir. Görme yetisinin tamamen izale edilmesi ile gözlerin izale edilmesi aynı şeydir. Olaya bu perspektiften bakan fıkıhçılar, gözlerin izale edilmesindeki bedelin aynısının görme yetisinin izalesinde de uygulanması gerektiğini söylemişler ve gözlerden birinin görme yetisi için yarım diyet her ikisinin izale edilmesi durumunda ise tam diyet ödenmesine hükmetmişlerdir.²⁸²

Görme yetisinin izale edildiğini iddia eden kişinin bu iddiasının ispat edilmesi birtakım uygulamalarla mümkün olmaktadır. Bu uygulamalar:

²⁸¹ Ali el-Kari, *Fethu Babi'l-Inaye*, III, 352; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'Raik*, IX, 83; Damat Efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, II, 641.

²⁸² İbn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümeħhidat*, III, 334; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 385; Ebu Muhammed Abdu'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 270; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 219; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 182; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 336; Nasirüddin es-Samiri *el-Müstev'ab*, II, 326; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 369; Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*, IV, 320; el-Ayni, *Şerhu'l-Ayni ala Kenzi'd-Dekaik*, II, 440; İbn-i's-Saati, *Mecmau'l-Bahreyn*, s.622; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, IX, 86.

a) Adalet sahibi iki doktorun muayenesi neticesinde mağdur kişinin görme yetisini kaybettiğine hükmedilmesi.²⁸³

b) Mağdur kişinin gözleri açık olduğu halde güneşe baktırılması. (bu durumda gözlerinden yaş gelmez ise kişinin görmediği anlaşılır)²⁸⁴

c) Mağdurun gaflette bulunduğu bir anda gözüne ani bir harekette bulunulması. (şayet gözler harekete karşı reaksiyon göstermiyor ise bu durumda gözlerin görmediği anlaşılır.)²⁸⁵

Görme yetisinin tamamen değil de kısmen izale edilmesi durumunda bedelin ne olması gerektiği konusunda fıkıhçılar farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Şafiiler ve Hanbeliler görme yetisinin izale edilen miktarı tesbit edilebiliyorsa, diyetten o miktar bir bedel ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Şayet görme yetisinin izale edilen miktarı tesbit edilemeyecek olursa, bu durumda hükümet'i adl ödenmesi gerektiğini bildirmişlerdir.²⁸⁶Malikiler ise, sadece görme yetisinin izale edilen miktarınca diyetten pay ödenmesi gerektiğine hükmetmişler, hükümet-i adl ödenmesini gerekli görmemişlerdir.²⁸⁷

Hanefi kitaplarında görme yetisinin kısmen izale edilmesi durumunda ne ödenmesi gerektiği ile ilgili bir açıklama bulamadım. Dilin bir kısmının izale edilmesi durumunda izale edilen kısım için hükümet-i adl ödenmesi gerektiğini bildiren²⁸⁸ Hanefilerin bu yaklaşımlarından görme yetisinin izalesinde de hükümet-i adl ödenmesinin gerekli olduğu ortaya konulabilir.

Tek gözü kör olan kişinin sağlam gözünün görme yetisinin izale edilmesi

²⁸³ el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 363; el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V, 91; Ali bin Beha, *Fethu'l-Meliki'l-Aziz*, V, 530; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 392; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ale'l-Hatib*, IV, 536; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 516; Atuf Efendi, *İslam Fıkhı*, VI, 91; Kadıhan, *Fetava Kadıhan*, III, 347.

²⁸⁴ el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümti*, XIV, 150; el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 164; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 29; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, V, 93; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 51; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 182; Damat Efendi, *Mecmau'l-Enhur*, II, 641.

²⁸⁵ el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 250; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 94; ibn-i Müflih el-Makdisi, *Kitabü'l-Furu*, IX, 459; ibn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 322; Siracüddin ed-Düceyli, *el-Veciz*, s.451; el-Baberti, *el-Inaye*, VI, 364.

²⁸⁶ Nasıruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 326; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 370; Nuruddin el-Basri, *el-Vadîh*, IV, 320; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 219; er-Rameli, VII, 337; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 392.

²⁸⁷ Baybelalem, *İkametü'l-Hucce*, IV, 317; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 385.

²⁸⁸ el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 142; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, IX, 180; Atuf Efendi, *İslam Fıkhı*, VI, 89; Baberti, *el-Inaye*, VI, 363.

durumunda ödenecek diyet hakkında fıkıhçılar ihtilaf etmişlerdir. İmam Malik ve Ahmet bin Hanbel bu durumda tam diyet ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir.²⁸⁹ Ayrıca Abdullah bin Ömer bu konuda tam diyet uygulamasının Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali tarafından da icra edildiğini rivayet etmiştir.²⁹⁰

İmam Malik ve Ahmet bin Hanbel'in bu durumda tam diyet gerekir görüşüne gitmelerindeki etken, mağdurun tüm görme yetilerini kaybetmesidir. Nasıl ki, iki gözü sağlam olan kişinin her iki gözü kör edildiğinde tüm görme yetileri ortadan kalktığı için tam diyet gerekir. Sadece bir gözü olan kişide bu gözünü kaybetmesi ile iki gözünü kaybeden kişi konumunda gelmiştir.

Ebu Hanife ve İmam Şafii ise bu durumda yarım diyet gerekeceğini söylemişlerdir.²⁹¹ Ayrıca tabiinin büyüklerinden kadı Şureyh, Ata bin Ebi Rebah ve İbrahim en-Nehai'nin de bu görüşte oldukları nakledilmiştir.²⁹² Ebu Hanife ve İmam Şafii bu konuda naslarda zikredilen tek gözün diyetinin yarım diyet olduğuna dair rivayetleri esas alarak tek gözün görme yetisindeki diyetin yarım diyet olduğuna hükmetmişlerdir.

2. İşitme

İşitme fonksiyonu insanların konuşulanları anlamalarına veya üzerlerine gelebilecek çeşitli tehlikeleri önceden hissetmelerine yarar. Bu fonksiyonun izale edilmesi durumunda Hz. Peygamber (s.a.v.), tam diyet gerektiğini. “*İşitmenin (izalesinde) tam diyet gerekir.*”²⁹³ hadis-i şerifi ile beyan buyurmuştur

²⁸⁹ er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 226; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 537; Ebu Muhammed Abdü'l Vehhab, *el-Meune*, IV, 273; el- Karafi, *ez-Zahira*, XII, 379; ibn-i Rüsd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 423; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 367; el-Haccavi, *el-İkna*, VII, 165; Ali bin Beha, *Fethu'l-Meliki'l-Aziz*, V, 531; Muhammed el-Haşimi, *Kitabü'l-İrşad*, s.450; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 242.

²⁹⁰ İbn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 197; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 611; el-Garyani a.g.e, IV, 539; el-Isavi, *el-Cinaye ale'l-Etraf*, s.259.

²⁹¹ İbnü'l-Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Mucib*, s.275; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi ale'l-Hatib*, IV, 530; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 326; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 357; Şeyh Nizamettin Riyasetinde Hey'et, *Fetavay-ı Hindiyye, terc.* Çev. Mustafa Efe, XII, 531; el-Udeh, *et-Tesriü'l-Cinai*, II, 220.

²⁹² Ebu'l-Hüseyn, el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 514; Ebu Bekir es-San'ani, *Musannefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 332.

²⁹³ İbn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, V, 359.

Bu ve bu manadaki diğerk hadis-i şerifleri istidlal eden fıkıhçılar, her iki kulağın işitme yetisinin izalesinde tam diyet, bir kulağın işitme yetisinin izalesinde ise yarım diyet ödenmesi gerektiği konusunda fikir birliği etmişlerdir.²⁹⁴

Kulakların işitme yetisini tamamen yitirdiğinin anlaşılması birtakım denemeler neticesinde ortaya çıkar. O denemeler:

- a) Mağdur'a aniden seslenilmesi ile,
- b) Davul gibi yüksek ses çıkaran aletleri mağdurun yanında aniden çalmakla,
- c) Mağdur uykuda olduğu zaman kendisine yüksek sesle seslenilmekle,
- d) Şimşek çaktığı ya da gök gürlediği zaman hareketlerini ta'kib etmekle.²⁹⁵

Bu sayılan maddelerdeki denemeler neticesinde mağdur olduğunu söyleyen kişi bir reaksiyon gösterecek olursa sesleri duyduğu anlaşılır. Fakat bu durumlarda vuku bulan seslere herhangi bir reaksiyon göstermeyecek olursa kişinin sağır olduğu anlaşılabilir.

Tabii ki, teknolojinin ilerlemiş olduğu yeni çağımızda teknolojik cihazların yardımı ile kişinin duyma seviyesinin ne olduğu en sağlam şekilde ortaya çıkarılabilir. Bu sebeple klasik metinlerimizde anlatılan bu deneme metodlarından ziyade işinde mahir kulak, burun, boğaz doktorlarının vereceği raporlarla hukukta adaletin tecellisi daha yüksek seviyede sağlanmış olacaktır.

İşitme yetisinin tamamen değil de kısmen izale edilmesi durumunda ödenecek bedelin ne olduğu konusunda fıkıhçılar ihtilaf etmişlerdir. Şafiiler ve Hanbeliler işitme yetisinin izale edilen miktarı tespit edilebiliyorsa, diyetten o miktarca bir payın bedel olarak ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Şayet işitme yetisinin izale edilen miktarı tespit edilmeyecek olursa bu durumda hükümet-i adl ödenmesi gerektiğini

²⁹⁴ Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 369; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 612; Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*; IV, 321; Baybelalem, *İkametü'l-Hucce*, IV, 317; İbn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümehhidat*, III, 334; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağir*, IV, 385; en-Nevevi, *Minhacü't-Talibin*, s.486; er-Rahaybani, *Metalibu Üli'n-Nuha*, VI, 120; el-Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Mücib*, s.276; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 571; el-Haskefi, *ed-Dürü'l-Muhtar*, s.711; Şeyh Nizamettin Riyasetinde Hey'et, *Fetevayi Hindiyye Terc.* Çev. Mustafa Efe XII, 530.

²⁹⁵ Ebu Said el-Berazii, *et-Tehzib*, IV, 583; Celaleddin Abdullah b. Necm b. Şas, *Ikdü'l-Cevahiri's-Semine*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 2003, s.1118; el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V, 91; Ali bin Beha el-Bağdadi; *Fethu'l-Meliki'l-Aziz*, V, 530; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 221; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 182; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 335; Damad Efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, II, 641; el-Ayni, *el-Binaye*, XII, 221; et-Turi, *Tekmilatü'l-Bahri'r-Raik*, IX, 82.

bildirmişlerdir.²⁹⁶Malikiler, iştirme yetisinin sadece izale edilen miktarınca diyetten pay ödenmesi gerektiğine hükmetmişler, hükümet-i adl ödenmesini gerekli görmemişlerdir.²⁹⁷

Dilin bir kısmının izale edilmesi durumunda izale edilen kısım için hükümet-i adl ödenmesi gerektiğini bildiren Hanefilerin bu yaklaşımlarından iştirme yetisinin izalesinde de hükümet-i adl ödenmesinin gerekli olduğu sonucu çıkarılabilir.

3. Koklama

Koklama yetisinin tamamen izale edilmesi durumunda Hanefiler, Malikiler, Hanbeliler ve mu'temed olan görüşe göre Şafililer tam diyet ödenmesi konusunda fikir birliği etmişlerdir.²⁹⁸ Klasik kaynaklarımızda belirtildiğine göre, burnun koku alma yetisinin izale edildiği birtakım denemelerle ortaya çıkar. Bu denemeler:

a) Koku alma yetisini kaybettiğini iddia eden kişiye insan tabiatının tiksinti duyduğu keskin kokular koklatılması,

b) Müddeinin boşlukta bulunduğu bir anda kendisine çok güzel ya da çok kerih olan kokular koklatılması.²⁹⁹

Bu durumlarda yüzünü ekşitme ya da diğer reaksiyon çeşitleri ile mukabelede bulunacak olursa burnunun koku aldığı ortaya çıkmış olacaktır. Fakat işin en garanti

²⁹⁶ Mecdüddin ibn-i Teymiye, Ebu'l Berakat Abdü's Selam b. Abdullah b. el-Hadar b. Muhammed el-Harrani el-Hanbeli, *el-Muharrar fi'l-Fıkhi ala Mezhebi İmam Ahmed b. el-Hanbel* Mektebetü'l-Maarif, Riyad, t.y., II, 140; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 370; el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 164; Zekeriyya b. Muhammed b. Zekeriyya el-Ensari el-Mısri eş-Şafii *Menhecü't-Tullap*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s.152; en-Nevevi, *Minhacü't-Talibin*, s.486; ibnü'l- Garabili, *Fethu'l-Karibi'l-Müciib*, s.276.

²⁹⁷ Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 215; Behram b. Abdullah b. Abdülaziz ed-Demiri, *eş-Şamil*, Merkezi Necibiyye, Mısır, 2008, s.902; ibn-i Şas, *İkdü'l-Cevahiri's-Semine*, s.1118.

²⁹⁸ Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed el-Lahmi, *et-Tebşira*, Vizaratü'l-Evkaf, Katar, 2011, s.6373; el-Murabıt b. Mahfuz el-Ensari eş-Şinkiti, *et-Tuhfetü'l-Merdiyye*, Mektebetu Daru'z-Zaman, Medine, 2003, s.266; Ebu Abdullah Muhammed el-Hıraşi, *Şerhu'l-Hıraşi ala muhtasari'l-Halil*, Matbatü'l-Emiriyyeti'l-Kübra, Bulak, 1892, VIII, 36; Mecdüddin ibn-i Teymiye, *el-Muharrar*, II, 141; el-Merdavi, *el-insaf*, X, 87; Abdurrahman el-Makdisi, *el-Udde, Şerhu'l-Udde*, s.382; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 222; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Kasım ed-Dabii Ebu'l-Hasen İbn-i'l-Mehamili eş-Şafii, *el-Lübab*, Daru'l-Buhari, Medine, 1995, s.359; Zekeriyya b. Muhammed b. Zekeriyya el-Ensari *Esna'l-Metalip*, Daru'l-Kütübi'l-İslami, b.y.y.t.y. IV, 61; Şemsüddin es-Serahsi, *el-Mebşut*, XXVI, 69; et-Tahavi, *Muhtasaru't-Tahavi*, VII, 32; es-Suğdi, *en-Netfü fi'l-Fetava*, 2, 672.

²⁹⁹ Behram ed-Demiri, *eş-Şamil*, s.902; Nasiruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 328; el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 168; el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V, 91; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 184; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 394; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi, ale'l-Hatib*, IV, 538.

yolu mütehasıs birkaç kulak, burun, boğaz doktorunun muayenesinden geçmekle olacaktır

Koklamanın kısmen izale edilmesi durumunda mezhepler arasındaki farklı görüşler daha önce zikredilen görme ve işitme yetisindeki kısmi izalelerdeki görüşlerle bire bir uyuşmaktadır.

4. Tad Alma

Dil organı ile icra edilen tad alma fonksiyonu ile insanlar yiyeceklerin tatlılığını, acılığını, tuzluluğunu, tuzsuzluğunu, ekşiliğini ya da mayhoşluğunu hissederler. Dile karşı işlenen cinayet neticesinde tad alma hissi tamamen kaybolacak olursa, Hanefiler, Malikiler, Şafiiler ve Hanbelilerde bir görüşe göre tam diyet gerekir.³⁰⁰

Tad alma hissinin tamamen yok edildiğini iddia eden kişinin bu iddiası kendisine çok acı veya çok ekşi yiyeceklerin yedirilmesi neticesinde vereceği tepki ile ispat edilebilir. Şöyle ki, acı veya ekşiliğin te'siri ile suratını büzecek olursa müddeinin tad alma hissinin mevcut olduğu ortaya çıkar. Ancak hiçbir reaksiyon göstermemesi durumunda tad alma hissinin tamamen izale edilmiş olduğu anlaşılır.³⁰¹

Tad alma fonksiyonunun kısmi izalesinde Malikiler, Şafiiler ve Hanbelilere göre, izale edilen miktarda diyetten pay düşürülür. Şöyle ki; dilde bulunan tad alma fonksiyonu yiyeceklerde bulunan acılık, tatlılık, tuzluluk, tuzsuzluk ya da ekşilik gibi beş özellikten birisini idrak etme kabiliyetini yitirecek olursa, diyetin beşte birinin ödenmesi gerekir.³⁰² Şayet beş özellikten ikisini idrak etme kabiliyetini yitirecek olursa, diyetin beşte ikisinin ödenmesi gerekir. Özetleyecek olursak; tad alma fonksiyonu tadı

³⁰⁰ ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV,85; el-Hattab er-Raini, *Mevahibü'l-Celil*, VIII, 338; el-İhsai, *Tebyyünü'l-Mesalik*, IV, 446; ibn-i Ebi Tağleb, *Neylü'l-Marib*, II, 341; el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-iradat*, VI, 121; ibn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 321; Zekeriya el-Ensari, *Menhecü't-Tullab* s.152; er-Rahaybani, *Metalibu Üli'n-Nüha*, VI, 120; Takıyuddin Ebu Bekir b. Muhammed el-Huseyn el-Husni ed-Dimeşki eş-Şafii, *Kitabu'l-Ahyar, Daru'l-Hayr*, Beyrut, 1991, II, 465; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 465; Sadru's-Şeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, II, 385.

³⁰¹ el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümti*, IV, 150; ibn-i Müflih el-Makdisi, *Kitabü'l-Fur'u*, IX, 459; Ali el-Beha, *Fethu'l-Meliki'l-Aziz*, V, 530; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 340; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 264; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 403.

³⁰² Ebu Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 272; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fikhi'l-Maliki*, IV, 538; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 366; ibn-i Kudame, *eş-Şerhu'l-Kebir*, XXV, 524; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 33; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 253; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 532; Zekeriya el-Ensari, *Esna'l-Metalib*, IV, 63; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 158.

alınan şeylere nisbetle beşe bölünür. Bu beş özellikten kaç tanesi izale edilirse diyetten o miktarda ödenmesi gerekir.

Hanefilere göre, geride zikredilen görme, işitme vesair menfaatlerin kısmi izalesinde hükümet-i adl ödenmesi hükmünün tad alma fonksiyonunun kısmi izalesinde de geçerli olması gerekir.

5. Akıl

Akıl, insanlara verilen en büyük nimetlerden biri ve insanı insan yapan en önemli alamet-i farikadır. İnsan akılı ile mükellef olur. Akılını yitirmekle mükellefiyeti ortadan kalkar

Akla büyük önem veren Şari aklın izalesinde bedel olarak tam diyet verilmesini meşru kılmıştır. Nitekim Muaz bin Cebel'in rivayet ettiği hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Aklın (izalesinde) yüz deve vardır.*"³⁰³ buyurmuştur. Fıkıhçılar, aklın tamamen izale edilmesinde tam diyet ödenmesi konusunda fikir birliği etmişlerdir.³⁰⁴

Akli melekelerin tamamen ya da kısmen zaafa uğraması maddi bir darbe sonucunda meydana gelebileceği gibi aşırı korku, heyecan veya psikolojik kaynaklıda olabilir. Aklın izale edilmesindeki bu etkenler, diyetin miktarının ne olması konusunda çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bunları iki madde halinde izah etmeye çalışacağız.

a) Aklın izale edilmesi, kanuni bedeli bulunmayan, psikolojik baskı ya da korkutma gibi etkenler neticesinde meydana gelecek olursa bu durumda sadece tam diyet ödenir. Yani tam diyet üzerine, psikolojik baskı ya da korkutma fiilleri için artı bir bedel ödenmesi gerekmez.

b) Aklın izalesi maddi bir yaralanma ile birlikte ve onun sonucu olarak meydana

³⁰³ el-Beyhaki, *Ma'rifetü's-Süneni ve'l-Asar*, XII, 124; el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, 150.

³⁰⁴ Behram ed-Demiri, *eş-Şamil*, s.900; el-Murabit, *eş-Şınkıti, et-Tuhfetu'l-Merdiyye*, s.266; Baybelalem, *İkametü'l-Hucce*, IV, 317; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 370; Mecdüddin ibn-i Teymiyye, *el-Muharrar*, II, 140; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *Umdetü'l-Fıkhi*, s.132; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.225; Ebu'l-Hasan el-Mehamili, *el-Lübab*, s.359; ibn-i Mülekkın, *et-Tezkira*, s.125; ibn-i Kemal paşa, *el-İdah*, II, 452; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 272; el-Kasani, *Bedaiu's-Sanai*, VII, 311.

geldi ise, mesela darbe sonucunda kafada meydana gelen mudıha³⁰⁵ ile birlikte aklın fonksiyonu da yok olacak olursa İmam Malik, Ahmet bin Hanbel ve kavlı-i cedidi ile İmam Şafii'ye göre tam diyetin yanında ayrıca mudıha diyetinin de ödenmesi gerekir.³⁰⁶

Ebu Hanife, İmam Muhammed ve eski kanaatine göre İmam Şafii'ye göre, bu durumda maddi yara ile aklın diyeti ayrı ayrı değerlendirilir. Fakat hangisinin bedeli daha fazla ise, bu fazla bedel esas alınarak az olan çoğun içinde mütalaa edilir. Mesela tecavüz sonucunda başta vuku bulan yaralama (mudıha) neticesinde akıl izale edilmiş olsa. Mudıha ve aklın diyetleri önce ayrı ayrı değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucunda mudıha için beş, deve akıl için yüz deve ödenmesinin gerekliliği ortaya çıkar. Fakat her iki bedel ödenmez. Mudıhanın az olan bedeli (5 deve) aklın çok olan bedeline (100 deve) ilhak olunarak sadece 100 deve ödenir.³⁰⁷

6. Boyun Eğrilmesi (Boyun Felci)

İşlenen cinayet neticesinde boynun sağa veya sola eğrilerek yüzü de o tarafa çekmesi ile bilinen bu eğrilme için kanuni bir bedel takdir edilmemesine rağmen, buradaki fiziki ve fonksiyonel yapının bozulmasını dikkate alan Ebu Hanife ile Ahmet bin Hanbel, tam diyet ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir.³⁰⁸ Zeyd bin Sabit, Ömer İbni Abdi'l-Aziz (ö.101/720) ve Mekhul gibi âlimlerinde bu kanaatte oldukları rivayet edilmiştir.³⁰⁹

İmam Şafii ise bu durumu fonksiyonel bir kayıp olarak görmediği için bedel olarak hükümet-i adl ödenmesini gerekli görmektedir. İmam Malik'in de bu görüşte olduğu ifade edilmektedir.³¹⁰

³⁰⁵ Mudıha; Kemiği açığa çıkaran yaralama çeşidinin ismidir.

³⁰⁶ ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 385; Karafi, *ez-Zahira*, XII, 372; ibn-i Kudame, *el-Muğni*, XI, 727; er-Rahaybani, *Metalibu Üli'n-Nüha*, VI, 123; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 248; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 222; Ebu'l Hasen el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 525.

³⁰⁷ es-Serahsi, *el-Mebcut*, XXVI, 99.

³⁰⁸ Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 238; el-Buhuti, *Şerhu Münteha'l-iradat*, VI,122; Takıyyüddin el-Bağdadi, *el-Münevver* s.417; el-Hiraki, *Muhtasaru'l-Hiraki*, s.128; es-Serahsi, *el-Mebcut*, XXVI, 70; el-Kasani, *Bedaiu's-Sanai*, VII, 312; el-Kuduri, *et-Tecrid*, XI, 5647.

³⁰⁹ Ebu Bekir es-San'ani, *Musanefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 359.

³¹⁰ Ebu'l Hüseyin el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 547.

7. Cinsel İlişki

İnsan neslinin devamının yegane sebebi olan cinsel ilişki kabiliyeti gerek erkek gerekse kadın için büyük bir nimettir. Bir insanın bu özelliğini ortadan kaldırmak o bir insana verilebilecek en büyük zararlardandır. Bunu göz önünde bulunduran Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli âlimleri, bu kabiliyetin izale edilmesi durumunda tam diyet ödenmesi gerektiğini bildirmişlerdir.³¹¹ Kişinin bel kemiğine olan müdahale ile bel kemiği ile beraber cinsel ilişki kabiliyetinin izale edilmesi durumunda bel kemiği için bir diyet, cinsel ilişki kabiliyeti için ayrı bir diyet ödenmesinin gerekli olup olmadığı hakkında fıkıhçılar ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilafı daha önce bel kemiğine karşı işlenen cinayet bölümünde izah etmiştik.

8. Çiğneme

Dişlere ya da çene kemiklerine karşı işlenen cinayet neticesinde dişler ya da çene kemikleri kırılmadığı halde çiğneme kabiliyeti izale edilecek olursa, bu durumda Hanefiler, Şafiiler ve Hanbeliler'e göre tam diyet ödenmesi gerekir.³¹² Çünkü çiğneme kabiliyeti her insanın yediklerini öğütmesi için hayati önem taşıyan unsurlardandır. Koklama, görme, tatma fonksiyonlarının izalesinde tam diyet ödenmesini gerekli gören âlimlerimiz burada da tam diyet ödenmesine hükmetmişlerdir.

9. Dik Durma (Kambur Olmama)

Allah'ü Teâla insanı en güzel biçimde yaratmıştır. Bu güzelliğin bir parçası da insanoğlunun dimdik durmasıdır. İnsan vücudunda durmayı sağlayan uzuv omuriliklidir. Omuriliğe (bel kemiği) karşı işlenen cinayet neticesinde kişi dik durma kabiliyetini kaybederek kambur olacak olursa bu durumda Hanefiler ve Hanbeliler'in cumhuruna

³¹¹ Nasıruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 333; Mecdüddin ibn-i Teymiyye, *el-Muharrar*, II,140; el-Merdavi, *el-İnsaf*, X, 89; el-Garyani, *Mudevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 539; er-Racaci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 140; Behram ed-Demiri, *eş-Şamil*, s.901; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 186; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 341; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, S.226; el- Merginani, *el-Hidaye*, IV, 464; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 343; Damat Efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, II, 640.

³¹² er-Rafii, *el-Aziz*, X, 403; Zekeriya el-Ensari, *Esna'l-Metalib*, IV, 54-55; ibn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, VII, 312; el- Haccavi, *el-İkna*, IV, 173; el-Buhuti, *Keşşafü'l-Kına*, V, 36; ibn-i Abidin, *er-Reddü'l-Muhtar*, VI, 585; el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, s.714.

göre tam diyet ödenmesi gerekir.³¹³ Hanefiler, belli bir süre sonra kamburluğun iyileşmesi halinde diyet ödenmesinin gerekli olmadığını, vücutta bir iz kalması durumunda ise hükümet-i adl ödenmesi gerektiğini bildirmişlerdir.³¹⁴

10. Yürüme

Bel kemiğine karşı işlenen cinayet neticesinden ayaklar felç olmaksızın yürüme fonksiyonu izale edilecek olursa bu durumda Hanefiler, Şafiiler ve Hanbeliler'e göre tam diyet gerekir. Çünkü yürüme ayak uzuvları ile sağlanan bir menfaattir. Bu menfaatin yok edilmesi diyeti gerekli kılmaktadır. Bu görüş sahibi âlimler bu durumda diyetin ödenmesinde acele davranılmamasını tavsiye etmişlerdir. Şayet mağdur kişi belli bir zamandan sonra yürüme yetisini tekrar kazanacak olursa diyet gerekli olmaz. Fakat yürüme yetisi geri dönmekle birlikte işlenen cinayet, vücutta iz bırakacak olursa hükümet'i adl ödenmesi gerekir³¹⁵

11. Ses

Konuşma enstrumanlarından bir tanesi hatta en önemlisi diyebileceğimiz ses insanların diyalog vesilesidir. Sesin tamamen izale edilmesi halinde Hanefiler, Malikiler, Şafiiler ve Hanbeliler'in cumhuruna göre tam diyet ödenmesi gerekir.³¹⁶ Bu konuda Zeyd bin Eslemi'nin rivayet ettiği "*Dilin (izalesinde) tam diyet vardır. Sesin (izalesinde) tam diyet vardır.*"³¹⁷ hadis-i şerifi kaynak olarak kabul edilmektedir.

³¹³ Abdullah bin Ahmed b. Hanbel, *Mesaliü İmam Ahmed*, s.417; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 264; İbn-ü Davyan, *Menaru's-Sebil*, II, 347; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 278; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 571; es-Serahsi, *el-Mebcut*, XXVI, 69.

³¹⁴ eş-Şeybani, *Kitabü'l-Asl*, IV, 439; el-Baberti, *el-İnaye*, VI, 369; el-Ayni, *el-Binaye*, XIII, 187.

³¹⁵ eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 230; Muhammed b. Muhammed el-Gazali, *el-Vasit fi'l-Mezhep*, Daru's Selam, b.y.y. 1997, VI, 353; ibn-i'r-Rif'a, *Kifayetü'n-Nebih*, XVI, 164; el-Kelvüzani, *el-Hidaye ala Mezhebi Ahmed*, s.520; Mecdüddin ibn-i Teymiyye, *el-Muharrar*, II, 140; el-Haccavi, el-Makdisi, *Zadü'l-Müstekni*, s.214; es-Suğdi, *en-Netfü fi'l-Fetava*, II, 673; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 40; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 467.

³¹⁶ Ebu'l Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah İbn-i Cüzeyye el-Kelbi el-Gırnati, *el-Kavaninü'l-Fikhiyye*, b.y.y. t.y. s.230; el-Keşnavi, *Eshelü'l-Medarik*, III, 121; el-Merdavi, *el-İnsaf*, X, 94; İbnü Hacer el-Heytemi, *Tuhfetü'l-Muhtac*, VIII, 479; en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 158; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 97; ibn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdi*, VII, 318; el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 177; es-Suğdi, *en-Netfü fi'l-Fetava*, II, 673.

³¹⁷ Ebu Bekir es-San'ani, *Musennefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 360; el-Beyhaki, *Ma'rifetü's-Süneni ve'l-Asar*, XII, 124; el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, 155.

Hanbeliler, sesin tamamen değil de kısmen izale edilmesi durumunda izale edilen miktar tesbit edilebiliyorsa, izale edilen miktarca hükümet-i adl ödenmesi gerektiğini savunmuşlardır.³¹⁸

D. DİYET ÖDEMEYİ GEREKTİREN YARALAMALAR

İnsan bedenine karşı işlenen cinayet neticesinde ölüm ya da herhangi bir uzvun izale edilmesi durumunda, ödenecek bedelin ne olduğu konusunu önceki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde açıkladık. Bu bölümde ise sonucu ölüm ya da uzuv itlafı olmayan yaralamalardan bahsedeceğiz. Bu izahatı iki ana başlık halinde izah etmeye gayret edeceğiz: Birincisi; baş ve yüzde meydana getirilen yaralamalar, ikincisi; baş ve yüzün dışında meydana getirilen yaralamalar.

1. BAŞ VE YÜZDE MEYDANA GETİRİLEN YARALAMALAR (ŞECAC)

Baş ve yüzde meydana getirilen yaralamalar, ağır yaralamalar ve hafif yaralamalar olmak üzere iki kısma ayrılır.

a. Ağır Yaralamalar

Baş ve yüzde meydana getirilen ağır yaralamalar birkaç çeşittir.

a.a) Mudıha: Kemiği açığa çıkararak yaralama çeşidinin ismidir.³¹⁹ Mudıha genel olarak kemiğe kadar işleyen yaraların adı olmakla beraber bu kavramın genellikle baş ve yüz bölgesinde kemik sınırına kadar ulaşan yaralar için kullanılmaktadır³²⁰

Mudıha bedelinin beş deve olduğu konusunda Hz. Peygamberden hadis-i şerifler

³¹⁸ İbn-i Kudame, *el-Muğni*, VIII, 442.

³¹⁹ Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezheri, *ez-Zahir, fi Garaibi Elfazı'l-İmam eş-Şafii*, Daru't-Talâiğ, Kahire t.y. s.239; el-Farabi, *es-Sıhah Tacü'l-Luga*, I,416; Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail İbn-i Seyyide *el-Muhkem ve'l Muhitü'l-Azam*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, III, 474; Ebu'l Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Cevzi, *Garibu'l-Hadis*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, II, 471.

³²⁰ Nasıruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II,336; Mecdüddin ibn-i Teymiyye, *el-Muharrar*, II, 142; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 372; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 349; Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Muhalla *Kenzü'r-Rağıbin*, Daru'l-Minhac, Cidde 2013, IV, 378; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 215; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 168; ibn-i Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 419; er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 130.

rivayet edilmiştir.³²¹ Ayrıca Hz. Peygamber tarafından tatbik edilen bu bedel aynı şekilde Hz. Ömer, Hz. Ali ve Kadı Şureyh tarafından da tatbik edilmiştir.³²²

Baş ve yüzde meydana getirilen mudıha türünden yaraların bedelleri arasında ayırım olup olmaması konusunda fıkıhçılar ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanife, Ahmet bin Hanbel ve mezhepte geçerli olan görüşüne göre, İmam Şafii baş bölgesinde meydana gelen mudıha ile yüz bölgesinde meydana gelen mudıha arasında bedel açısından bir fark görmezler. Her iki bölgede yaralamanın kanuni bedeli beş deveden ibarettir.³²³

İmam Malik ise, baş bölgesinde meydana getirilmiş mudıhanın bedeli konusunda diğer imamlarla aynı kanaati paylaşmakla beraber, yüz bölgesinde burun ve çene altında meydana getirilen mudıhalarda hükümet-i adl ödenmesini gerekli görmüştür.³²⁴

a.b) Haşime: Kemiğin kırılıp parçalandığı yaralamanın ismidir.³²⁵ Bu konuda herhangi bir nas sabit olmamıştır. Fakat Zeyd bin Sabit, bu tür yaralamalarda on deve ödenmesi gerektiği hakkında bir görüş ortaya koymuştur.³²⁶ Ebu Hanife, İmam Şafii ve Ahmet bin Hanbel, Zeyd bin Sabit'in bu görüşünü benimseyerek haşime bedelinin on deve olduğunu ileri sürmüşlerdir.³²⁷ Malikiler ise, bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Onlardan bazıları haşime için beş deve ile beraber hükümet-i adl, diğer bazıları haşime bedelinin 10 deve olduğunu söylemişlerdir.³²⁸

³²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XI, 602; el-Bezzar, *Müsnedü'l-Bezzar*, I, 386; Nesai, "Kitabu'd-Diye," 7028.

³²² Ebu Bekir es-San'ani, *Musannefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 305-315; ibn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 141-144.

³²³ ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 621; Nuruddin el-Basri, *el-Vadith*, IV, 334; el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 181; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 322; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 333; el-Büceyrimi, *Haşiyetü'l-Büceyrimi, ale'l-Hatib*, IV, 541; Kadıhan, *Fetava Kadıhan*, III, 346; Tahmaz, *el-Fikhü'l-Hanefi fi Sevbihî'l-Cedid*, III, 361; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 279.

³²⁴ Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 274; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhî'l-Maliki*, IV, 536; el-Hattab, el-Raini, *Mevahibü'l-Celil*, VIII, 336; Muhammed Abdullah b. Abdurrahman Ebi Zeyd el-Kayravani, *en-Nevadirru'z-Ziyadat*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1999, XIII, 417.

³²⁵ İbn-i Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 303; İbnüSikkit Yakub b. İshak, *Kitabu'l-Elfaz*, Mektebetü'lübnan, Beyrut, 1998, s. 69; Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hasen el-Hünai Kürâu'n-Nemli, *el-Müntehab min Garibi Kelami'l-Arab*, Daru't Türesi'l-İslami, Mekke, 1989, s.483; es-Seyyid Muhammed Amimü'l-İhsan el-Müceddidi el-Bereketi, *et-Ta'rifatü'l-Fıkhıyye*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 241.

³²⁶ Ebu Bekir es-San'ani, *Musannefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 307.

³²⁷ el-Fettuhi, *Münteha'l-İradat*, V, 97; Ali Bin el- Beha, *Fethu'l-Meliki'l-Aziz*, V, 532; el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümti*, XIV, 163; Ebu'l-Hasen el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 509; Zekeriya el-Ensari, *Esna'l-Metalib*, IV, 50; Ebu'l-Hüseyn el-Begavi, *et-Tehzib*, VII, 141; eş-Şeybani, *Kitabü'l-Asl*, IV, 443; Alaüddin es-Semerkandi, *Tuhfetü'l-Fukaha*, III, 12; el- Kasani, *Bedaiu's-Sanai*, VII, 316.

³²⁸ İbn-i Rüşd, *el-Mukaddimatü'l-Mümehhidat*, III, 328; Behram ed-Demiri, *eş-Şamil*, s. 900; Celaledin Bin Şas,

a.c) Münakkile: Kemiği kırıldıktan sonra yerini değiştiren ve başka yöne çeviren yaralamanın ismidir.³²⁹ Münakkilenin bedeli 15 devedir. Bu miktar Amr bin Hazm ile Amr bin Şuayb'in rivayet ettikleri hadis-i şeriflerle sabit olmuştur.³³⁰ Mezhep imamları da bu doğrultuda hareket etmişler ve Münakkile bedelinin 15 deve olduğunu belirtmişlerdir.³³¹

a.d) Âmme: Beyni örten zara kadar ulaşan yaraların ismidir.³³² Buna ayrıca Me'mume de denir. Âmmenin bedeli tam diyetin üçte bir miktarıdır. Bu miktar bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından uygulamaya konmuştur.³³³ Ayrıca Hz.Ömer, Hz.Ali, Zeyd bin Sabit, Ata, Mücahid Şa'bi ve Kadı Şureyh gibi sahabe ve tabiin âlimlerinin bu şekilde uygulamalarının olduğu rivayet edilmiştir.³³⁴ Âmmenin bedelinin tam diyetin üçte bir olması konusunda mezhep imamları görüş birliği etmişlerdir.³³⁵

a.e) Damiğa: Beyni çevreleyen zarı yırtıp beyine ulaşan yaranın ismidir.³³⁶ Bu tür yaralar genellikle mağdurun ölümüne yol açtığı için fıkıhçılar, damiğanın bedelinin ne olduğu konusunda pek yorum yapmamışlardır. Damiğa ile sonuçlanan yaralama ölümle

Ikdü'l- Cevahiri's-Semine, s. 1113

³²⁹ es-Sahari, *el-İbane, fi Lugati'l-Arabiyye*, IV, 436; el-Kadı İyaz, *Meşariku'l-Envar*, II, 153; et-Tehanüvi, *Keşşafü istilahati'l-Funun*, s.1008; Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya er-Razi, *Hilyetü'l-Fukaha*, eş-Şeriketü'l-Müttehide, Beyrut, 1983, s. 197; Batal er-Rakbi, *en-Nazmü'l-Müsta'zeb*, II, 137; el-Cübbi, *Şerhu Garibi Elfazı'l-Müdevvene*, Daru'l-Garbi'l-İslami, b.y.y. t.y. I, 114.

³³⁰ ed-Darimi, *Sünenü'd-Darimi*, III, 1531; Nesai, "Kitabu'd-Diye," 7029.

³³¹ Muhammed el-Haşimi, *el-İrşad ila Sebili'r-Reşad*, s.450; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 235; İbn-i Müflih el-Makdisi, *Kitabu'l-Fur'u*, IX, 465; İbn-i Cüza, *el-Kavaninü'l-Fıkhiyye*, s. 230; Ebu Muhammed Ebu Faris Abdülaziz b. İbrahim b. Ahmed el-Kıraşi et-Temimi et-Tunusi *Ravdatü'l-Müstebin*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut, 2010, II, 1233; er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 133; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 235; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 77; Takıyyuddin eş-Şafii, *Kifayetü'l-Ahyar*, s. 460; el-Kuduri, *Muhtasarü'l-Kuduri*, s. 188; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 578; es-Sağirci, *el-Fıkhu'l-Hanefi ve Edilletühü*, III, 261.

³³² İbn-i Küteybe, *Garibü'l-Hadis*, III, 749; Kasım İbn-i Sellam, *Garibu'l-Hadis*, III, 76; et-Tehanüvi, *Keşşafü Istilahati'l-Funun*, s. 1008.

³³³ Nesai, "Kitabu'd-Diye", 4856; İbn-i Hibban, *Sahih-i İbn-i Hibban*, XIV, 508; Darekutni, *Sünen-ü Darekutni*, IV, 276.

³³⁴ Ebu Bekir es-San'ani, *Musannefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 307; İbn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 145-146.

³³⁵ el-Kelvüzani, *el-Hidaye ala Mezhebi Ahmed*, s. 522; Mecdüddin İbn-i Teymiyye, *el-Muharrar*, II, 142; el-Merdavi, *el-İnsaf*, X, 111; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 236; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s. 224; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 510; Ebu Ömer, el-Kurtubi *Kitabü'l-Kafi*, II, 1114; el-Hıraşi, *Şerhu'l-Hıraşi, ala Muhtasari-Halil*, VIII, 16; es-Semerandi, *el-Fıkhu'n-Nafi*, III, 1376; el-Baberti, *el-Inaye*, VI, 370; el-Ayni, *Şerhu'l-Ayni*, II, 442.

³³⁶ İbn-i's-Sikkit, *Kitabü'l-Elfaz*, I, 70; el-Fetteni, *Mecmeu Bihari'l-Envar*, II, 198; Ebu Ali el-Kali, *el-Bari fi'l-Luga*, I, 355; Muhammed el-Bereketi, *et-Ta'rifatü'l-Fıkhiyye*, s. 94; İbnü's-Seyyide, *el-Muhkem ve'l-Muhiyyü'l-Azam*, V, 474.

sonuçlanmayacak olursa diyetin üçte birinin ödenmesi takdir edilmiştir.³³⁷ Bu durumda damiğanın bedeli ammenin bedeli ile aynı miktarda olmaktadır. Aslında damiğanın bedeli tam diyetdir. Çünkü yara beyne ulaştığı için sonuç genellikle ölüm olmaktadır. Hata ile olan öldürmelerde ise tam diyet ödenmesi âlimlerin üzerine ittifak ettiği bir meseledir. Hanefi kaynaklarında damiğadan sonra mağdurun yaşama imkanı olmadığı gerekçesi ile damiğa bedelinin ne olduğu konusunda yorum yapılmamıştır.

b. Hafif Yaralamalar

Baş ve yüzde meydana getirilen hafif yaralamalar birkaç çeşittir.

b.a) Harise: Cildi yaran fakat kan çıkmayan yaranın ismidir.³³⁸

b.b) Damiye: Yarılmaksızın cildin ezilip büzüldüğü ve kanın aktığı yaranın ismidir.³³⁹

b.c) Badia: Cildi yarıp kesen yaranın ismidir.³⁴⁰

b.d) Mütelahime: Birkaç yerinden ete gömülen fakat kemiğe ulaşmayan yaranın ismidir.³⁴¹

b.e) Simhak: Simhaka ulaşan yaranın ismidir³⁴² (simhak kafatası ile derinin arasındaki zardır.)

³³⁷ Zekeriya el-Ensari, *Esna'l-Metalib*, IV, 50; İbnü Hacer, el-Heytemi, *Tuhfetü'l-Muhtac*, VIII, 459; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 335; er-Rahaybani, *Metalibu uli'n-Nüha*, VI, 131; İbrahim b. Muhammed b. Salim. Ed-Davyani, *Menaru's-Sebil*, Menşurat Müessesetü Dari's-Selam, Dimeşk, 1955, II, 351; Abdulkadir b. Ömer eş-Şeybani el-Meşhur b. ibn-i Ebi Tağleb, *Neylü'l-Marib bi Şerhi Delili't-Talib*, Mektebetü'l-Felah, Kuveyt, 1983, II, 344; Muhammed ed-Dusuki, *eş-Şerhu'l-Kebir*, IV, 260.

³³⁸ Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasen b. Dirad, *Cemheratü'l-Lüğa*, Daru'l-İlmi li'l Melayin, Beyrut, 1987, I, 513; Battal b. Ahmed b. Süleyman b. Battal er-Rakbi, *en-Nazmu'l-Müste'azeb fi Tefsiri Elfazı'l-Mühezzeb*, el-Mektebetü't-Ticariyye, Mekke, 1988, II, 238; Ebu Süleyman Ahmet b. Muhammed b. İbrahim el-Hattabi el-Büstî, *Garibü'l-hadis*, Daru't- Türesi'l-İslami, Mekke, 1982, II, 369.

³³⁹ Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam el-Heravi, *Garibü'l-Hadis*, Daru'l-Kitab el-Arabi, Beyrut, 1976, III, 77; el-Farabi, *es-Sıhah Tacü'l-Luga*, III, 1186; Kasım b. Abdullah el-Konevi er-Rumi el-Hanefi, *Enisü'l-Fukaha fi Ta'rifati Elfazı'l-Mütedavileti Beyne'l-Fukaha*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, s. 109.

³⁴⁰ Ebu Mansur el-Ezheri, *ez-Zahir fi garibi Elfazı's-Şafii*, s-239; Ebu'l Fadl İyad b. Musa b. İyad el-Yahsubi es-Sebti el-Maliki, *Meşariku'l-Envar ala Sahihi'l-Asar*, Daru't-Türes., Kahire, 1978, I, 96; Muhammed Ali et-Tehanüvi, *Keşfu Istilahatı'l-Funun ve'l-Ulum*, Mektebetü'l-Lübnan, Beyrut, 1996, I, 1008.

³⁴¹ İbni's- Sikkit, *Kitabü'l-Elfaz*, s.69; Küra en-Nemli, *el-Müntehab fi Kelami'l-Arab*, s.483; Muhammed Tahir es-Siddiki el-Hindi el-Fetenî, *Mecmeu Bihari'l-Envar*, Matbaatü Meclisi Dairati'l-Mearif, Hindistan, 1967, IV, 475.

³⁴² el-Farabi, *es-Sıhah Tacü'l-Luga*, VI, 2482; Ebu'l-Ferac İbnü'l-Cevzi, *Garibü'l-Hadis*, I, 496; İbn-ü Manzur, *Lisanü'l- Arab*, II, 303.

Bu yaraların tazminat miktarının ne olduğu konusunda herhangi bir nas vaki olmadığı için bu vasıfta olan hafif yaralamalarda hükümet-i adl ödenmesi gerekir. Hükümet-i adl'in belirlenmesinde fıkıhçılardan bazıları yara ile vücut arasında bir oranlamaya giderken diğer bazıları yara ile uzvun bütünlüğü arasındaki oranlamayı esas almışlardır.³⁴³

Hafif yaralamalarda bedelin tesbit edilebilmesi tamamen içtihadı dayalı bir durum olmakla beraber, bazı fakih sahabe ve tabiin âlimleri bu konuda belli içtihatlarla bulunmuşlardır. Örneğin, Zeyd bin Sabit bu tür yaralamalarda harise için elli dirhem, damiye için bir deve, badia için iki deve, mütelahime için üç deve, simhak için ise dört deve ödenmesi gerektiğini söylemiştir.³⁴⁴ Ayrıca Hz. Ömer ve Hz. Osman simhak için iki buçuk deve ödenmesi gerektiğini söylerken, Hz. Ali ve Zeyd bin Sabit simhak için dört deve ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir.³⁴⁵

2. BAŞ VE YÜZÜN DIŞINDAKİ BÖLGELERDE MEYDANA GETİRİLEN YARALAMALAR (CURUH)

Baş ve yüzün dışındaki bölgelerde meydana getirilen yaralamalar iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan kalp, ciğerler, böbrekler v.s., iç organların bulunduğu karın ve göğüs boşluğunda meydana getirilen yaralamalar için caife,³⁴⁶ bu bölgenin dışında kalan yerler için ise gayr-i caife isimleri kullanılmaktadır.

a. Caife: Caifede ödenecek miktar tam diyetin üçte biridir. Bu miktar Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadis-i şerif ile sabit olmuştur.³⁴⁷ Ayrıca Hz. Ömer, Hz.

³⁴³ Sadru's-Şeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, II, 386; İbn-i's-Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn* s.624; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 41; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, I, 224; Zekeriya el-Ensari, *Esna'l-Metalib*, IV, 50; Bahauddin el-Makdisi, *el-Udde Şerhu'l-Umde*, s.386; Mecdüddin İbn-i Teymiyye, *el Muharrar*, II, 142; er-Racraci, *Menahicü't-Tahsil*, X, 131; Muhammed b. Muhammed İbn-i Vife el-Vergani et-Tunusi, *el-Muhtasaru'l-Fıkhi*, Müessesetu Half Ahmed el-Habtur, B.A.E. 2014, X, 41.

³⁴⁴ Ebu Bekir es-San'ani, *Musanefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 37-312.

³⁴⁵ Ebu Bekir es-San'ani, *a.g.e.* IX, 307-312.

³⁴⁶ Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed *ez-Zemahşeri*, *Esasü'l-Belağa*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,1988, I, 157; el-Hattabi, *Garibü'l-Hadis*, II, 328; Ebu Musa Muhammed b. Ebu Bekir b Ebi İsa el-Medini el-İsfehani, *el-Mecmu'ul-Muğis fi-Garibi'l-Kur'ani ve'l-Hadis*, Camiatü Ümmi'l-Kuran, Mekke t.y. I, 376; Kürâu'n- Nemli, *el-Müntehab Min Kelami'l-Arab*, I, 507.

³⁴⁷ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Mesail'ü-İmam Ahmed*, el-Mektebetü'l İslami, Beyrut, 1981., III, 171; el-Hiraki, *Muhtasaru'l-Hiraki*, s. 129; el- Kelvüzani, *el-Hidaye ala Mezhebi İmam Ahmed*, s. 522; Ebu'l- Hasen ed- Dabiyi, *el- Lübab fi'l- Fıkhi's Şafii*, s. 360; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 294; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s. 224; Ebu Said

Ali, Said bin Müseyyeb, Mekhul ve Hasan Basri'nin (ö.110/728) de bu kanaatte oldukları rivayet edilmiştir.³⁴⁸

b. Gayru'l Caife: Baş yüz ve karın göğüs bölgelerinin dışında meydana getirilen bu tür yaralamalarda hükümet-i adl gerekeceği konusunda fıkıhçılar arasında ihtilaf olmadığı görülmektedir.³⁴⁹

el-Berazii Halet b. Ebi'l-Kasim Muhammed el-Ezd el-Kayravani, *en-Nevadir*, Daru'l Buhus, B.A.E. 2002, XIII, 396; Ebu Ömer, el-Kurtubi, *Kitabü'l-Kafi*, II, 1114; İbn-i Kemal Paşa, *el-idah*, II, 454; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 279; Kadıhan, *Fetava Kadıhan*, III, 342.

³⁴⁸ Ebu Bekir es-San'ani, *Musannefu Abdi'r-Rezzak*, IX, 368-369-371; ibn-i Ebi Şeybe, *Musannef*, IX, 210-212.

³⁴⁹ İbn-i Abdi'l-Berr, *el-Kafi fi Fikhi Ehli Medine*, II, 1114; el-Mevak, *et-Tac ve'l-iklil*, VIII, 335; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 217; Ebu'l-Hasen el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 511; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 238; Atf Efendi, *İslam Fikhi*, VI, 95.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA ÂKİLE SİSTEMİ

I. ÂKİLE

Sosyal hayattaki intizamı merkeze alan İslam hukuk sistemi, bu nizamın tesisi ve devamlılığı için birçok kurallar ortaya koymakla kalmamış, bu kuralların icrasını bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından uygulamaya koyarak biz ümmet-i Muhammed'e sistemin nasıl işleyeceği konusunda yol göstermiştir. Âkile sistemi de bu sosyal yapının korunması için ortaya konulmuş müthiş bir oluşumdur. Bu sistemle katledilerek ya da yaralanarak mağdur duruma düşen kişinin kanı yerde kalmamakla beraber, maktul yakınlarının görecekları maddi zarar belli bir ölçüde de olsa karşılanmaktadır. Diğer yandan âkilenin ödeme yükümlülüğü âkile fertleri arasında bir himaye olgusu meydana getirmektedir. Şöyle ki, âkile fertlerinden birisi kasıt dışı bir suç işleyecek olursa, bunun cezasını tüm âkile fertleri çekeceğinden dolayı bu fertler birbirlerini suç işleme konusunda dikkatli olmaya sevk edecekler ve bir otokontrol işletilmiş olacaktır.

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Âkile, kasten işlenen cinayetler dışındaki şibh-i amd ve hataen öldürmelerde diyeti üstlenen kişilerdir.³⁵⁰

Âkile, kelime olarak "akl" kökünden türetilmiştir. Çoğulu "avakıl" kalıbında kullanılmaktadır."akl" lugatta "bağlamak", "engel olmak", "hapsetmek", "gözaltına almak", "düşürmek", "öldürülen kişinin diyetini ödemek" anlamlarına gelmektedir.³⁵¹

³⁵⁰ Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 213; el-Kuduri, *Muhtasarü'l-Kuduri*, s.194; el-Mavsılı, *el-ihitiyar*, II, 601; Nasıruddin es-Semerikandi, *el-Fıkhu'n-Nafi*, III, 1399; eş-Şirbini, *el-Mugni'l-Muhtaç*, IV, 123; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 340; Şihabüddin er-Rameli, *Nihaytü'l-Muhtaç*, VII, 369; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 269; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 375.

³⁵¹ el-Mutarrizi, *el-Muğrib*, II, 575; Muhammed Murteza el-Hüseyni ez-Zebidi, *Tacu'l-Arus*, Matbaatu Hukumeti

Diğer canlılardan ayırdığı ve kötülük işlemesine engel olduğu için, insanın sahip olduğu, iyiyi ve kötüyü ayırdedebilme güç ve kabiliyetine akıl denildiği gibi ödendiği zaman kan dökülmesine engel olduğu için öldürülen ya da yaralanan mağdurun velilerinin avlusuna bağlanan develere de diyet anlamında “akl”, bu ödemeleri üstelenen kişilere de “âkile” denilmektedir.³⁵² Engel olma ve himaye etme mefhumu âkile kavramında da söz konusudur. Çünkü aralarında kan veya mesleki bir bağ bulunan insanlar birbirinin suç işlemesine engel oldukları gibi, işledikleri suçlardan doğan zararların tazmininde de birbirlerine destek olmaktadır.³⁵³

Birçok kitapta âkile bölümü “Kitabü'l-Meakil” ifadesi ile isimlendirilmiştir. Kadızade Efendi (ö.988/1451) Fethü'l-Kadir tekmilesinde bu isimlendirmenin çok isabetli olmadığını şu ibarelerle ifade etmiştir. “Âkile meselesinin başlığı birçok kitapta Kitabü'l-Meâkil olarak zikredilmektedir. Fakat doğru olan “Kitabü'l-Avakil” olarak zikredilmesidir. Çünkü meakil sözcüğü makule kelimesinin çoğuludur. Makule diyet manasına gelmektedir bu durumda Kitabül-Meakil şeklinde isimlendirmenin manası kitabü'd-diyât olur ki bu da yanlış bir isimlendirmedir.³⁵⁴ Kadızade Efendi'nin bu tesbiti çok isabetli görülmektedir. Çünkü diyet ile âkile kavramları, bir birinden farklı manaları ihtiva etmektedir. Farklı manalara sahip olan bu tür kavramların bir birlerinin yerlerinde kullanılmaları, bünyelerinde barındırmış oldukları manayı ifade etmelerine engel olmaktadır.

B. ÂKİLENİN MEŞRULUĞUNA DAİR GÖRÜŞ VE DELİLLER

Şibh-i amd veya hata ile olan öldürmelerde diyetin vacip olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Ancak vacip olan diyetin kim tarafından ödeneceği

Kuveyt, Kuveyt, 1965, XXX, 30; Ebu'l-Beka Abdullah b. el-Hüseyn el-Ukberî, el-Hanbel, *Tertibü'l-İslah, ala Hurufi'l-Mucem*, Daru'l-Fikir, Dimeşk, 1983, I, 493; Kahire Arap Dil Kurumu, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, s.617; Ahmet Hulusi-Mustafa Derviş, *Ahter-i Kebir*, Sahafiye Osmaniye Şirketi, İstanbul, 1889, s.64; Ebu'l Fadl Cemalüddin Muhammed İbn-i Manzur el-İfriki el-Mısri, *Lisanü'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut t.y, s. 3047.

³⁵² ez-Zeylei, VII, 364; Emir Abdü'l-Aziz, *el-Fikhü'l-Cinai*, s.155; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 369; el-Merdavi, *el-İnsaf*, XXVI, 51; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, III, 599.

³⁵³ el-Haskefi, *ed-Dürrül-Muhtar*, s.730; MollaHüsrev, *ed-Dürer*, II,124; Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, s.186; İbn-i-Kemalpaşa, *el-idah*, II, 474; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 507; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 370.

³⁵⁴ Şemsüddin Ahmet bin Kudur Kadızade Efendi, *Tekmiletü Fethi'l-Kadir*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1986, VII, 402.

konusu üzerinde ihtilaf edilen bir konudur. Hanefiler, Malikiler, Şafiiler ve Hanbelilerden oluşan cumhura göre, amden öldürmelerin dışındaki öldürmelerde vacip olan diyet âkile tarafından ödenir. Cumhura muhalif görüş serdeden Osman el-Betti (ö. 143/760), İbn-i Uleyye ve Ebu Bekir el-Esam ise bu tür cinayetlerde diyeti caninin ödemesi gerektiğini savunmuşlardır.³⁵⁵ Her iki grup görüşlerini naslarla delillendirmişlerdir.

1. Birinci grubun delilleri;

Amden öldürmenin dışında olan öldürmelerde diyetin âkile tarafından ödenmesini savunan cumhur, görüşlerini kitap, sünnet, icma ve akli delillerle ispat etmiştir.

a) Kitaptan Delil:

“İyilik ve (Allahın yasaklarından)sakinme üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın, Allaha korkun çünkü Allahın cezası çetindir.”³⁵⁶ Ayet-i kerimede Allah Teâlâ müminlere yardımlaşmayı emretmektedir. Zikredilen ayeti kerimede âkile kavramı açıkça zikredilmemektedir. Fakat âkilenin cinayet bedelini üstlenmesi tamamen yardımlaşma esası üzerine dayanmaktadır, bu sebeple âkilenin üstlenmiş olduğu bu yükümlülük, ayet ile sabit olan bir sorumluluktur.

b) Sünnetten Delil:

Cumhur, kasten işlenen cinayetler dışındaki cinayetlerde âkilenin diyet ödeme yükümlülüğünü hadisi şeriflerle isbat etmiştir.

Ebu Hüreyre şöyle anlatıyor: *Hüzeyl kabilesinden iki kadın birbirleriyle kavga ettiler. Biri diğerine bir taş atarak kadını da karnındaki yavruyu da öldürdü. Dava Hz. peygambere geldi. Efendimiz(s.a.v.) ceninin diyetini bir gurre olarak hükme bağladı. Ebu Davut bu rivayet üzerine şu ziyadeyi yapmıştır. “Kadının diyetini âkilesi üzerine hükmetti, kadına çocukları ve onlarla birlikte olanlar varis oldu.”*³⁵⁷

³⁵⁵ el-Erdebili, *el-Beyan*, XI, 586

³⁵⁶ Maide, 5/2.

³⁵⁷ Ebu Davud, “Kitabü’ d-Diye”, 4576; en-Nesai, “Kitabu’ d-Diye”, 4717.

İbni Abbastan rivayetle, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. “*Âkile kasten işlenen cinayetin diyetini, öldürülen kölenin kıymetini, sulh yapılan diyet bedelini ve itirafla sabit olan diyeti ödemekle yükümlü değildir.*”³⁵⁸

c) İcma delili:

Resülullah (s.a.v.) âkilenin diyet ödemesine hüküm verdikten sonra sahabeler Resülullah(s.a.v.) hayatta iken bu hükmü uygulamışlardır. Resülullah(s.a.v.)’in ahirete irtihalinden sonrada hulefa-i raşidin ve sonraki dönemlerde alimlerin tamamı bu uygulamanın varlığı üzerine icma etmişlerdir. İbn-i Kudame bu konu hakkında şöyle demiştir: ”Biz ilim adamları arasında hataen insan öldürmede diyetin âkile tarafından ödenmesi hususunda bir ihtilaf olduğunu bilmiyoruz, bütün ilim ehli, Hz.Peygamber (s.a.v.)’in hadis-i şerifine binaen diyetin âkile üzerine olduğu hususunda icma etmiştir.”³⁵⁹

d) Akli Delil:

Allah Teâlâ insanı kerem sahibi bir varlık olarak yaratmış, onun canına karşı işlenecek tüm teaddileri haram kılmış ve o mükerrem varlığın canına kıymanın bedelini ya can ya da mal olarak belirlemiştir. İnsan canına kasten kıyan kişi prensipte kısas yoluyla öldürülür şayet maktülün velileri sulh edecek olurlarsa diyet bedelini katilin kendisi öder. Fakat bu cinayet hata yolu ile işlenecek olursa bu durumda diyeti âkile öder. Çünkü canı öldürmede bir kasıt gütmemiş, iradesi dışında bir fiilde bulunmuştur. Zaten bu hata neticesinde yıkılmış olan bu kişiye diyetin yüklenmesi onun için ikinci bir yıkım olacaktır. Bu durumda yakınlarının ona sahip çıkması aklın ve vicdanın gereğidir.

2. İkinci grubun delilleri:

Âkilenin diyet ödeme yükümlülüğünü reddeden Osman el-Betti, İbn-i Uleyye ve Ebu Bekir el-Esam’ın temsil ettiği ikinci grup ilim adamları bu iddialarını naslarla delillendirmeye çalışmışlardır.

³⁵⁸ el-Beyhaki, *es-Sünenü ’s-Sagır*, III, 248; el-Beyhaki, *Marifetü ’s-Süneni ve ’l-Asar*, XII, 149; el-Beyhaki, *es-Sünenü ’l-Kübra*, VIII, 181.

³⁵⁹ İbn-i Kudame, *el-Muğni*, XI, 553.

a) Kitaptan delil:

“Kim yanlışlıkla bir mümini öldürürse mümin bir köle azad etmesi ve ölünün ailesine diyet ödemesi gerekir.”³⁶⁰

“Hiç kimse başka birinin günahını yüklenemez”³⁶¹

“Her nefis kazandığına karşı rehindir.”³⁶²

Allah her şahsı ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı(şer) de kendinedir.”³⁶³

Zikredilen ayet-i kerimeleri kendileri için delil kabul eden ikinci grup diyet ile ilgili ayet-i kerimelerin zahirinde âkilenin diyet ödemesi ile ilgili bir kaydın olmadığı dolayısı ile âkilenin diyet ödeme yükümlülüğünün olamayacağını savunmaktadırlar. Ayrıca Bakara, (2/286) İsrâ (17/15) ve Müddessir (74/38) sûrelerinde zikredilen ayet-i kerimelerde kimsenin başkasının yükünü çekmeyeceğinin zikredilmesi ile âkilenin diyet ödeme yükümlülüğünün bulunmadığını savunmaktadırlar.

b) Sünnetten delil: Âkilenin diyet ödeme yükümlülüğünü reddeden ikinci grup reddiyelerini bazı hadis-i şeriflere dayandırmaya çalışmışlardır.

Haşhaş el-Anberi şöyle anlatıyor: *Oğlumla beraber Resulullah (s.a.v.) yanına geldim. Bana “Bu oğlun mudur?” diye sordu. Ben de “Evet Ey Allah’ın Resülü” dedim. Bunun üzerine Allah Resülü (s.a.v.): “Sen oğlunun işlediği cinayetin sorumluluğunu yüklenmezsin. Oğlun da senin işlediğin cinayetin sorumluluğunu yüklenmez.” buyurdu.*³⁶⁴

Ebu Ramse şöyle anlatıyor: *Babamla beraber Resülüllah (s.a.v.)’in yanına geldim. Resülüllah’ın başında zırh vardı. Babama “Bu senin oğlun mudur?” diye sordu. Babam da “Evet” cevabını verdi. Bunun üzerine Resülüllah (s.a.v.): “Senin işlediğin cinayetin sorumluluğunu oğlun, oğlunun işlediği cinayetin sorumluluğunu sen yüklenmezsin” buyurdu ve “Hiçkimse diğerinin yükünü yüklenmez.”³⁶⁵ ayetini okudu.³⁶⁶ Zikredilen*

³⁶⁰ Nisa, 4/92.

³⁶¹ İsrâ, 17/15.

³⁶² Müddessir, 74/38

³⁶³ Bakara, 2/286

³⁶⁴ İbn-i Mace, “Kitabü’l-Diye, 2671.

³⁶⁵ İsrâ, 17/15.

hadis-i şerifleri kendileri için delil kabul eden ikinci grup ilim adamları, hadis-i şeriflerde âkilenin diyet ödeme yükümlülüğünün reddedildiğini, bu sebeple âkilenin diyet ödemesinin söz konusu olmadığını savunmuşlardır.

c) **Akli Delil:** Cumhura muhalif olan ikinci gurup ilim adamları âkilenin diyeti yüklenmesi, başkasının işlediği suçu yüklenmekten ibaret bir durumdur. Bu sebeple âkilenin diyeti yüklenmesinin aklın kabul edeceği bir hüküm olmadığını söylemişlerdir.

3. Delillerin Değerlendirilmesi

a) Kitaptan Delillerin Değerlendirilmesi

Akileyi reddedenlerin ileri sürdüğü “ *Kim bir mü’mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü’min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir.*”³⁶⁷ Ayet-i kerimesi âkilenin diyet ödemesine engel teşkil etmez. Âkilenin ayet-i kerimede açıkça zikredilmemesi bu hükmün yok olduğu anlamına gelmez. Burada mücmel olarak zikredilmiş olan ayet-i kerime hadis-i şeriflerle beyan edilmiştir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de mücmel olarak zikredilen birçok hüküm sünnet-i nebevi tarafından açıklanmıştır. Örneğin; Kur’an’da “*Zekat’ı verin*”³⁶⁸ ayet-i mücmel olarak zikredilmiştir. Sünnet bu ayet-i kerimede mücmelliği kaldırmış, zekat’ın hangi mallarda ve ne kadar verileceğini beyan etmiştir. Âkilenin diyet ödeme yükümlülüğünü kabul etmeyen alimler’in delil olarak ileri sürdüğü Bakara ve Müddessir surelerinde zikredilen ayetlerde herkesin kendi günahını kendisinin çekecek olması âkilenin diyet ödeme yükümlülüğüne engel teşkil etmez. Çünkü burada kasıt dışı işlenen bir cinayetin getirdiği maduriyeti bertaraf etme gayreti vardır.

b) Sünnetten Delillerin Değerlendirilmesi

İkinci grubun kendilerine dayanak saydığı hadis-i şerifler âkilenin diyeti üslenmesine engel teşkil etmez. Çünkü hadislerdeki umumi mana birinci grubun istidlal ettiği hadis-i şeriflerle tahsis edilmiştir. Amm olan hadislerin muhassis olan

³⁶⁶ Nesai, “Kitabü’l-Kasame, 7036; Ebu Davud, “Kitabü’d-Diyat, 4495.

³⁶⁷ Nisa,4/92.

³⁶⁸ Bakara, 2/43.

diğer hadislerle tahsis edilmesi (yani âmın tahsisi) nerede ise bütün alimler tarafından kabul edilen bir usul-ü fıkıh kuralıdır.³⁶⁹

4. Tercih Edilen Görüş

Her iki tarafın görüşleri incelendiğinde cumhurun savunduğu âkilenin diyet ödeme yükümlülüğü görüşü tam isabetli görülmektedir. Cumhur bu görüşünü kitap, sünnet, icma ve akli delillerle ispat etmiştir. Diğer grup ise getirmiş olduğu delillerin zahiri manaları etrafında dolanıp durmuş, görüşlerini, delillerin zahiri manalarıyla isbat etmeye çalışmıştır.

5. Âkilenin Diyeti Yüklenmesinin Hikmet ve Sebepleri

Fıkıhçılar, âkilenin diyeti yüklenmesinin hikmet ve sebeplerini maddeler halinde açıklamışlardır.

a) Diyetin âkileye yüklenmesi Şari Teala tarafından konulan bir hükümdür. Şari Teala dilediği hükmü koymakta tek yetki sahibidir.

b) Âkilenin diyet yükümlülüğü başkasının yükünü ona yükleme eylemi değil, bilakis yardımlaşmanın bir tezahürüdür.

c) Bu yükümlülük asabe arasında bir ülfet ve muhabbet meydana getirmektedir.

d) Diyeti yüklenen âkile, yarını için yatırım yapmaktadır. Çünkü; destek olduğu kişi ya da kişiler, ileride başına bir durum geldiğinde kendisine yardımcı olacaklardır.

e) Âkile ödediği diyetle mağdurun yarasını sarmakta, onun dökülen kanının heder olmasına engel olmaktadır.

f) Âkilenin bu sorumluluğu âkile fertleri arasında bir himaye olgusu oluşturmakta, fertlerden herhangi birisinin suça olan meylinde, onu muhafaza etmeye motive etmektedir.

³⁶⁹ ez-Zuhayli, *el-Veciz, fi Usuli'l-Fıkhi*, s.199.

C. ÂKİLE SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ⁵⁰

Önceki hukuk düzenlerinde âkile sisteminin varlığını kesin bir dille iddia etmek doğru değildir. Nitekim yapılan bazı çalışmalar İslam'dan önceki hukuk sistemlerinde âkile gibi bir kurumun olmadığını ortaya koymuştur.³⁷⁰ Sistemin tarihi gelişimini daha iyi kavrayabilmek için bazı izahatları zikredeceğiz.

1) İslam Öncesi Hukuk Düzenlerinde Durum

a) Babil Kanunları

Babil Kanunlarında her devirde yaralama ve öldürmeler için ayrı ayrı cezalar görülmektedir. Babil Krallarından Urnamnu (m.ö. 2061-2041) zamanında onun adıyla çıkarılan kanunlarda daha çok yaralama cezaları üzerinde durulmuştur. Bu kanunda yaralamalar için diyet olarak niteleyebileceğimiz mali tazminatların olduğu görülmektedir. Bu mali tazminatların fiili işleyen tarafından ödenmesi takdir edilmiştir. Meşhur Babil Kralı Hammurabi (m.ö. 1728/1686) Kanunlarında hür insana karşı işlenen cinayetlerde kısas, köleye karşı işlenen cinayetlerde ise mali tazminat ödenmesi öngörülmüştür. Babil Kanunlarında işlenen cinayetin kasıtlı ya da hatalı olmasına itibar edilmemiştir. Ayrıca bu kanunlarda âkile veya benzeri bir müessesenin varlığına rastlanmamıştır.³⁷¹

b) Asur Kanunları

Asur Kanunları Hammurabi kanunlarından yaklaşık 1000 sene sonra konulmasına rağmen Hammurabi kanunlarındaki titizliğe ulaşamamıştır. Yapılan kazı çalışmalarında Asurlular'a ait kanunnamelerin yazılı olduğu levhalara rastlanmıştır. Bu levhalarda bazı cinayetlere verilecek olan cezalar ayrıntılı şekilde yazılmıştır. Örneğin levhalarda yazılı olan yedinci maddede kadın erkeğe zarar verecek şekilde darp

³⁷⁰ Ahmet Duman, “Bir Sosyal Dayanışma Kurumu Olarak Âkile ve İslam Ceza Hukukundaki Yeri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, s.12-13.

³⁷¹ Avd Ahmet İdris, *ed-Diye, beyne 'l-Ukabe ve 't-Ta'vid*, s.46; Sufi Hasen Ebu Talip, *Mebadi-i Tarihi 'l-Kanun*, Daru'n-Nahda, Mısır, 1971, s.155; Muhammed Saduddin eş-Şerif, *Müzakerat fi Tarihi 'l-Kanun*, Matbaatu'l-Ehali, Bağdat, 1938, s.56.

ettiğinde otuz kurşun para bedel ödemesinin yanında kadına yirmi sopa vurulur. On ve on birinci maddelerde ise öldürme fiiline verilecek cezalardan bahsedilir. Burada öldürülecek olan kişinin yakınlarının katilden bir bedel talep edebileceğinden bahsedilir. Dolayısıyla Asur kanunlarında kısas ve diyet cezalarının varlığı bu levhalarla isbat edilmiştir. Fakat âkile ile ilgili herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır.³⁷²

c) Roma Kanunları

Agulia Kanunlarında hırsızlık, hakaret ve zarar verme suçlarına mali tazminat cezalarının verileceği yazılmıştır. Bu tür mali tazminatlar suçu işleyenle beraber aile tarafından ödenirdi. Çünkü Roma hukukuna göre ailede müşterek mülkiyet geçerli idi. Romalıların On iki levha kanunlarında uzuvlara karşı işlenen cinayetlerde kasıt-hata ayrımı yapılmaksızın kısas cezası verilirdi. Mağdurun kısası diyete çevirme yetkisi de vardı. Bu durumda diyetin miktarını hakim belirlerdi. Roma kanunlarında cinayet bedelinin katilin yakınları tarafından ödeneceğine dair bir hüküm yer almamaktadır.³⁷³

d) Yahudi Hukuku

Tevrat'a dayalı Yahudi hukukunda karşı tarafa zarar veren her türlü fiil kısas cezası ile cezalandırılır. Nitekim Tevrat'ta bu hükümler şöyle ifade edilmektedir : *“Bir adamı vuran, vurduğu ölürse mutlaka öldürülecektir.”*³⁷⁴

*“Fakat zarar olursa o zaman can yerine can, göz yerine göz, diş yerine diş, el yerine el, ayak yerine ayak, yanık yerine yanık, yara yerine yara, bere yerine bere vereceksin.”*³⁷⁵

Yahudi hukukunda genel olarak kısastan bahsedilir. Diyetin zikredildiği bir yer vardır. O da anneye zarar vermeksizin kadına düşük yaptırmaktır. Bu durumda çocuğun düşmesine sebep olan kişi kocanın takdir edeceği ve hakimler tarafından onaylanan diyeti ödemekle yükümlüdür.³⁷⁶ Yahudi hukukunda âkile müessesesinin varlığına rastlanmamaktadır.

³⁷²Avd Ahmet İdris, *ed-Diye, beyne'l-Ukub ve't-Ta'vid*, s.48; Zühdi Yekün, *Tarihi'l-Kanun*, Daru'n-Nahda, Mısır, 1966, s.114.

³⁷³Avd Ahmet İdris, *ed-Diye, beyne'l-Ukub ve't-Ta'vid*, s.68; Sufi Hasen Ebu Talip, *Mebadi-i Tarihi'l-Kanun*, s.76

³⁷⁴ Tevrat, Çıkış, 21/12.

³⁷⁵ Tevrat, Çıkış, 21/23-24.

³⁷⁶ Tevrat, Çıkış, 21/22.

e) Hristiyanlık Hukuku

İncil’de kısas ya da diyet cezası ile ilgili herhangi bir nassın varlığı söz konusu değildir. Tam aksine kısas ya da diyet istemek yasaklanmıştır. Nitekim İncil’de “Göz yerine göz, diş yerine diş denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Kötüye karşı koyma; ve senin sağ yanağına kim vurursa ona ötekini çevir. Ve eğer biri seninle mahkemeye gidip senin gömleğini almak isterse, ona abanı da bırak ve kim seni bir mil gitmeye zorlarsa, sen onunla iki mil git.”³⁷⁷ denilmiştir.

2. Cahiliye Döneminde Âkile

Cahiliye döneminde oturmuş bir âkile sistemi olmadığı için âkile sisteminde farklılıklar mevcuttu. Bazı arap kabileleri kuvvetlerini kullanarak iki diyet alırken diğer bazıları kendilerini güçlü ve cömert göstermek için iki diyet öderdi. Anlaşmazlık hallerinde toplumda adaletine güvenilen kişiler hakem seçilir, bu hakemlerin verdikleri kararlar toplum tarafından uygulanırdı. Bu hakemler diyet miktarını genellikle yüz deve olarak belirliyorlardı. Cahiliye döneminde katil zengin ise diyeti kendisi öder, âkilesi diyet ödemezdi. Şayet diyeti ödeme gücüne sahip değil ise, o zaman diyeti asabe yani kan bağı derecesine göre yakın akrabaları üstlenirdi. Asabe diyeti ödeme konusunda yetersiz olduğu zaman da asabenin akrabaları da diyeti ödemeye iştirak ederlerdi. Nitekim bu uygulama İslam’dan sonra da devam etmiştir.³⁷⁸

3. Hazreti Peygamber (s.a.v.) Döneminde Âkile

Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine Sözleşmesi’nin âkile ile ilgili maddeleri gereğince âkilenin varlığını tanımış, ayrıca Hüzeyl kabilesinden iki kadının kavgası esnasında meydana gelen cenin düşürme olayında diyeti, caninin âkilesine ödetmekle âkile sistemine hukuki hüviyet kazandırmıştır.³⁷⁹ Bu olayda Hz.Peygamber (s.a.v.) caninin asabesini yani baba tarafından erkek akrabalarını âkile olarak diyet ödemekle

³⁷⁷ Matta, 5/38-41.

³⁷⁸ Bardakoğlu, “Diyet”, D.İ.A., IX, 473-474; Hüseyin Örs, “İslam’ın İlk Dönemlerinde Âkile Sisteminin Dönüşümü”, Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı”, İstanbul, 2015, s.270.

³⁷⁹ Kaşif Hamdi Okur, *İslam Hukukunda Âkile Kurumu ve Sosyal Güvenlik Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

yükümlü tutmuştur.³⁸⁰ Cahiliye döneminden asr-ı saadete doğru gerçekleşen kültür akışının önemli bir örneğini ceza hukuku hükümleri teşkil eder. Bu konuda İslam, Arap toplumunun alışık olduğu uygulamaları köklü değişiklikler yapmaksızın ıslah ederek uygulamaların devam ettirilmesini tercih etmiştir.³⁸¹ Cinayetlerde tarafların sulh etmesi durumunda ödenmesi gereken diyet, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde de kabul edilmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından diyet miktarı cahiliye döneminde olduğu gibi yüz deve olarak belirlenmiştir.³⁸²

Görüldüğü gibi İslam öncesi sosyolojik bir olgu olan âkile müessesesi, Hz. Peygamber döneminde aynı yapıyla varlığını devam ettirmiştir. Keza âkile müessesesinin fonksiyonları, birey ve toplumların maslahatlarını içerdiğinden, sosyal hukuk alanında, alternatif bir müessese yerine islam, bu müesseseyi alıp kendi bünyesinde uyarlamada bir sakınca görmemiştir. Bu da müessesenin o güne kadar kurumsallaşmasının yanında, tecrübe birikiminden de istifade edilmesini, sosyal hukuk alanında önemli bir sosyal siyaset aracı olarak görülmesini sağlamıştır. Bu konuda izlenen sosyal politikanın önemi ayrı bir tartışma konusudur. Bu bağlamda âkile müessesesinin toplumsal bir ihtiyaçtan doğduğu ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için geliştiği söylenebilir.³⁸³

Hem cahiliye döneminde hem de İslam'dan sonraki dönemde varlığını koruyan âkile sistemini anlayabilmek ve İslam'la beraber geçirdiği değişimleri görebilmek için iki dönem arasındaki farklara kısaca göz atmakta fayda görmekteyiz.

Cahiliye döneminde öldürmede niyet ve öldürme biçiminden ziyade fiil önemliydi. Katilin bu fiili kasten mi yoksa hataen mi yapmış olduğuna bakılmaksızın kısasa gidilir. Diyeti kabul etmek savaşmamanın ve zayıflığın bir göstergesi olduğu için sadece zayıf kabileler diyeti kabul ederlerdi. Diyet kabul edildikten sonra hata unsurunun var olup olmadığına bakılmaksızın âkile diyeti üstlenirdi. İslam hukukunda ise, adaletin her iki taraf için sağlanması merkeze alındığından dolayı kısıtlamaya

³⁸⁰ Ebu Davud, "Kitabü'd- Diye, "4576. en-Nesai, "Kitabü'd-Diye, "4717.

³⁸¹ Bardakoğlu, "Âkile", D.İ.A. IX,474; Mustafa Gemici, *İslam Hukukunda Âkile Müessesesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s.24.

³⁸² Vecdi Bilgin, "Cahiliyeden İslama Geçiş" Uludağ Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı,1, 2005, s.123-142.

³⁸³ Hadi Sağlam, "İslam Hukuk Tarihindeki Âkile Bugünün Sigortası mıdır?", Cumhuriyet Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt, 17, Sayı, 1, 2011, s.269-270.

gidilmiştir. Âkilenin üstleneceği diyet sadece şibh-i amd ve hataen öldürme ve yaralamalar ile sınırlı tutulmuştur.

Cahiliye döneminde âkile mutlak olarak diyeti üstlenirken, İslam hukukunda suçun katil tarafından ikrar edilmesi ve sulh durumlarında diyet, katilin kendi malından ödenir. Bu durumda âkile diyeti ödemez.

Cahiliye döneminde suçlunun maddi durumu âkilenin devreye girip girmeyeceği hususunda önemli bir rol oynamaktaydı. Şayet katilin maddi durumu iyi ise, diyet kendi malından ödenirdi. Suçlunun diyeti ödemeye gücü yetmezse âkilesi diyeti öderdi. Oysa İslam hukukunda kişinin maddi durumundan ziyade fiildeki kastına bakılır. Şibh-i amd ve hataen öldürme ve yaralamalarda diyeti âkile üstlenir. Kasten olanlarda âkile diyeti üstlenmez.

Cahiliye dönemi diyet uygulamasının genelde, geçerli bir kaidesi yoktu. Kişinin konumuna ve toplum içindeki saygınlığına göre diyet takdir edilirdi. Diyet uygulaması tamamen bir keyfiliğe dayanmaktaydı. İslam hukukunda ise, kişinin kendisi değil fiili, merkeze alınmış ve hukuk önünde herkes bir tutulmuştur. Bu fiili işleyen herkese aynı ceza verilmiştir.³⁸⁴

4. Halifeler Döneminde Âkile

Hz. Ebubekir döneminde âkile sistemi ile Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki âkile sistemi arasında herhangi bir farkın olduğuna dair elimizde bir veri mevcut değildir. Hz. Ebubekir'in hilafetinin çok kısa sürmesi ve Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra toplumda ciddi bir değişimin olmamasından dolayı böyle bir değişime ihtiyaç duyulmadığını söyleyebiliriz.³⁸⁵

Hz.Ömer döneminde, Sasani ve Bizans imparatorluklarının fethedilmesiyle beraber müslümanlar geniş coğrafyaya hükmetmeye başlamışlar. Coğrafyanın genişlemesiyle beraber kurumsallaşma kaçınılmaz olmuştur. Bu zorunluluk devletin bütün birimlerinde kendini göstermiş ve yeni müesseselerin kurulma yollarını açmıştır. İhtiyaçlar neticesinde meydana gelen bu kurumlar daha sonraki dönemlerde gelişerek varlıklarını devam ettirmiştir.

³⁸⁴ Hüseyin Örs, “İslam’ın İlk Dönemlerinde Âkile Sisteminin Dönüşümü”, Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı”, s.275-276.

³⁸⁵ Ahmet Duman, “Bir Sosyal Dayanışma Kurumu Olarak Âkile ve İslam Ceza Hukukundaki Yeri, s.19.

Âkile sistemi Hz.Ömer dönemine kadar Hz. Peygamber (s.a.v.) in koyduğu asabenin âkile olması sistemi üzerine devam etmiştir. Hz.Ömer zamanında gelişmelerin zorlaması neticesinde bu uygulama farklı bir boyut kazanmış, divan üyeleri asabe olarak kabul edilmiştir.³⁸⁶ Hz.Ömer dönemindeki dönüşümü, daha iyi görebilmek için divan sistemini daha yakından tanımamız faydalı olacaktır. Divan sistemini üç başlık halinde inceleyeceğiz.

a) Kavramsal Olarak Divan

Arapça, Farsça, Urduca ve Türkçe’de farklı anlamlarda kullanılan “divan“ kelimesinin Farsça menşeli olduğu, Sasani imparatorluğunda devlet idaresine ait bir terim olarak arapçaya geçtiği ve aslının Aramice’den geldiği bilinmektedir.³⁸⁷ İstılahi kullanımda ise “Devlet idaresindeki muhtelif idari, mali ve askeri hizmetlerin yerine getirilmesinde kullanılan defterlere verilen isimdir.”³⁸⁸

b) Divan Sisteminin Kuruluş Süreci

Hz. Ömer, Irak, İran, Cezire, Suriye, Filistin ve Mısır’ın fethi ile birlikte İslam Devleti’nin hakimiyetine giren gayr-i müslimlerin verdikleri, cizye, haraç ve ticaret mallarından gelen vergilerle artan gelirleri müslümanlara dağıtmak üzere bir teşkilat düşünmüştü. Kaynaklarda (15/636) yılı zikredilmekle beraber güvenilir otoritelerinin (20/641) tarihinde kurulduğunu ifade ettikleri divan teşkilatı muharip güçleri kaydetmek ve hazineyi düzene koymak için teşekkül etmişti. Bu ilk divana bazıları“Divanü’l-Cünd“adını vermişlerse de bunu yalnızca divan diye adlandıranlar çoğunluktadır. Hz.Ömer fey’den hisse alacak Medine halkını, fetihlere katılmış kuvvetler ve aileleriyle birlikte kabile esasına göre divan defterlerine kaydettirmiş, buna bir kısım mevali’de dahil edilmişti. Divan defterlerinde şahıs isimleriyle beraber yılda bir defa verilecek atıyye ile aylık istihkaklarda (erzak, yiyecek) belirtilmişti. Arapların nesebini çok iyi bilen üç kişiden oluşan bir heyet, divan defterlerini düzenlerdi. Aylık erzakın eşit miktarda tespit edilmesine karşılık atıyyeler, İslamiyete geçmişte yapılan hizmetlere ve

³⁸⁶ İbn-i Kemal Paşa, *el-İdah*, II, 474; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 55.

³⁸⁷ Abdü’l-Aziz ed-Düri, “Divan“ D.İ.A., IX, 377.

³⁸⁸ et-Turi *Tekmiletü’l-Bahri’r-Raik*, IX, 204; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 507.

H.z.Peygambere (s.a.v.) yakınlık derecesine göre farklı miktarlarda belirlenmişti. Kabilelere göre divan defterlerine kayıt geleneği Emevi devletinin sonuna kadar devam etti.³⁸⁹

c) H.z. Ömer'in Divanı Âkile Kılmasının Analizi

H.z. Peygamber (sav) ve H.z. Ebu Bekir döneminde âkile caninin asabesi idi. H.z. Ömer döneminde âkile sistemi değiştirilmiş divan üyeleri âkile kılınmıştır. H.z.Ömer'in bu uygulaması nasla sabit olan bir hükmün H.z. Ömer tarafından değiştirildiği görüntüsünü vermektedir. "Mevrid-i nas'ta içtihadı mesağ yoktur."³⁹⁰ ilkesini benimseyen İslam hukukunda nasla sabit olan hükümlerin değiştirilmesi söz konusu olamazken H.z. Ömer'in bu uygulaması nasıl değerlendirilmelidir. H.z. Ömer hüküm koyma makamında olmadığına göre bu değişimi neye göre yapmıştır? Tüm bu soruların cevabını bulabilmek için hükümlerin tebeddülü meselesini izah etmek faydalı olacaktır.

Zaman ve çevre faktörüne bağlı olarak hükümlerin değişebileceği ilkesi etrafında, İslam hukukunun ilk dönemlerinden itibaren günümüze gelinceye kadar bir takım tartışmalar ortaya çıkmıştır ki; bunları üç grupta toplamak mümkündür:

Birincisi: Maslahatın ya da aklın nas üzerine hakem kılınması (aklın nassa tahkimi) çerçevesinde gelişen modernist yaklaşım.

İkincisi: Seleften nakledilen fıkhi mirasın yeterliliğini ve bunlarla yetinmek gerektiğini ilke edinen muhafazakâr yaklaşım.

Üçüncüsü: Zaman ve mekân faktörüne bağlı olmaksızın kendilerindeki maslahatın sabit olduğu, bu sebeple de sübutu ve delaleti kat'i olan nasların getirdiği hükümlerin değişime kapalı olduğunu, belli bir örf'e ya da illete bağlı olarak gelmiş hükümlerin ise örf veya illete bağlı vakıanın değişmesiyle değişeceğini savunan mutedil yaklaşım.³⁹¹

Birinci görüş nasların ihtiva ettiği manaların süi niyetli kişiler tarafından değiştirilmesi açasından tehlike arz etmektedir. İkinci görüş İslam hukukunun tüm zamanlara ışık tutması açasından bazı sıkıntılarını ihtiva etmektedir. Üçüncü görüş ise

³⁸⁹ ed-Düri, "Divan", D.İ.A. IX, 378.

³⁹⁰ Mecelle, md. 14.

³⁹¹ Saffet Köse, "H.z. Ömer'in bazı uygulamaları bağlamında ahkâmın değişmesi tartışmalarına bir bakış", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, Nisan 2006, s 13-50.

İslam hukukunun tüm zamanlara uygunluğu ve sosyal hayatta meydana gelen problemlerin çözümü açısından mutedil bir görüştür. Bu sebeple meselemizi üçüncü görüş etrafında değerlendireceğiz.

Mecelle de “Ezmanın teğayyuru ile ahkâmın teğayyuru inkar olunamaz.”³⁹² maddesi ile örfe dayalı hükümlerin örfün değişmesiyle değişebileceği zikredilmiştir. Diyetin asabe tarafından ödenmesi örfe dayalı bir hüküm olmadığı için mecellenin bu maddesi konumuza ışık tutmamaktadır. Bu sebeple biz konuyu “illete bağlı vakıaların değişimi” ve “devlet başkanının yetkileri” açısından ele alacağız.

c.a) Hz.Ömer’in divan’ı âkile kabul etmekte illete bağlı vakıaların değişimine itibar etmesi.

Asabenin âkile olmasında illetin ne olduğu hakkında bir nas varid olmamıştır. Bu sebeple buradaki illet, illet-i müstenbata olmalıdır.³⁹³ Yapılan araştırmalar neticesinde asabenin âkile olmasının illeti “yardımlaşma ve dayanışma olarak belirlenmiştir. İmam Serahsi bu konuda şüphe olmadığını söylemiştir.³⁹⁴ Yani Hz. peygamber (s.a.v.) diyeti yardımlaşma ve dayanışma amacı ile asabe üzerine yüklemiştir. Hz. peygamber (s.a.v.) zamanında bu illet âsabe de mevcut iken Hz. Ömer döneminde değişime uğrayarak divanda tezahur etmiştir. İletinin asabedeki varlığını yitirdiğini düşünen Hz.Ömer bu illetin divanda bulunduğunu görmüş ve bu illete binaen divanın âkile olmasını kararlaştırmıştır. Bu durum büyük sahabelerin nezdinde vuku bulmuş sahabeler de bu duruma onay vermişlerdir.

Hz. Ömer bu icraatıyla nassı değiştirmemiştir zaten böyle bir şeye yetkisi de yoktur. Hz. Ömer’in uygulaması Hz.peygamber (s.a.v.) zamanındaki hükmün illetini esas alarak bu illetin kendisinde mevcut olduğu başka bir hükmü ortaya çıkartmaktan ibarettir. Hz.Ömer’in bu uygulaması sadece divan üyelerinin âkile olması hususunda

³⁹² Mecelle, md.37.

³⁹³ İlet sözlükte “hastalanmak” anlamında kullanılır. Usulü Fıkıh ıstılahında ise “naslarda bulunan ve mevcut hükmü değiştiren bir anlamdır. İletinin varlığı ya nasla isbat edilir ya da içtihadla, nasla ispat edilen illetlere “ilel-i mensusa” içtihadla isbat edilenlere ise “ilel-i müstenbata” denilir. (bkz. Seyyit Şerif Cürçani, *Kitabu't-Tarifât*, Trc. Çev. Ali Erkan, Bahar Yayınevi, İstanbul, 1997, s.155; Şemsüddin es-Serahsi, *Usulü's-Serahsi*, Daru'l-Müeyyid, Beyrut, 1997, II, 277; Vehbe ez-Zuhayli, *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkhi*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1990, s. 126.)

³⁹⁴ es-Serahsi, *el-Mebcut*, XXVII, 126.

değildir. O bunun dışında “müellefe-i kuluba zekat verilmesinin yasaklanması”, “kıtık zamanında el kesme cezasının uygulanmaması”, “Sevad arazisinin ganimet olarak taksim edilmemesi” gibi hükümlerde de naslara muhalif görünen, fakat incelendiğinde gayet tutarlı sebeplerle yapılmış olan uygulamalara imza atmıştır. Hz. Ömer’in bu uygulamaları hangi sebeplerle ortaya koyduğu, bazı alimler tarafından çeşitli eserlerde değerlendirilmiştir.³⁹⁵

c.b) Hz. Ömer’in devlet başkanlığı vasfı ile divan ehlini âkile kılması.

Âkile sisteminin asabeden divan üyelerine geçmesi Hz. Ömer’in devlet başkanlığı vasfıyla almış olduğu bir karar olabilir. Nitekim bu durumda Hz. Peygamberin de asabe yi âkile kılmasındaki sebebin devlet başkanlığı vasfı olması gerekir. Hz. Peygamber bu kararı devlet başkanlığı vasfıyla almışsa, Hz. Ömer’in bu kararı devlet başkanlığı yetkisini kullanarak değiştirmesi nassa muhalefet anlamına gelmemektedir. Bunun bir diğer örneği Irak’ın fethinde sevad arazisinin taksimatında meydana gelmiştir. Hz. Ömer fethedilen arazileri, gaziler arasında taksim etmemiş, devletin maslahatını gözeterek toprak sahiplerinin elinde bırakmıştı. Hâlbuki Hz. Peygamber fetihlerden sonra elde edilen arazileri gaziler arasında taksim ediyordu. Bu durumu özellikle Hanefiler, Hz. Ömer’in devlet başkanlığı vasfıyla almış olduğu bir karar olarak yorumlamışlardır. Nitekim bu konuda meşhur Hanefi fakihi Cessas Ahkamül-Kur’an adlı tefsirinde meselenin hem ganimet (80/1, 41) hem de fey (59/6-9) hükümlerini düzenleyen ayetlerle birlikte ele alınması gerektiğini belirttikten sonra isabetli bir yaklaşımla konuyu şu şekilde özetler: “Buna göre savaşta fethedilen yerlerde arazi dışında elde edilen mallarda, ganimet ahkâmı, arazilerde ise fey hükümleri cari olup devlet başkanı duruma göre dilerse ganimet hükümlerini uygular ve elde edilen malların beşte birini çıktuktan sonra savaşanlara dağıtır, dilerse fey hükümlerini tatbik eder ve fethedilen toprakları sahiplerinde bırakarak haraca bağlar.” Bu ayetlerde Hz. Peygamberin (s.a.v.) isminin zikredilmiş olması, uygun gördüğü şekilde tasarrufta bulunmak üzere yetkinin kendisine ait olduğunu göstermektedir. Irak toprakları konusunda Hz. Ömer “ *O mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet haline gelmesin diye (Allah böyle*

³⁹⁵Bkz. Maruf ed-Devalibi, *el-Medhal ila ilmi usulü'l-Fıkhi*, Daru's-Şevaf, Dimeşk, 1959, s.302-303; Nasr Hamid Ebu Zeyd, *Mefhumu'n-Nassi*, Merkezü'l-Sekafi'l-Arabi, Beyrut,1996, s.103-104; Nizamuddin Abdulhamid, *Mefhumu'l-Fıkhi'l-islami*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1984. s.26.

hükmetmiştir.)³⁹⁶ ayetinden hareketle toprakları dağıtması halinde bunun zenginler arasında dönüp dolaşan bir güç/servet olacağını ve “*onlardan sonra gelenler*”³⁹⁷ ayetinin kendilerine hak tanıdığı, sonrakilere de bir şey kalmayacağını düşünerek toprakları haraca bağlayıp eski sahiplerinde bıraktı ve bütün Müslümanlar için bir gelir kaynağı oluşturdu. Sahabe-i kiram da buna muvafakat etti.³⁹⁸

Cessas’ın da vurguladığı gibi Hz. Ömer’in gerek âkile gerekse ganimetlerin taksim-i konusunda koymuş olduğu hükümleri onun devlet başkanı vasfıyla uygulamaya koyduğu hükümler olarak değerlendirebiliriz. Ancak bu çok isabetli görülmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) in bu hükümleri (özellikle âkile hükümlerini) uygularken Peygamberlik vasfıyla mı yoksa devlet başkanlığı vasfıyla mı uyguladığına dair elimizde açık delil bulunmamaktadır. Bu sebeble birinci görüşün yani hükümdeki illetin değişmesine bağlı olarak hükmün değiştiğini kabul etmek daha tutarlı görülmektedir.

D. ÂKİLENİN MEDENİ MÜEYYİDE OLUŞU

Âkilenin yüklendiği diyet ceza mı yoksa medeni bir müeyyide mi olduğu konusu âlimler arasında tartışılan bir meseledir. Bu tartışmanın temelinde İslam’da cezalandırmanın “şahsilik ilkesine” dayandırılması yatmaktadır. Şöyle ki İslam’da hiçbir kimse başkasının suçunu yüklenme durumunda değildir. Nitekim bu konuda Allah Teâla İsra Suresi’nde “*Hiç kimse, başka birinin günahını yüklenemez.*”³⁹⁹ Müddessir Suresinde ise “*Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir.*”⁴⁰⁰ buyurmaktadır. Hz. Peygamber de “*Herkes kendi yaptığından dolayı cezalandırılır; Baba oğulun, oğul da babanın yaptığından dolayı cezalandırılmaz.*”⁴⁰¹ buyurmuştur.

Bu ve benzeri ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler İslam’da cezanın sadece suç işleyene verilmesini (şahsilik) prensip haline getirmektedir. Öyle ise suç mukabilinde ceza sadece suçluya uygulanmalıdır.

³⁹⁶ Haşr, 59/7.

³⁹⁷ Haşr, 59/10.

³⁹⁸ el-Cessas, *Ahkamu'l-Kur'an*, III, 576.

³⁹⁹ İsra, 17/15.

⁴⁰⁰ Müddessir, 74/38.

⁴⁰¹ ibn-i Mace, “Kitabu'l-Edep,” 3659.

Hata ile işlenen cinayet neticesinde ödenmesi gereken diyet cezasının prensipte cani tarafından ödenmesi gerekmektedir. Bu yükümlülüğün caniyeye değil de âkileye yüklenmesi, bazı ilim adamları tarafından cezanın şahsiliği ilkesine aykırı bulunmuştur. Bu sebeple diyetin âkileye yüklenmesi bir ceza olarak değil de, medeni müeyyide olarak yorumlanmıştır.⁴⁰² Diyetin bir ceza değil de müeyyide olduğunu savunan ilim adamlarının bu iddialarını daha iyi anlayabilmek için müeyyidenin kısaca izah edilmesi faydalı olacaktır.

1. Müeyyidenin Tanımı

Müeyyide sözlükte, “kuvvetlendiren” anlamında kullanılır.⁴⁰³ Hukuk terimi olarak ise yaptırım kelimesi ile eş anlamlı olarak “kanun, ahlak gibi kurumların buyruklarının yerine getirilmesini sağlayan güç” anlamına gelmektedir.⁴⁰⁴ Toplumun oluşturduğu fertlerin hepsi müeyyideler olmaksızın hukuk kurallarına uyacak kadar şuurlu ya da hassas değildir. Bundan dolayı toplum bireylerinin kanunlara uymalarını sağlamak amacıyla bireyleri hukukun emir ve yasaklarına itaat etmeye cebreden birtakım tedbirler düzenlenmiştir. Bu tedbirlere “Hukukun Müeyyideleri” denilir. Buna göre müeyyide “Hukuk kural ve esaslarını kabul ve tatbik edilmesini zorlamak için kanunlara konulan hükümler” şeklinde tarif edilebilir.⁴⁰⁵

2. Müeyyidenin Çeşitleri

Hukuka uygunluğu sağlamak amacıyla devlet otoritesinin elinde bulunan müeyyideler, genel olarak ceza verme, zorla yaptırma, tazminat ödetme, geçerli saymama ve iptalini isteme şeklinde sıralanabilir. Bu müeyyideler nitelikleri bakımından maddi ve manevi müeyyide; hukuki maslahatları bakımından caydırıcı ve teşvik edici müeyyide, mahiyetleri bakımından ise cezai ve medeni müeyyide

⁴⁰² İbrahim Paçacı “*Cezai ve Medeni Müeyyide Açısından Diyet*” Mütefekkir Aksaray Üniversitesi Dergisi, yıl 1, sayı 2, Güz. 2014, s.87-105.

⁴⁰³ er-Razi, *Muhtaru's-Sihah*, s.26.

⁴⁰⁴ Heyet, *Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, II, 1052.

⁴⁰⁵ Yusuf Binatlı, *Hukuk Hakkında Umumi Malumat ve Medeni Hukuk*, Işıl Matbaası, İstanbul, 1959, s.18.

kısımlarına ayrılır.⁴⁰⁶ Konumuzla ilgili olması hasebiyle biz cezai ve medeni müeyyideleri ele alacağız.

a) Medeni Müeyyideler

Medeni Müeyyideler; haksız bir durumun ortadan kaldırılarak eski halin iadesi, hukuk kurallarına aykırı işlem veya akdin iptali ve bu işlemlerden doğan zararın tazmini gibi müeyyidelerdir. Bu tür müeyyideler ihlal edilen hakkın tamirini hedefler.⁴⁰⁷

b) Cezai Müeyyideler

Cezai müeyyideler; bedene, hürriyete, haklara ve mala taalluk eder. Bunlar medeni müeyyidelerden tamamen başka mahiyette ve nispeten daha şiddetli olup suçlunun tenkilini hedefler.⁴⁰⁸ Hukuka aykırı fiillerde hangi tür müeyyidenin uygulanacağı şu şekilde değerlendirilir; fiilin doğurduğu zarar doğrudan toplum düzenini etkiliyorsa, cezai müeyyide uygulanır. Kamu düzenini etkilemeyen ihlaller ise cezalandırılmamalıdır. Bu sebeple fertler arası ilişkileri düzenleyen medeni hukuk kurallarının ihlalinde ceza uygulanmamalıdır. Çünkü fertler bu gibi ihlallere karşı önceden tedbir alabilir, haklarını koruyacak vasıtalara müracaat edebilir. Örneğin alacaklı, kefil isteyebilir, borçlu borcunu vermezse alacaklı haciz yoluyla hakkını alabilir. Bu durumda zararı giderildiği için daha ilerisine gitmeye gerek olmadığı gibi, toplumsal bir fayda da yoktur.⁴⁰⁹

Yukarıda zikredildiği üzere hata ile işlenen cinayet neticesinde ödenmesi gereken diyet cezasının prensipte canı tarafından ödenmesi gerekmektedir. Bu yükümlülüğün canıye değil de âkileye yüklenmesi, bazı ilim adamları tarafından cezanın şahsiliği ilkesine aykırı bulunmuştur. Bu sebeple diyetin âkileye yüklenmesi bir ceza olarak değil de, medeni müeyyide olarak yorumlanmıştır. Diyetin medeni müeyyide olduğunu savunanlar şu gerekçeleri öne sürerler:

⁴⁰⁶ İbrahim Paçacı, *İslam Hukukunda Medeni Müeyyideler*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s.14-23.

⁴⁰⁷ İbrahim Paçacı, *a.g.e.* s.14-23.

⁴⁰⁸ Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1997, c.2, s.599.

⁴⁰⁹ Tahir Taner, *Ceza Hukuku*, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1935, s.10-11.

Diyet medeni bir müeyyidedir. Çünkü diyetin amacı faili cezalandırmak değil, mağdurun ve yakınlarının gördüğü zararı telafi etmektir. Geride cezai ve medeni müeyyide kavramları izah edilirken cezanın suçlunun canını, malını veya hürriyetini hedef alan bir müeyyide olduğu, suçlunun tenkinini gaye edindiği, buna karşılık medeni müeyyidenin haksız bir durumu ortadan kaldırarak eski haline geri dönmesi, kanunlara aykırı olan muamele ve akitlerin iptali, zararın tazmini gibi müeyyideler olduğu ve ihlal edilen hakkın tamirinin hedeflendiği belirtilmişti. Diyette gözetilen gaye de faili cezalandırmak değil, mağdurun imkânlar ölçüsünde kaybını telafi etmektir. Diğer taraftan failin diyetle yükümlü olması için cezai ehliyetine sahip olmasının şart koşulmaması da bunların amacının mağdur ve yakınlarının kaybını tazmin etmek olduğunu göstermektedir.⁴¹⁰ Kasten insan öldürmenin dışındaki cinayetlerde diyetin âkileye yüklenmesi de diyetin medeni müeyyide olduğunu gösterir. Çünkü cezanın şahsiliği İslam hukukunun temel prensiplerinden biridir. Cezalarda şahsilik herkesin kendi fiilinden sorumlu olması, kimsenin başkasının işlediği suçtan dolayı cezalandırılmaması anlamına gelir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 20. maddesinde “Ceza sorumluluğu şahsidir. Kimse başkasının fiilinden dolayı sorumlu tutulamaz.” denilmektedir. İslam dini Arap toplumunda kabul edilen kollektif sorumluluğu reddetmiş, yerine cezanın şahsiliği prensibini getirmiştir.⁴¹¹ Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.v.) kişinin hata ile yapılan eylemlerden sorumlu olmadığını bildirmiştir.⁴¹²

Buna göre kaçınılması mümkün olmayan hata ile birinin ölümüne sebebiyet veren kişi suçsuz, mümkün hata ile sebebiyet veren kişi en fazla taksirli suç işlemiş olur. Dolayısıyla kastının dışında böyle bir fiil neticesinde âkileye yüklenen diyeti ceza kabul etmek doğru bir yaklaşım değildir. Bu itibarla âkilenin yüklendiği diyet bir ceza değil, mağdur veya yakınlarının kaybını bir ölçüde tazmin etmeyi amaçlayan medeni bir müeyyidedir.⁴¹³

⁴¹⁰ Şafak, “Erş”, D.İ.A. XI, 307-308.

⁴¹¹ Udeh, *et-Teşriu'l-Cinai*, I, 394; Bardakoğlu, “Ceza” D.İ.A. VII, 475.

⁴¹² İbn-i Mace, “Talak”, 16.

⁴¹³ İbrahim Paçacı, “*Cezai ve Medeni Müeyyide Açısından Diyet*” Mütefekkir Aksaray Üniversitesi Dergisi, yıl 1, sayı 2, Güz, 2014, s.87-105.

Klasik doktrinde ise âkilenin yüklendiği diyet genelde ceza olarak nitelendirilmiştir.⁴¹⁴ Bu görüşe sahip olan âlimler, bu cezanın şahsiliik prensibinin bir istisnası olduğunu kabul etmişler ve bu istisnanın gerekçelerini şöyle sıralamışlardır:

i) Cezanın şahsiliği prensibine bağlı kalınarak bu istisna yapılmamış olsa idi diyet cezası sadece zenginler tarafından ödenebilen bir ceza olacaktı. Fakirler hata neticesinde işlemiş oldukları bu cinayetin diyetini ödeyemeyeceklerdi.

ii) Bu ceza âkileye yüklenmemiş olsaydı, öldürülen kişinin yakınları ölüm acısının yanında ayrıca maddi sıkıntıdan doğan mağduriyeti yaşamış olacaktı.

iii) Aile ve akrabalık, yardımlaşmayı gerekli kılan bağlardır. Kişinin en zor gününde yakınlarının ona sahip çıkması ile, bu bağlar hem kuvvet kazanacak hem de bu bağlardan meydana gelen destek yükümlülüğü yerine getirilmiş olacaktır.

iv) Âkilenin diyeti yüklenmesi şibh-i amd ve hata ile olan cinayetlerdedir. Caninin bu cinayeti işlemesindeki sebep ihmalkâr davranışdır. Bu ihmalkâr davranışın altında eğitim ve terbiye eksikliği yatmaktadır. Dolayısıyla âkile fertleri caniye yeterli eğitimi vermedikleri için diyeti ödeme durumundadırlar.

v) İnsan kanının İslam şeriatı nazarında bir değeri vardır. Caninin diyeti ödememesi durumunda insana verilen bu değer ortadan kalkmaktadır. Diyetin âkileye yüklenmesiyle bu değer heder edilmesinin önüne geçilmektedir.⁴¹⁵

Her iki tarafın görüşleri incelendiğinde yapılan yorumlarda tutarlılık görülmektedir. Meseleye cezanın şahsiliği tarafından bakan ilim adamlarının âkilenin diyet ödeme yükümlülüğünü bir medeni müeyyide olarak görmeleri hukuki mantık açısından gayet tutarlı görülmektedir. Diğer tarafın bu ödeme yükümlülüğünü bir ceza olarak görmeleri ise fıkıh mantığı açısından uygun bir görüştür. Onlar bu görüşleri ile cezanın şahsiliik ilkesini ortadan kaldırdıklarını düşünmemektedirler. Bu ilkeyi kabul etmekle beraber diyet konusunda bu ilkedan istisna yapmaktadırlar. Fıkıhın birçok babında bu tür istisna uygulamalarının varlığı mevcuttur. Örneğin ma'dumun satışı

⁴¹⁴ Udeh, *et-Teşriu'l-Cinai*, I, 663; Bardakoğlu, "Ceza" D.İ.A.VII, 475.

⁴¹⁵ Abdü'l-Kadir Udeh, *el-Mevsüatü'l-Asriyye fi'l-Fıkhi'l-Cinai*, Daru's-Şuruk, Kahire,2001, IV,131-133; Usame Eslim, *el-Âkiletu ve Tatbikuha'l-Muasıra*, Gazze İslam Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.21-22.

genel kural olarak yasaklanmasına rağmen bu genel kuraldan istisna yapılmak sureti ile “selem akdi”ne cevaz verilmiştir.

Sonuç olarak; cumhurun savunduğu akilenin ödediği diyetin bir ceza olduğu görüşü her ne kadar fıkıh mantığı açısından doğru bir görüş olarak görülse de kanaatimizce diyetin medeni müeyyide olması daha isabetli görülmektedir. Çünkü diyet ceza olarak kabul edildiği takdirde ortada bir suçun varlığı söz konusu olmaktadır. Ortada suçun varlığı söz konusu ise, bu cezanın suçu işleyene verilmesi gerekir. O kişi de caninin kendisidir. Âkilesi değildir. Ayrıca cumhur diyetin ceza olduğunu kabul etmekle, birçok te’vil yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Hâlbuki diyetin medeni müeyyide olduğu görüşünü kabul etmiş olsa, bu kadar te’vile gitmek zorunda kalmayacaktır.

E. ÂKİLEYİ OLUŞTURAN KİMSELER

Âkilenin kim olduğu konusu fıkıhçılar arasında tartışılan bir meseledir. Bu konuda Hanefiler cumhurdan farklı görüş serdetmişlerdir. Her iki tarafın görüşlerini iki başlıkta zikredeceğiz.

1. Hanefilerin Görüşü

Hanefilere göre âkile, katilin bağlı olduğu divanda kayıtlı bulunan hür, akıllı, baliğ olan erkeklerdir. Diyet, divanda yazılı bulunan bu şahısların asli mallarından değil de kendilerine verilen maaşlardan ödenir.⁴¹⁶

Hanefiler Hz. Ömer’in (r.a.) uygulamasını kendileri için delil kabul ederek âkilenin ehl-i divan olduğuna hüküm vermişlerdir. Ayrıca bu uygulamanın karşılıklı yardımlaşma amacına dayandığını söyleyerek, bir bölgedeki aynı zenaat ve meslek erbabı ile işçilerin de kendi aralarında birbirlerinin âkilesi olabilmesinin mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir.

⁴¹⁶ Alaüddin es-Semerhandi, *Tuhfetu'l-Fukaha*, III, 121; İbn-i Kemal Paşa, *el-İdah*, II,474; ez-Zeylei, *Tebyiyünü'l-Hakaik*, VII, 365; İbn-i s-Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn*, s.641; eş-Şeybani, *Kitabu'l-Asl*, IV, 592.

Katil divan ehlinden değil ise o takdirde âkile, katilin kendi kabilesidir. Çünkü o kişi kendi kabilesinden yardım ve destek görür. Kabiledeki fertler bu diyeti tam olarak karşılayamazlar ise, caniye soy bakımından en yakın olan diğer akrabalar da diyet ödemeye katkıda bulunmakla yükümlü kılırlar.⁴¹⁷

Hanefiler bu konuda Haml bin Malik'in rivayet ettiği “*Kalkın ona diyet verin.*”⁴¹⁸ hadis-i şerifini kendileri için delil kabul etmişlerdir. Hanefilere göre katilin kendisi ve muteber olan görüşe göre babası, dedesi, çocukları ve torunları da âkile kapsamına girerler.⁴¹⁹

2. Cumhuriyetin Görüşü

Hanefiler dışındaki cumhura göre âkile, katilin baba tarafından erkek akrabaları olan asabesidir. Cumhuriyet bu konuda Mugıra bin Şu'be'den gelen şu rivayeti kendileri için delil kabul etmiştir. “*Hz. Peygamber kadının diyetinin katilin asabesine ait olduğuna dair hüküm vermiştir*”⁴²⁰ Malikiler de mutemet olmayan görüşe göre caninin asabesi bulunmadığı takdirde diyeti onun kayıtlı olduğu divan üyeleri öderler.⁴²¹ Yine cumhura göre katil âkileden sayılmaz.⁴²² Şafiiler ve Hanbeliler'de rivayet edilen iki görüşten birine göre katilin usul ve furu'u âkile kapsamına girmez.⁴²³

Katilin diyetini ödeyecek âkilesi bulunmaz ya da adı divanda tescil edilmemiş olursa diyetin beytü'l maldan ödenmesi konusunda fıkıhçılar ittifak halindedir. Beytü'l mal'in ödeme imkânı olmadığı zaman diyet katil tarafından ödenir.⁴²⁴ Nitekim Hz.

⁴¹⁷ Abdurrahman el-Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, Trc. Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay. İstanbul, 1994, VIII, 3414 Nasıruddin es-Semerikandi, *el-Fıkhü'n-Nafi*, III,1399; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 370; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, IX, 204; Siracüddin et-Tenimi, *el-Fetava's-Siraciyye*, s.567.

⁴¹⁸ Ebu Davud, “Kitabu'd-Diye” 4575; el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, 198.

⁴¹⁹ İbn-i Kemal Paşa, *el-idah*, II, 475; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 368; İbn-i's-Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn*, s.641; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, t.y. III, 56; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 371; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, IX, 206.

⁴²⁰ Ebu'l Kasım el-Basri, et-Tefri, II, 213; el-ihsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 455; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 387; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 124; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 340; el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümti ala Zadi'l-Müstekni*, Daru İbn-i'l-Cevzi, Suudi Arabistan, 2009, XIV, 171; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 375; el-Fettuhi, *Munteha'l-Iradat*, V, 101; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 465.

⁴²¹ ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 397; el-İhsai, *a.g.e.* IV, 456; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhü'l-Maliki*, IV, 550.

⁴²² İbn-i Müflih el-Hanbelî, *el-Mübdi*, VII, 343; Nasuriddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 352; eş-Şirazi, *et-Tenbih* s.228; er-Rahaybani, *Metalibu Üli'n-Nüha*, VI, 139.

⁴²³ Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 595; eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, II, 239; ez-Zerkeşi, *Şerhu'z Zerkeşi*, III, 595; Nuruddin el-Basri, *el-Vadih*, IV, 299; eş-Şirazi, *a.g.e.* s.228.

⁴²⁴ Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 213; ed-Derdir, *eş-Şerhus, Sağır* IV, 399; el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 455;

Peygamber (s.a.v.) “*Ben mirasçısı olmayanın mirasçısıyım, onun yerine diyet öderim ve ona mirasçı olurum.*”⁴²⁵ buyurmuştur.

Müslümanın gayr-i müslim’e, gayr-i müslim’in Müslümana âkile olamayacağı konusunda fıkıhçılar arasında ittifak bulunmaktadır.⁴²⁶

Hanefiler asabenin âkile olması durumunda aralarında bir ayrıma gitmeden bütün âkileyi diyet ödemedede eşit tutarlar.⁴²⁷ Cumhur ise âkile arasında en yakından en uzağa doğru bir sıralama yapar. Bu sıralama şöyledir.

Kardeş ve kardeş çocukları,

Amca ve amca çocukları,

Babanın amcaları ve onların çocukları,

Dedenin amcaları ve onların çocuklarıdır.⁴²⁸

Hanefiler’in âkilenin kim olduğu konusundaki sıralamada cumhurdan farklı görüş zikrederek divan üyelerini ilk sırada saydıkları görülmektedir. Cumhur ise sıralamada asabeyi ilk olarak zikretmiştir. Bu sıralamanın farklı şekilde ortaya çıkmasının en temel sebebi cumhurun âkile konusunda varid olan hadis-i şerifleri ön plana almalarıdır. Hanefiler ise bu konuda sahabenin kavlini öne çıkararak divan üyelerini ilk sırada zikretmişlerdir. Kanaatimizce Hanefilerin görüşü diyet ödenmesinin kolaylaştırılması yönünden daha isabetli görülmektedir. Bunun da iki sebebi vardır. Birincisi özellikle günümüzde akrabalık bağlarının zayıflaması, ikincisi ise diyetin divan üyelerine olan taksimatı ile diyet yükümlülüğünün daha az miktara indirgenmesidir.

ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 370; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 57; el-Velvalici, *el-Fetava'l Velvaliciyye*, V, 319; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 125; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 276; el-Fettuhi, *Münteha'l-iradat*, V, 102.

⁴²⁵ Ebi Şeybe, *Müsnedü İbn-i Ebi Şeybe*, Daru'l-Vatan, Riyad, 1997, II, 402.

⁴²⁶ İbn-i's-Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn*, s.642; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 604; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, IX, 208; eş-Sağirci, *el-Fıkhü'l-Hanefi ve Edilletühü*, III, 274; er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 375; Ebu'l-Hüseyn el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 600; Nasuruddin es-Samiri, *el-Müstev'ab*, II, 353; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.228; er-Rafii, *el-Aziz*, X, 476; İbrahim b. Muhammed el-Halebi, *Mülteka'l-Ebhur*, Enes Kitabevi, İstanbul, t.y. s. 486.

⁴²⁷ el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, s.730; el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 506; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 55; İbn-i's Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn*, s.641; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 364; İbn-i Kemalpaşa, *el-İdah*, II, 474; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 601.

⁴²⁸ er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtac*, VII, 371; el-Maverdi *el-Havi'l Kebir*, XII, 344; Muhammed el-Haşimi, *Kitabü'l-İrşad*, s.447; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 377; el-Merdavi, *el-İnsaf*, XXVI, 85; el-Müzeni, *Muhtasaru'l-Müzeni*, s.326.

Hanefiler'in bu yaklaşımına şöyle bir itiraz söz konusu olabilir. Hadis-i şerifle sabit olan bir hüküm, ikinci plana alınıp sahabenin sözü ilk planda nasıl zikredilebilir? Hâlbuki usul-u fıkhıta edile-i şer'iyye sıralamasında hadis-i şerifler sahabe kavillerinden önce gelir. Bu itiraza Hanefiler adına şu savunmalar yapılabilir:

a) Hanefiler, hadis-i şerifle sabit olan hükmü reddetmemektedirler. Zira asabenin âkile olması Hanefiler tarafından da kabul edilen bir hükümdür.

b) Divan üyelerinin âkile olması Hz. Ömer (r.a.), tarafından ortaya konulan bir uygulamadır. Bu uygulama sadece bir sahabe kavli olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü Hz. Ömer bu uygulamayı bizzat tatbik etmiş ve diğer sahabeler Hz. Ömer'in (r.a.) bu uygulamasına bir itirazda bulunmayarak bu hüküm üzerine sükûti yolla da olsa icma etmişlerdir. Dolayısıyla kavli sahabe icma ile takviye edilmiştir. İcma'nın bağlayıcı bir delil olduğu tüm ehl-i sünnet âlimleri tarafından kabul gördüğü unutulmamalıdır. Netice olarak divan üyelerinin ilk sırada yer alması konusunda Hanefilerin dayanaklarının sadece bir kavli sahabe olduğu düşünülmemelidir. Bilakis kavli sahabenin yanında bu konu hakkında sahabenin icmaı da vuku bulmuştur.

c) Bu uygulamanın Hz. Ömer (r.a.) tarafından yürürlüğe konulması üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Zira O birçok yerde naslarla sabit olan hükümlerde farklı görüşler ortaya koymuştur. Örneğin müellefe-i kulub'a zekât verilmesi konusunda ayet bulunmasına rağmen İslam'ın artık izzet kazandığını söyleyerek müellefe-i kulub'a zekât verilmemesi gerektiğini söylemiştir. Hz. Ömer'in bu yaklaşımlarında iki temel etken düşünülebilir. Birincisi: Hz.Ömer (r.a.) bu uygulamalarında nasların künhüne vakıf olarak illete bağlı vakıaların değişimine itibar etmekle bu hükümleri ortaya koymuştur. İkincisi: Hz. Ömer (r.a.) bu uygulamaların varlığı ile ilgili Resulullah'tan (s.a.v.) bizim bilmediğimiz açıklamalara vakıf olmuş olabilir.

F. AKİLE KAPSAMI DIŞINDA KALANLAR

1) Fakirler

Fakirler âkile fertlerinden sayılmazlar. Kasta benzer ya da hata ile olan cinayetlerde diyetin âkileye yüklenmesi cinayeti işleyen kişiye yapılan bir yardım ve onun kasıtsız işlediği bu fiilin zararını telafi etmek içindir. Fakirlerin böyle bir

yardımlaşma içinde olmaları mümkün görülmemektedir. Fakirleri böyle bir yükümlülük altına sokmak kaldıramayacakları yükü onların sırtlarına vurmakla eşdeğerdedir.⁴²⁹Nitekim ayet-i kerime de “Allah-ü Teala hiçbir nefse kaldıramayacağı yükü yüklemeyiz.”⁴³⁰buyurulmuştur.

2) Deliler ve Çocuklar

Deliler ve çocuklar mükellef değildirler. Mükellefiyetin temel şartı olan temyiz kabiliyeti kendilerinde bulunmadığı için deliler ve çocukların âkile fertlerinden biri sayılması imkânsızdır. Fakat bunların işlediği cinayetler neticesinde diyetin kim tarafından ödeneceği alimler arasında tartışılan bir konudur. Hanefî, Maliki ve Hanbeliler’e göre deli ve çocuğun işlediği cinayetin diyetini âkile öder. Şafiiler’e göre bu durumda diyet âkile tarafından değil, deli veya çocuğun kendi mallarından ödenir.⁴³¹

3) Kadınlar

Âkile fertlerinden biri olmak mali bir yükümlülüktür. İslam hukukunda mali yükümlülükler bakımından kadınlara her hangi bir yükümlülük verilmemiştir. Bu sebeple kadın’ın âkile olarak diyet ödemesi söz konusu olamaz.⁴³²

G. ÂKİLENİN DİYETTE MUAF OLDUĞU MİKTAR

Şafiiler âkilenin mutlak olarak ödeme yükümlülüğünde olduğunu savunurlar, Onlara göre diyetin ödenmesi gereken en az miktar bile âkile tarafından ödenir.⁴³³ Malikiler ve Hanbeliler’e göre âkile diyet miktarının üçte birinden aşağısını ödemekle

⁴²⁹ er-Rahaybani, *Metlibu Üli’n-Nüha*, VI, 138; Muhammed el Eşkar, *el-Mücella*, II, 377; ed-Derdir, *eş-Şerhu’s-Sağır*, IV, 401; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 370.

⁴³⁰ Necm, 38.

⁴³¹ en-Nevevi, *Ravdatü’t-Talibin*, VII, 205; ez-Zerkeşi, *Şerhu’z-Zerkeşi*, III, 596; el-İhsai, *Tebyiynü’l-Mesalik*, IV, 453; es-Serahsi, *el-Mebsut*, XXVII, 128.

⁴³² eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, III, 241; el-Haccavi, *el-İkna*, IV, 189; el-Garyani, *Müdevvenetü’l-Fıkhi’l-Maliki*, IV, 552; Atıf Efendi, *İslam Fıkhu*, VI, 157.

⁴³³ Ebu’l-Huseyin el-Yemeni, *el-Beyan*, XI, 587; el-Maverdi, *el-Havi’l-Kebir*, XII, 355; İmamü’l-Harameyn Abdü’l Melik Bin Yusuf, *el-Cüveyni*, *Nihayetü’l-Matlab*, XVI, 526.

yükümlü değildir.⁴³⁴ Hanefiler'e göre ise âkile diyet miktarının yirmide birinden aşacağını ödemekle yükümlü değildir.⁴³⁵ Hanefi, Maliki ve Hanbeliler'de zikredilen miktarların altında olan diyetin katil tarafından ödenmesi gerekir.⁴³⁶

H. ÂKİLENİN DİYETİ ÖDEME ZAMANI

Mezheplerin ittifakıyla âkilenin diyeti ödeme zamanı üç taksit halinde üç yıldır.⁴³⁷ Fakat taksitlerin ne zaman başlayacağı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bazı fakihlere göre suçun işlendiği tarih diğer bazılarına göre ise mahkeme kararının verildiği tarihtir.⁴³⁸

Hanefiler diyetin âkile arasında dağılımında her bir ferde üç ya da dört dirhem ödeme yükümlülüğü getirirler.⁴³⁹ Malikiler ve Hanbeliler ise bu miktarı âkilenin ödeme gücüne göre belirler ya da hakim taktirine bırakırlar.⁴⁴⁰ Şafiiler ise zenginlerin yarım dinar, orta hallilerin ise çeyrek dinar ödemekle yükümlü olduklarını savunurlar.⁴⁴¹

I. ÂKİLENİN DİYET ÖDEMECTEN MUAF TUTULDUĞU DURUMLAR

İbn-i Abbas'tan rivayet edilen hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sav): “Âkile kasden

⁴³⁴ Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 213; el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 451; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 383; Muvaffakuddin İbn-i Kudame *el-Kafi*, V, 269; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 376; Ali bin Beha el-Bağdadi, *Fethu'l-Meliki'l-Aziz*, V, 534.

⁴³⁵ el-Kuduri, *Muhtasaru'l-Kuduri*, s.194; Nasiruddin es-Semerkandi, *el-Fıkhu'n-Nafi*, III, 140; es-Sağırıcı, *el-Fıkhu'l-Hanefi ve Edilletühü*, III, 275; Siracüddin et-Tenimi, *el-Fetava's-Siraciyye*, s.567; el-Cessas, *Şerhu Muhtasari't-Tahavi*, VI,11.

⁴³⁶ el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 549; el-Meydani, *el-Lübab*, III, 56; el-Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 605; Bilmen, *Istilahatü Fıkhiyye Kamusu*, III, 56; Muhammed el-Haşimi, *Kitabü'l-İrşad* s.447; el-Merdavi, *el-İnsaf*, XXVI, 76; Nuruddin, el-Basri, *el-Vadîh*, IV, 296; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, V, 346.

⁴³⁷ Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 213; ed-Derdir, *eş-Şerhu's-Sağır*, IV, 403; el-İhsai *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 458; Alaüddin es-Semerkandi, *Tuhfetü'l-Fukaha*, III, 120; el-Velvalici, *el-Fetava'l-Velvaliciyye*, V, 322; eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 126; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 343; Muvaffakuddin İbn-i Kudame, *el-Kafi*, V, 273.

⁴³⁸ Aktan, "Âkile," D.İ.A, II, 249.

⁴³⁹ İbn-i Kemal Paşa, *el-idah*, II, 474; İbni-s-Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn*, s. 641; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 370; es-Sağırıcı, *el-Fıkhu'l-Hanefi ve Edilletühü*, III, 274; İbrahim Halebi, *Mülteka'l-Ebhur*, s.485; el-Kuduri, *Muhtasuru'l-Kuduri*, s.194; Sadrus-Şeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s.402.

⁴⁴⁰ el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhi'l-Maliki*, IV, 552; el-Karafi *ez-Zahira*, XII, 395; el-Merdavi, *el-insaf*, XXVI, 81; el-Fettuhi; *Mümteha'l-İradat*, V, 103; İbn-i Müflih el-Hanbeli, *el-Mübdî*, V, 347.

⁴⁴¹ er-Rameli, *Nihayetü'l-Muhtaç*, VII, 375; el-Erdebili, *el-Envar*, III, 220; el-Müzeni, *Muhtasaru'l Müzeni*, s. 326; eş-Şirazi, *et-Tenbih*, s.229, er-Rafii, *el-Aziz*, X, 469.

*işlenen cinayetin diyetini, öldürülen kölenin kıymetini, sulh yapılan diyet bedelini ve itirafı sabit olan diyeti ödemekle yükümlü değildir*⁴⁴² buyurmuştur. Bu hadis-i şeriften yola çıkan fıkıhçılar âkilenin diyet bedelini ödemekle yükümlü olmadığı birtakım durumları şu şekilde sıralamışlardır.

1) Kasten işlenen cinayetin diyeti: Kıyas bahsinde geniş bir şekilde ele alındığı üzere katil kasten işlediği cinayetin cezasını ya canıyla öder ya da velileri ile sulh yaparak diyetini kendisi öder. Bu durumda âkile diyeti ödemekle yükümlü değildir.

2) Öldürülen kölenin bedeli: Köleyi öldüren cani katlettiği kölenin kıymetini ödemekle yükümlüdür. Bu durumda âkilesinin bir şey ödemesi gerekmez. Bu görüş İbn-i Abbas, (ö.68/687) Şa'bi, (ö.104/722) Sevri, (ö.161/778) Mekhul, (ö.112/730) Nehai, (ö.96/714) Leys (ö.187/803) ve İbn-i Ebi Leyla'ya (ö.148/765) aittir.

Ata, Zühri, (ö.124/742) Hammad (ö.120/738) ve Ebu Hanife ise bu durumda kıymetin âkile tarafından ödenmesi gerektiğini bildirirler.⁴⁴³

3) Katilin inkârdan sonra yaptığı sulhla sabit olan diyeti: Katil hakkında cinayet işlediğine dair bir iddiada bulunulur. Katil önce bu iddiayı reddeder, daha sonra kabul edip maktulün velileri ile kan bedeli üzerine sulh yaparsa, bu durumda ödenilmesi gereken bir diyet ortaya çıkar. Bu diyetin âkile tarafından ödenmesi gerekli değildir.

4) Katilin cinayeti itiraf etmesi ile sabit olan diyeti: Bilindiği gibi ikrar hüccet-i kasıra'dır. Mukırr ancak kendi aleyhine bir borç meydana getirebilir. Kendisinin haricinde olan âkile üzerine bir yükümlülük getirmesi söz konusu olamaz. Bu sebeple âkile ikrarla sabit olan diyeti ödemek zorunda değildir.⁴⁴⁴

⁴⁴² el-Beyhaki, *es-Sünenü's-Sagır*, III, 248; el-Beyhaki, *Marifetü's-Süneni ve'l-Asar*, XII, 149; el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, 181.

⁴⁴³ er-Rahaybani, *Metalibu Üli'n-Nuha*, VI, 141; el-Behnesi, *ed-Diye* s.69; Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 213; Ebu Muhammed Abdü'l-Vehhab, *el-Meune*, II, 278; el-Karafi *ez-Zahira*, XII, 384; Alaüddin es-Semerkandi, *Tuhfetü'l-Fukaha*, III, 119; es-Sağirci, *el-Fıkhü'l-Hanefi ve Edilletühü*, III, 275; İbn-i Kudame, *eş-Şerhu'l-Kebir*, XXVI, 73; Ali bin el-Beha, *Fethu'l-Meliki'l-Aziz*, V, 534.

⁴⁴⁴ el-Behnesi, *ed-Diye*, s.70; Ebu'l-Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 213; el-ihsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 462; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhü'l-Maliki*, IV, 548; ez-Zeyle, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 368; el-Kuduri, *Muhatasaru'l-Kuduri*, s.194; Nasirüddin es-Semerkandi, *el-Fıkhun-Nafi*, III, 1401; en-Nevevi, *Ravdatu't-Talibin*, VII, 307; el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mumti*, XIV, 180-181.

İ. GÜNÜMÜZDE ÂKİLE

Âkile kavramı zaman içerisinde belli değişimlere uğramıştır. Kökü İslam öncesine dayanan âkile kavramı bazı revizyonlardan geçirilerek İslamlaştırılmış ve İslam'la kendisine yeni bir mahiyet kazandırılmıştır.⁴⁴⁵ İslam öncesinde kasdi ya da hata yoluyla işlenmesine bakılmaksızın her türlü cinayetlerde diyeti âkile üstlenirken, İslam'da âkilenin ödeme yükümlülüğü, kasdi cinayetlerin dışındaki öldürme türlerine hasredilmiştir. Bu değişim Hz. Ömer zamanında daha farklı bir boyut kazanmış bizzat Halife Ömer tarafından âkile kavramı daha geniş çerçevede ele alınmış, divan üyeleri de âkile sayılmıştır.⁴⁴⁶Bu değişimden yola çıkan Hanefi uleması âkilenin kapsamını biraz daha genişletmiş, zanaat ve meslek erbabını da birbirlerinin âkilesi saymıştır.⁴⁴⁷

Fıkıh kaynaklarımızda âkile genel olarak üç kısımda değerlendirilmiştir. Bunlardan

Birincisi: Katilin yakın akrabaları olan asabedir. Bu görüşün savunucuları Maliki, Şafii ve Hanbelilerdir.⁴⁴⁸ Hanefiler divan ya da meslek erbabının bulunmadığı yerlerde asabeyi âkilenin bir bölümü saymışlardır.⁴⁴⁹

İkincisi: Divan üyeleridir. Hanefilerin önderliğini yaptığı⁴⁵⁰ Malikilerin ise zayıf bir görüş olarak kabul ettiği⁴⁵¹ divan; bölge askerlerinin isimlerinin kayıtlı bulunduğu sicil defterlerinin ismidir.⁴⁵² Geride zikredildiği üzere Hanefiler ayrıca aynı zanaat ve meslek erbabını da âkile olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁵³

⁴⁴⁵ Aktan, "Âkile", D.İ.A.II, 248.

⁴⁴⁶ el-Merginani, *el-Hidaye*, IV, 507; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, IX, 204; Damat Efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, II,688; Atıf Efendi, *İslam Fıkhı*, IV, 153.

⁴⁴⁷ İbn-i Kemal Paşa, *el-idah*,II, 474; el-Meydani,*el-Lübab*, III, 55; el-Velvalici, *el-Feteva'l-Velvaliciyye*,V, 318; el-Kuduri, *Muhtasaru'l Kuduri*, s.194; el-Mavsili, *el-ihthiyar*, II, 603; Sadru's-Şeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, II, 404.

⁴⁴⁸ Ebu'l Kasım el-Basri, *et-Tefri*, II, 213; el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 455; el-Karafi, *ez-Zahira*, XII, 387; el-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, IV, 124; el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir*, XII, 340; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 375.

⁴⁴⁹ Nasıruddin es-Semerikandi, *el-Fıkhü'n-Nafi*, III, 399; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 370; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, IX, 204; Siracüddin et-Tenimi, *el-Fetava's-Siraciyye*, s.567; el-Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, trc. Çev. Mehmet Keskin, VIII, 3414.

⁴⁵⁰ eş-Şeybani, *Kitabü'l Asl*, IV, 592; İbni's-Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn*, s.641; ez-Zeylei, *Tebyiynü'l-Hakaik*, VII, 365; Alaüddin es-Semerikandi, *Tuhfetü'l-Fukuha*, III,121; İbn-i Kemal Paşa, *el-idah*, II, 474.

⁴⁵¹ ed-Derdir, *es-Şerhu's-Sağır*, IV,397; el-ihsai,Tebyiynü'l-Mesalik, IV,456; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhü'l-Maliki*, IV, 550.

⁴⁵² el-Merginani, *el-Hidaye*, IV,507; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, IX,204; Damat Efendi, *Mecmeu'l-Enhur*, II,688; Atıf Efendi, *İslam Fıkhı*, IV,153.

⁴⁵³ Nasıruddin es-Semerikandi, *el-Fıkhü'n-Nafi*, III,399; el-Haddadi, *el-Cevhera*, II, 370; et-Turi, *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, IX, 204; Siracüddin et-Tenimi, *el-Fetava's-Siraciyye*, s.567; el-Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, trc. Çev. Mehmet Keskin, VIII, 3414.

Üçüncüsü: Beytü'l maldır. Mezheplerin genel ittifakı ile divan ya da asabenin bulunmadığı durumlarda diyet ödemesi beytü'l maldan yani devletin kasasından yapılır.⁴⁵⁴

Yukarıda zikredilen üç paragraf ışığında yola çıktığımızda günümüzde âkile kavramını şu tafsilatla değerlendirebiliriz.

1.Asabenin Âkile Olması

Asabenin âkile olması Cahiliye Dönemi dahil Hz. Peygamber döneminde ve daha sonraki dönemlerde görülen bir uygulamadır. İmkân bulunduğu takdirde en uygun uygulamanın bu olduğu konusunda aklın gideceği yol budur. Fakat bu uygulama köklerini Arapların arasındaki kabile dayanışmasında bulduğu için Arap olmayan milletlerde bu uygulamada belli sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Belki de Hz. Ömer divan uygulamasına fetihlerden sonra acemlerle olan karışmaların getirdiği problemlerle gitmek zorunda kalmıştır. Çünkü Araplar'da soy bağına verilen önem diğer milletlerde hiçbir zaman bu seviyede olmamıştır. Özellikle günümüzde en yakın akrabaların bile birbirlerine uzak durdukları müşahade edilmektedir. Bu sebeple özellikle içerisinde bulunmuş olduğumuz ahir zamanda âkilenin asabe olması zor bir uygulama olarak görülmektedir.

2. Divan Üyeleri Ya Da Aynı Meslek Erbabının Âkile Olması

Günümüzde divan üyeliği uygulamasının eski tarihteki şekliyle mevcut olmadığı görülmektedir. Bu sebeple divan üyeleri yerine aynı meslekten olan kişilerin birbirlerinin âkilesi olması daha uygun görülmektedir.

Toplumumuzda yaşayan insanlar ya sigortalı olmaları hasebi ile Sosyal Güvenlik Kurumu'na ya da esnaf olmaları hasebiyle Esnaf ve Sanaatkarlar Odası'na üye olmaktadır. Kişinin işlediği kasıt dışı cinayette Sosyal Sigortalar Kurumu'nun ya da Esnaf ve Sanaatkarlar Odası'na üye olan kişilerin âkile olmaları mümkündür. Kanaatimizce Hanefilerin savunmuş olduğu bu uygulama zamanımız için asabenin âkile olmasından daha uygun görülmektedir.

⁴⁵⁴ en-Nevevi, *Ravdatü't-Talibin*, VII, 207; Muhammed el-Eşkar, *el-Mücella*, II, 377; ed-Derdir, *eş-Serhu's-Sağır*, IV, 399; el-İhsai, *Tebyiynü'l-Mesalik*, IV, 453; el-Garyani, *Müdevvenetü'l-Fıkhî'l-Maliki*, IV/552; es-Serahsi, *el-Mebsut*, XXVII, 137.

3. Beytü'l Mal'ın Âkile Olması

Kişinin üye olduğu bir divan ya da meslek kurumu bulunmadığı veya âkile olabilecek asabenin olmadığı durumlarda âlimlerin ittifakı ile diyet beytü'l mal (devlet kasası) tarafından ödenir. Günümüzde devlet kasasının akan kanın yerde kalmaması için diyeti ödemesi düşünülebilir. Hatta divan ya da asabeden daha güçlü olması hasebiyle en uygun âkile olarak da görülebilir.

Bu saydığımız maddelerden herhangi birisi ile diyet ödeme imkânı bulunursa diyetin onunla ödenmesi dökülen kanı yerde bırakmayacaktır. Fakat bu sayılanlardan herhangi birisi ile diyetin ödenmesi imkânsız ya da imkânsıza yakın derecede zor olacak olursa diyetin her üç maddede yer alan âkilenin iştiraki ile ödenmesinin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Şöyle ki, diyet üçe bölünerek üçte biri divan ya da meslek kuruluşu tarafından, üçte biri asabe tarafından, üçte biri de beytü'l-mal tarafından ödenebilir. Bu durumda diyeti ödeyen her grup için bir kolaylık sağlanmış olmakla beraber tüm mezheplerin görüşleri ile amel edilmiş ve ihtilaftan çıkılmış olur.

SONUÇ

1. Sosyal hayatta adaletin tesisi İslam nizamının temel hedeflerindedir. Diyet cezasının varlığı bu adaletin toplum hayatında tecellisinden ibarettir. Dökülen kanın heder edilmesi ise insanoğluna yapılan büyük bir aşağılama niteliğindedir. Çünkü insan hayatının dokunulmazlığı vardır. Nitekim “Allah’ın öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın.”⁴⁵⁵ buyurulmakla bu dokunulmazlık bütün insanlığa beyan edilmiştir. Diyet cezasının meşru kılınmasıyla insan hayatının önemi, ayaklar altında kalmaktan kurtulmuş, bu hayatın dokunulmazlığı sözle değil bilfiil uygulamayla korunmuştur.

İnsan hakları evrensel beyannameesi üçüncü ve beşinci maddelerinde “yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır.”⁴⁵⁶ Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayr-i insani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz.⁴⁵⁷” ifadeleri ile insan canı ve haysiyetinin haddi aşan her türlü fiilden korunmuş olduğu beyan edilmiştir. Bu beyanname de geçen birçok madde ve özellikle canın korunması, insanoğlunun yaratılışından itibaren yüce rabbimiz tarafından peygamberler aracılığı ile insanlara bildirilmiştir. İslam dini de bu bildiriye muhatap olmuş, insan canına ya da uzvuna karşı işlenen cinayetlerde kısas ya da diyet cezalarını meşru kılmıştır. Günümüzde her gün onlarca insanın katledildiğini göz önünde bulundurduğumuzda İslam ceza hukukunda kısas ve diyet hükümlerinin meşru kılınmasının ne denli bir öneme sahip olduğunu daha iyi anlamaktayız.

2. Diyetin miktarı 100 deve olarak belirlenmiştir. Günümüzde deve fiyatlarının fahiş bir şekilde artmış olması âlimleri günümüzdeki diyet miktarının tespiti konusunda araştırmalar yapmaya teşvik etmiştir. Âlimlerden bazıları diyet ödemede, söz konusu

⁴⁵⁵ İsra 17/33.

⁴⁵⁶ İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi, md. 3.

⁴⁵⁷ İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi, md. 5.

olan tüm malların değerlerini toplayıp çıkan sonucu, tür sayısına bölmekle günümüzdeki diyetin miktarını tespit etmeye çalışırken diğer bazıları, İslam ülkelerinden deve fiyatının en ucuz olduğu ülkeyi esas alarak diyet miktarının değerini en alt seviyeye çekmeye çalışmışlardır. Bu konuda biz de şöyle bir kanaat ortaya koyduk. İslam ülkeleri arasından deve yetiştiriciliği açısından ön plana çıkan ülkelerdeki develerin fiyatları belirlenip deve değerleri toplandıktan sonra genel toplam, ülke sayısına bölünüp diyet miktarı ortaya çıkartılır. Örneğin; yirmi İslam ülkesinde bulunan develerin fiyat belirlenmesi yapıldıktan sonra ortaya çıkan yirmi çeşit fiyat toplanır. Daha sonra ortaya çıkan miktar yirmiye bölünüp diyet miktarının bu genel toplamın yirmide biri olduğu kabul edilir. Bu şekilde bir uygulama ile hem diyet olması konusunda ittifak bulunan deve esas alınmış olur, hem de bazı beldelerdeki fahiş fiyatın diyetin miktarına etkisi engellenmiş olur.

3. Kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısıdır. Bu hüküm fıkıhçılar arasında kabul gören genel bir görüştür. Bazı muasır fıkıhçılar bu hükmün pek tutarlı olmadığını savunmuşlardır. Onlara göre diyet ile ilgili naslar kadın-erkek ayırımı yapmamaktadır. Bu sebeple kadının diyeti erkeğin diyeti ile eşit olmalıdır. Bu konu ile ilgili gerek fıkhi hükümleri gerekse bu hükmün dayanaklarını inceledikten sonra kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı olması konusunda cumhurun görüşlerinin daha isabetli olduğu kanaatine varmış bulunmaktayız. Çünkü cumhur bu hükmü çok sağlam kaynaklara dayandırmıştır.

4. İslam devletinde daimi olarak yaşayan (zimmi) ya da dış ülkeden İslam devletine pasaportla girenlerin (müste'men) diyetinin ne olduğu konusu fıkıhçılar arasında tartışılmıştır. Hanefiler bu tür gayr-i Müslimlerin diyetinin Müslümanların diyetine eşit olduğunu savunurken, diğer mezhep imamaları bu diyetin Müslümanların diyetinin yarısı ya da üçte biri olduğu hakkında görüş bildirmişlerdir. Zimmi ya da müste'men diyetlerinin Müslümanların diyetlerine eşit olması, İslam devletinin himaye gücünü göstermesi ve onlarda bulunan insan olma vasfına itibar etmek bakımından daha uygun görülmektedir. Bu sebeple Hanefilerin görüşü tercih edilmeli, islam devletinin emanını almış bulunan gayr-ı Müslimlerin diyeti Müslümanların diyetine eşit tutulmalıdır.

5. Klasik doktrin'e ait bazı fıkıh metinlerinde, uzuvların fonksiyonel kayıplarında, kayıpların tespiti hakkında bir takım deneylerin varlığını müşahade etmekteyiz.

Günümüzde bu fonksiyonel kayıpların tespitinin dalında, uzman doktorlar tarafından teknolojik aletlerle yapılmasının kaçınılmaz olduğu kanaatindeyiz. Bu vesile ile hem hak yerini bulmuş olacak hem de bir takım kötü niyetli kişilerin kötü emellerine ulaşmaları engellenmiş olacaktır.

6. Kasten işlenen cinayetler dışındaki şibh-i amd ve hataen öldürmelerde diyeti caninin âkilesi öder. Klasik doktrinde âkile üç kısımda mütalaa edilmiştir.

- a) Katilin asabesi
- b) Sicil defterine kayıtlı bulunan divan üyeleri
- c) Beytü'l mal

Tüm mezhepler tarafından kabul edilen bu üç kısım âkilenin sıralaması konusunda farklı görüşler serdedilmiştir. Bazı mezhepler, asabeyi ilk sırada kabul ederken diğer bazıları divan üyelerini ilk sırada kabul etmişlerdir. Hayat şartlarının ve sosyal nizamın değiştiği günümüzde âkile kavramının nasıl olması gerektiği konusunda bizde iki kanaat hasıl olmuştur.

a) Âkilenin kim olduğu hakkında saydığımız üç maddeden herhangi birisi tarafından diyetin ödenmesi mümkün olursa o taktirde diyet onunla ödenir. Fakat bunlardan herhangi birisi ile diyetin ödenmesi imkansız ya da imkansıza yakın derecede zor olacak olursa diyetin her üç grubun iştiraki ile ödenmesi uygun olacaktır. Şöyle ki, diyet üçe bölünerek üçte biri divan ya da meslek kuruluşu tarafından, üçte biri asabe tarafından, üçte biri de beytü'l mal tarafından ödenebilir. Bu durumda diyeti ödeyen her unsur için bir kolaylık sağlanmış olmakla beraber tüm mezheplerin görüşü ile de amel edilmiş olur.

b) Toplumumuzda yaşayan insanlar ya sigortalı olmaları hasebi ile Sosyal Sigortalar Kurumuna ya da esnaf olmaları hasebi ile Esnaf ve Sanaatkarlar Odası'na üye olmaktadır. Kişinin işlediği kasıt dışı cinayette S.G.K. kurumunun ya da Esnaf ve Sanaatkarlar Odası'na üye olan kişilerin âkile kabul edilmeleri mümkündür.

7. Bazı ilim adamları âkilenin yüklenmesi gereken diyetin ceza olarak nitelendirilmesini, cezanın şahsiliği prensibine aykırı bulmuşlar, diyetin bir ceza değil de müeyyide olduğunu savunmuşlardır. Klasik doktrinde ise âkilenin yüklendiği diyet genelde ceza olarak nitelendirilmiştir. Her iki tarafın görüşleri incelendiğinde yapılan

yorumlarda tutarlılık görülmektedir. Meseleye cezanın şahsiliği tarafından bakan ilim adamlarının âkilenin diyet ödeme yükümlülüğünü bir cezai müeyyide olarak görmeleri hukuki mantık açısından gayet tutarlı görülmektedir. Diğer tarafın bu ödeme yükümlülüğünü bir ceza olarak görmeleri ise fıkıh mantığı açısından uygun bir davranıştır. Sonuç olarak cumhurun savunduğu âkilenin ödediği diyetin bir ceza olduğu görüşü her ne kadar fıkıh mantığı açısından doğru bir görüş olarak görülse de kanaatimizce diyetin medeni müeyyide olması daha isabetli görülmektedir. Çünkü diyet ceza olarak kabul edildiği takdirde ortada bir suçun varlığı söz konusu olmaktadır. Ortada suçun varlığı söz konusuysa bu cezanın suçu işleyene verilmesi gerekir. O kişi de caninin kendisidir. Âkilesi değildir. Ayrıca cumhur diyetin ceza olduğunu kabul etmekle birçok te'vil yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Hâlbuki diyetin medeni müeyyide olduğu görüşünü kabul etmiş olsa bu kadar te'vile gitmek zorunda kalmayacaktır.

8. Hz.Ömer döneminde Sasani ve Bizans imparatorluklarının fethedilmesiyle müslümanlar geniş bir coğrafyaya hükmetmeye başlamışlar, coğrafyanın genişlemesi ile kurumsallaşma kaçınılmaz olmuştur. Bu zorunluluk devletin bütün birimlerinde kendini göstermiş ve yeni müesseselerin kurulma yollarını açmıştır. İhtiyaçlar neticesinde meydana gelen bu kurumlar daha sonraki dönemlerde gelişerek varlıklarını devam ettirmiştir. Âkile sistemi Hz.Ömer dönemine kadar Hz.Peygamber (s.a.v.) in koyduğu asabenin âkile olması sistemi üzerine devam etmiştir. Hz.Ömer zamanında gelişmelerin zorlaması neticesinde bu uygulama farklı bir boyut kazanmış, divan üyeleri asabe olarak kabul edilmiştir. Hz. Ömer'in bu uygulaması nasla sabit olan bir hükmün Hz. Ömer tarafından değiştirildiği görüntüsünü vermektedir. Hz. Ömer'in hüküm değiştirme yetkisi olmadığı halde böyle bir hükmü ortaya koyması alimleri bu konu hakkında araştırma yapmaya sevk etmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda Hz. Ömer'in hükmü değiştirmediği fakat âkile konusunda illete bağlı vakıaların değişimine itibar ederek divanı âkile kıldığı tespit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ali el-Kari**, Sultan Muhammed (ö.1014), *Fethu Babi'l-Inaye bi Şerhi'n-Nukaye*, Daru'l-Erkam, Beyrut 1997.
-Sultan Muhammed, (ö.1014), *Mirkatü'l-Mefatih*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- Abdulhamid**, Nizamuddin, *Mefhumu'l-Fıkhi'l-islami*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1984.
- Abdu'l-Munim**, Mahmud Abdurrahman, *Mu'cemu'l-Mustalahatü ve'l-Elfazi'l-Fıkhiyye*, Daru'l-Fadik, b.a.e. t.y.
- Ahmed b. Hanbel**, (ö.241), *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1995.
- Abdullah**, b. Ahmed b. Hanbel (ö.290), *Mesai'l-İmam Ahmed*, el-Mektebetü'l İslami, Beyrut 1981.
- Baybelalem**, Muhammed (ö.1430), *İkametü'l-Hucceti Bi'd-Delil*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut 2007.
- Bağdathı**, Selahattin, *Hukuk Sözlüğü*, Derin Yayınları, İstanbul 2012.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi (ö.1971), *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul t.y.
- Bilgin**, Vecdi, *Cahiliyeden İslama Geçiş*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt;16 Sayı,1.
- Binatlı**, Yusuf, *Hukuk Hakkında Umumi Malumat ve Medeni Hukuk*, Işıl Matbaası, İstanbul, 1959.
- Battal er-Rakbi**, Battal b. Ahmed b. Süleyman (ö.633), *en-Nazmu'l-Müsteazeb fi Tefsiri'l-Elfazi'l-Mühezzeb*, el-Mektebetü't-Ticariyye, Mekke 1988.
- Berki**, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle (Mecelley-i Ahkam-ı Adliyye)* Hikmet Yayınları, İstanbul 1982.
- Cürcani**, Seyyit Şerif, (ö.816) *Kitabu't-Tarifat*, Trc. Çev. Ali Erkan, Bahar Yayınevi, İstanbul, 1997
- Damad Efendi**, Abdullah b. Muhammed b. Süleyman (ö.956), *Mecmeu'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebnur*, Darul İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut t.y.

- Dağcı, Şamil**, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1999.
- Dönmezer, Sulhi, Sahir Erman**, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1997.
- Duman, Ahmet**, *Bir Sosyal Dayanışma Kurumu Olarak Âkile ve İslam Ceza Hukukundaki Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- el-Ayni**, Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed (ö.855), *el-Binaye fî Şerhi'l-Hidaye*, Darul-Fikr, Beyrut 1990.
-Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed (ö.855), *Şerhu'l-Ayni ala Kenzi'd-Dekaik İdaretü'l-Kur'an ve el-ulumu'l-İslami*, Pakistan 2000.
- el-Askalani, İbnü'l- Hacer**, *Fethu'l-Bari*, trc.Çev. Soner Duman, Polen Yayınları, İstanbul, 2009.
- el-Bağdadi**, Ebu Muhammed Abdülvahhab b. Ali b. Nasr (ö.422), *el-İşraf ala Nükatı Mesaili'l-Hılaf*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut 1999.
-Ebu Muhammed Abdülvahhab b. Ali b. Nasr el-Bağdadi (ö.422), *et-Telkin*, Mektebetü Nızar, Riyad t.y.
- el-Bâberti**, Ekmelüddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö.786), *el- İnâye ale'l-Hidaye*, Dar'ul-kutub'il-ilmıyye, Lübnan, 2007.
- el-Beraki**, Muhammed Aşık İlahi *et-Teshili'd-Daruri*, Mektebetü'ş-Şeyh, Pakistan 2000.
- el-Beyhaki**, Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (ö.458), *es-Sünenü'l-Kübra*, Daru'l-Kütübü'l-İlmıyye, Beyrut 2002.
-Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b.Ali (ö.458), *Ma'rifetü's-Süneni Ve'l-Asar*, Daru'l-Kuteybe. Beyrut 1991.
-Ebu Bekir b. Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (ö.458), *es-Sünenü's-Sağır*, Silsiletü Menşurati Camiati'd-Dirasati'l-İslamiyye, Pakistan t.y.
- el-Beğavi**, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Ferra, (ö.516) *Şerhu's-Sünne*, el-Mek- tebetü'l-İslami, Beyrut 1983.
- el-Büceyrimi**, Süleyman b. Muhammed b. Ömer (ö.1221), *el-Büceyrimi ale'l-Hatip*, Daru'l-Kütü-bü'l-İlmıyye, Beyrut 1996.
- el-Beğavi**, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mesud b. Muhammed b. el-Ferra (ö.516), *et-Tehzib*, Daru'l-Kütübü'l-İlmıyye, Beyrut 1997.
- el-Buğa**, Mustafa Rayb, *et-Tezhib*, Daru İbn-i Kesir, Beyrut 1989.

- el-Buhari**, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Mugira el-Cufi (ö.256), *el-Camiu's-Sahih*, Daru Tavkı'n-Necat, Mısır 1886.
- el-Bezzar**, Ebu Bekir Ahmed b. Ömer b. Abdi'l-Halik el-Atiki (ö.292), *el-Bahru'z-Zehhar el-Ma'ruf bi Müsnedi'l-Bezzar*, Mektebetü'l Ulumi ve'l-Hikem, Medine 1988.
- el-Bereketi**, es-Seyyid Muhammed Amimü'l-İhsan el-Müceddidi *et-Ta'rifatü'l-Fıkhiyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- el-Beha**, Ali el-Bagdadi el-Hanbeli (ö.900), *Fethu'l-Meliki'l-Aziz bi Şerhi'l-Veciz*, Mektebetü'n-Nehda, Mekke 2002.
- el-Buhuti**, Mansur b. Yunus b. İdris (ö.1046), *Keşşafü'l-Kına an Metni'l-İkna*, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1997.
-Mansur b. Yunus b. İdris el-Buhuti (ö.1046), *Şerhu Münteha'l-İradat*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2000.
-Mansur b. Yunus b. İdris el-Buhuti (ö.1046), *el-Menhu's-Şafiyat bi Şerhi Müfredati'l-İmam Ahmed*, Daru'l Kunuz, Riyad 2006.
- el-Bostani**, Budras , *Muhitu'l-Muhit*, Mektebetü Lübnan Beyrut 1987.
- el-Behnesi**, Ahmed Fethi, *ed-Diye fi's-Şeriatü'l-İslami*, Daru's-Şuruk, Kahire 1984.
- Ahmet Fethi el-Behnesi, *Medhalü'l-Fıkhi'l-Cinai*, Daru's-Şuruk, Kahire 1989.
- el-Cürcani**, Ali b. Muhammed es-Seyid eş-Şerif, (816), *Mucemu't-Ta'rifat*, Daru'l-Fadile B.A.E. t.y.
- el-Cevheri**, İsmail b. Hammad, *es-Sihah, Tacu'l-Luğa ve Sihahi'l-Arabiyye*, Daru'l-İlmi li'l-Meyalin, Beyrut 1979
- el-Cessas**, Ebu Bekir Ahmed b. er-Razi, (ö.370) *Şerhu Muhtasaru't-Tahavi*, Daru'l-Beşairi'l-Islamiyye, Beyrut 2010.
- Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razi, (ö.370) *Ahkamü'l-Kur'an*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003,
- el-Cübbi**, *Şerhu Garibi Elfazü'l-Müdevvene*, Daru'l-Garbi'l-İslami, b.y.y. t.y.
- el-Ceziri**, Abdurrahman, (ö.1364) *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, Trc. Çev. Mustafa Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994.
- ed-Darir**, Nuruddin Ebu Talib Abdurrahman b. Ömer b. Ebi'l-Kasım b. Ali b. Osman el-Basri (ö.624), *el-Vadıh fi Şerhi'l-Muhtasari'l-Hiraki*, Mektebetü'n Nehda, Mekke 2000
- ed-Davyani**, İbrahim b. Muhammed b. Salim, (ö.1353), *Menaru's-Sebil* Menşurat müessesetü Darusselam, Dimeşk 1955.

- ed-Devalibi**, Maruf, (ö.1424) *el-Medhal ila ilmi usulü'l-Fıkhi*, Daru's-Şevaf, Dimeşk,1959.
- ed-Düceyli**, Siracüddin Ebu Abdillah el-Huseyin b. Yusuf b. Ebi's-Sera (ö.732), *el-Veciz fi'l-Fıkhi alaMezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2004.
- ed-Darimi**, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Bahram (ö.255), *Sünenü'd-Darimi*, Daru'l Mugni, Riyad 2000.
- ed-Demiri**, Behram b. Abdullah b. Abdülaziz (ö.805), *eş-Şamil*, Merkezi Necibiyye, Mısır 2008.
- ed-Derdir**, Ebu'l Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (ö.1201), *eş-Şerhu's-Sağır*, Daru'l-Mearif 1986.
-Ebu'l Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdir (ö.1201),*Akrabu'l-Mesalik*, Mektebetü Eyyüb, Nijerya, 2000
- ed-Dihlevi**, Alim b. el-Ala el-Enderiti el-Hindi (ö.786), *el-Feteva't-Tatarhaniyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- ed-Darekutni**, Ali b. Ömer, (ö.306), *Sünenü'd-Darekutni*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2004.
- el-Edemi**, Takıyüddin Ahmed b. Muhammed b. Ali, (ö.749), *Kitabü'l-Münevver fi Racihi'l-Muharrar*, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut 1983.
- el-Erdebili**, Yusuf b. İbrahim, (ö.779) *el-Envar li Amali'l-Ebrar*, Daru'd-Diya, Cidde 2006.
- el-Ezheri**, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *ez-Zahir, fi Garaibi Elfazi'l-İmam eş-Şafii*, Daru't-Talaiğ, Kahire t.y.
- el-Feyyûmi**, Muhammed Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Hamevî (ö.770),*el-Misbâhu'l-Münir fi Garibi's-Şerh'il-Kebir*, Mektebetü Lübnan 1987.
- el-Feteni**, Muhammed Tahir es-Sıddiki el-Hindi (ö.986), *Mecmeu Bihari'l-Envar*, Matbaatü Meclisi Dairati'l-Mearif, Hindistan 1967.
- el-Fettuhi**, Takıyüddin Muhammed b. Ahmed el Hanbeli (ö.976), *Mühteha'l-İradat fi cem'i'l-Mukni mea't-Tenkih ve'z-Ziyadat* Müesseretü'r-Risale, Beyrut 1999.
- el-Gazzi**, Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Kasım b. Muhammed (ö.918), *Mevsüa- tü'l-Kavaidi'l-Fıkhiyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut t.y.
-Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Kasım b. Muhammed el-Gazzi (ö.918), *Fethu'l-Karibi'l-Mücib*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut 2005.

- el-Garyani**, Sadık Abdurrahman, *Müdevvenetü'l-Fıkhı'l-Maliki*, Müessesetü'r-Reyyan, Lüb-nan 2002.
- el-Gazali**, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (ö.505), *el-Vesit fi'l-Mezhep* Daru's Selam, b.y.y. 1997.
- el-Heravi**, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam (ö.224), *Garibü'l-Hadis*, Daru'l-Kitab el-Arabi, Beyrut 1976.
- el-Hattabi**, Ebu Süleyman Ahmet b. Muhammed b. İbrahim el-Büsti (ö.388), *Daru't-Türasi'l-İslami*, Mekke 1982.
- el-Hamevi**, Ahmed b. Muhammed, *Gamzu Uyuni'l-Besair*, Beyrut 1985.
- el-Haddadi**, Ebubekir Ahmed İbn Muhammed İbn Ali İbn Muhammed (ö.800), *el-Cevheratü'n-Neyyira*, Dar'ul-kütübi'l-ilmiiye, Lübnan 2006.
- el-Haccavi**, Şerefüddin Musa b. Ahmed b. Musa b. Salim Ebi'n-Neca el-Makdisi (ö.968), *el-ikna li Talibi'l-İntifa*, Daratü'l-Melik Abdi'l-Aziz, Suudi Arabistan 2002.
-Şerefüddin Musa b. Ahmed b. Musa b. Salim Ebi'n-Neca el-Makdisi el-Haccavi (ö.968), *Zadü'l-Müstekni fi ihtisari'l-Mukni*, Daru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 1994.
- el-Hıraki**, Ebu'l Kasım Ömer b. el-Huseyn, (ö.334), *Metnü'l-Hiraki*, Daru's-Sahabe, Tanta 1993.
- el-Heysemi**, Nuruddin Ali b. Ebu Bekir (ö.807), *Mevaridü'd-Daman İla Zevaidi İbn-i Hibban*, Daru's-Sekafeti'l-Arabiyye, Dimeşk 1990.
- el-Hıraşi**, Ebu Abdullah Muhammed (ö.1110) *Şerhu'l-Hıraşi ala Muhtasari'l-Halil*, Matbatü'l-Emriyyeti'l-Kübra, Bulak 1892.
- el-Halebi**, İbrahim b. Muhammed (ö.1190), *Mülteka'l-Ebhur*, Enes Kitabevi, İstanbul, t.y.
- el-Haskefi**, Muhammed b. Ali b. Süleyman İbn-i b. Ali b. Abdurrahman (ö.1088), *ed-Dürrü'l-Muhtar*, Daru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 2002.
- el-Horasani**, Said b. Mansur b. Şu'be el-Mekki, (ö.227) *Kitabü's-Sünen (Sünenü Said b. Mansur)*, Daru's-Selefiyye, Hindistan 1982.
- el-İsavi**, Necm Abdullah İbrahim, *el-Cinaye ale'l-Etraf*, Daru'l-Buhus, b.y.y. t.y.
- el-İsfehani**, Ebu Musa Muhammed b. Ebu Bekir b Ebi İsa el-Medini (ö.581), *el-Mecmu'ul-Muğis fi-Garibi'l-Kur'ani ve'l-Hadis*, Camiatü Ümmi'l-Kura, Mekke t.y.
- el-İmrani**, Ebu'l Huseyn Yahya b. Ebi'l Hayr b. Salim, eş-Şafii (ö.558), *el-Beyan*, Daru'l-Minhac, Beyrut 2000.

- el-Konevi**, Kasım b. Abdullah er-Rumi el-Hanefi, *Enisü'l-Fukaha fi Ta'rifati'l-Elfazi'l-Mütedavileti Beyne'l-Fukaha*, Daru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 2004.
- el-Kelvüzani**, Ebu'l-Hattab Mahfuz b. Ahmed b. el-Haseni, (ö.510), *el-Hidaye ala Mezhebi'l-İmam Ahmed*, Dar'u Garas, Kuveyt 2004.
- el-Kali**, Ebu Ali İsmail b. el-Kasım el-Bağdadi (ö.356), *el-Bari fi'l-Luğa*, Daru'l-Hadarati'l-Arabiyye, Beyrut 1975.
- el-Karafi**, Şihabüddin Ahmed b. İdris (ö.684), *ez-Zehira*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut 1994.
- el-Kıraşi**, Ebu Muhammed Ebu Faris Abdülaziz b. İbrahim b. Ahmed et-Temimi et-Tunusi (ö.673), *Ravdatü'l-Müstebin*, Daru İbn-i Hazım, Beyrut 2010.
- el-Kâsani**, Alauddin Ebu Bekir b. Mesud el-Hanefi (ö.587), *Bedaiu's-Sanai fi Tertibi's-Şerai*, Daru'l-Kütübi'l-Arab, Beyrut 1974.
- el-Kadi Abdülvahhab**, Ebu Muhammed b. Ali b. Nasr el-Maliki (ö.466), *el-Meune ala Mezhebi Alimi'l-Medine*, Daru'l Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 1998.
- el-Kayravani**, Ebu Maliki Muhammed Abdullah b. Abdurrahman Ebi Zeyd (ö.386), *en-Nevadirru'z-Ziyadat*, Daru'l-Garib el-İslami, Beyrut 1999.
- el-Kuduri**, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer (ö.428), el-Hanefi, *Muhtasaru'l-Kuduri*, Daru'Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 1997.
-Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer (ö.428), *et-Tecrid*, Daru's-Selam İskenderiye, 2004.
- el-Lahmi**, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed, *et-Tebsira*, Vezaratü'l-Evkaf, Katar 2011.
- el-Meydani**, Abdülğani el-Ğuneymî, (ö.1292), *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, Daru'l Kitab el-Arabî, Beyrut, 1997.
- el-Müzeni**, Ebu İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail el-Mısrî (ö.624), *Muhtasaru'l-Müzeni*, Daru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 1985.
- el-Mavsili**, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, (ö.683), *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, Mekte- betü Dari'l- Hadis, b.y.y. 2009.
- el-Merğınani**, Burhanuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr b. Abdi'l-Celîl(ö.593), *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, Darul-Erkam b. Ebil-Erkam, Beyrut, t.y.
- el-Merdavi**, Alauddin Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Hanbeli, (ö.885) *el-insaf fi ma'rifeti'r-Racihi mine'l-Hılafi ala mezhebi İmam Ahmed*, Daru ihyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut t.y.
- el-Maksidi**, Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed Ebu Muhammed Bahaüddin,(ö.624), *el-Udde Şerhu'l-Umde*, Daru'l Hadis, Kahire 2003.

- el-Mehamili**, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Kasım ed-Dabii Ebu'l Hasen eş-Şafii (ö.415), *el-Lübab*, Daru'l-Buhari, Medine 1995.
- el-Maverdi**, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri, (ö.450) *el-Havi'l-Kebir*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- el-Mağribi**, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman (ö.954), *Mevahibü'l-Celil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- el-Muhalla**, Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (ö.791), *Kenzü'r-Rağibin*, Daru'l Minhac, Cidde 2013.
- el-Mutarrizi**, el-imam el Luğavi Ebü'l-Feth Nasuriddin (ö 610) , *el-Muğrib fi Tertibi'l-Mu'rib*, Mektebetü Üsame bin Zeyd, Halep 1979.
- el-Moritani**, Muhammed eş-Şeybani b. Muhammed b. Ahmed el-Moritani, *Tebyinü'l-Mesalik*, Daru'l-Garibi'l-İslami, Beyrut 2013.
- en-Nevevi**, Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref, (ö.676) *Kitabu'l-Mecmu*, Mektebü'l-İrşad, Cidde, t.y.
-Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref, (ö.676) *Ravdatu't-Talibin*, Daru Alemi'l-Kütüb, Suudi Arabistan 2003.
-Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref, (ö.676) *Minhacu't-Talibin ve Umdetü'l-Müftin*, Daru'l-Min- hac, Cidde 2005.
- en-Nesefi**, Ebu'l-Berakat Abdullah İbn-i Ahmet (ö.710), *Kenzü'd-Dekaik*, Daru'l-Beşşari'l-İslamiyye, Beyrut 2011.
- en-Nesai**, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (ö.303) *es-Sünenü'l-Kübra*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2001.
-Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesai (ö.303), *Sünenü'n-Nesai*, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslami, Halep t.y.
- en-Nisaburi**, Ebu Abdillah Muhammed b. Abdullah(ö.923) *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, Matbaatü Meclisi Dairati'l-Mearif, Hindistan 1916.
- er-Razi**, Ebu'l Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyya (ö.395), *Hilyetü'l-Fukaha*, eş-Şirketü'l-Müttehide, Beyrut 1983.
- er-Rameli**, Şemsuddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmet b. Hamza b. Şihâb (ö.1004), *Nihâyetü'l-Muhtâc İlâ Şerhi'l-Minhac fi'l-Fıkhi alâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şafii*, Dar'ul-kutub'il-ilmiiyye, Beyrut 2003.
- er-Rahaybani**, Mustafa es-Suyuti (ö.1243), *Metlibu Uli'n-Nüha*, Menşuratu'l-Kütübi'l-İslami, Dimeşk 1961.
- er-Racraci**, Ebu'l-Hasen Ali b. Said, *Menahicü't-Tahsil ve Netaicü Lataifi't-Tevil* Daru İbn-i Hazm, Beyrut 2007.

- er-Rafii**, Ebu'l Kasım Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim el-Kazvini eş-Şafii, (ö.623) *el-Aziz Şerhu'l-Veciz*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- es-Samiri**, Nasıruddin b. Muhammed b. Abdü'l-Hadi el-Hanbeli (ö.616), *el-Müstevab*, Mektebetü'l-Esedi, Mekke 1999.
- eş-Şirazi**, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Firuzabadi, (ö.476) *el-Mühezzeb*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- Ebu İshak İbrahim b. Alib. Yusuf el-Firuzabadi, (ö.476) *et-Tenbih*, Merkezü'l-Hademat ve'l Ebhasi's-Sekafiyye, b.y.y. t.y.
- Abdü'l-Hamid**, Muhammed Muhyittin, **Abdu'l-Latif** Muhammed, *el-Muhtar min Sihahi'l-Luga*, Matbaatü'l-Istikameti, Kahire, t.y.
- es-Suhani**, Seleme b. Müslim el-Avtebi, *Kitabü'l-İbane fi'l-Lugati'l- Arabiyye*, y.y. b.y.y 1999.
- es-San'ani**, Ebu Bekir b. Abdu'r-Rezzak İbn-i Hemmam (ö.211), *Musannefu Abdü'r Rezzak*, Mektebetü'l-İslami, Beyrut 1970.
- eş-Şinkiti**, Muhammed Ahmed ed-Dah, *el-Fethu'r-Rabbani*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut 2006.
- eş-Şinkiti**, el-Murabıt b. Mahfuz el-Ensari, *et-Tuhfetü'l-Merdiyye*, Mektebetu Daruzzaman, Medine 2003.
- eş-Şafii**, Muhammed b. İdris, (ö.204) *el-Ümm*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Mısır 1961.
- eş-Şirbini**, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Daru'l-Mearif, Beyrut 1997.
- es-Sahnun**, Said et-Tennuhi (ö.240) *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, Matbaatü's-Saade, Mısır 1902. *el-Muhtasaru'l-Fikhi*, Müessesetü Half Ahmet el-Habtur, b.a.e. 2014.
- es-Serahsi**, Şemsüddin, (ö.483) *Kitabu'l-Mebcut* Daru'l-Mesrif, Beyrut t.y.
- Şemsüddin, (ö.483) *Usulü's-Serahsi*, Daru'l-Müeyyid, Beyrut, 1997.
- es-Semerkandi**, Nasuriddin Ebu'l-Kasım Muhammed b. Yusuf el Haseni (ö.556), *el-Fikhu'n-Nafi*, Mektebetü'l-Abikan, Riyad 2000.
- es-Semerkandi**, Alauddin, *Tuhfetü'l-Fukaha* (ö.539), Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1984.
- es-Sağırıcı**, Esad Muhammed Said, *el-fikhu'l-Hanefiyyü ve Edilletühü*, Daru'l-Kelimi't-Tayyip, Beyrut 2008.
- es-Sugdi**, Ebu'l Hasen b. el-Hüseyin b. Muhammed, *en-Netfu fi'l-Fetava*, Daru'l-Furkan, Beyrut, 1984.

- eş-Şeybani**, Muhammed b. Hasan eş-Şeybani (ö.189), *Kitabu'l-Hucce*, Mektebetü'l-Alemi'l-Kütüb, Beyrut t.y.
-Muhammed b. Hasan eş-Şeybani (ö.189), *Kitabü'l-Asl*, El-Mektebetü'l-Mediniyye, Pakistan t.y.
- eş-Şaşi**, Ebu Yakup İshak b. İbrahim, (ö.335), *Usulü'ş-Şaşi*, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, İstanbul, t.y.
- eş-Şerif**, Muhammed Saduddin, *Müzakerat fi Tarihi'l-Kanun*, Matbaatu'l-Ehali, Bağdat, 1938
- et-Turi**, Muhammed b. Hüseyin b. Aliel-Kadiri (ö.1138), *Tekmiletü'l-Bahri'r-Raik*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 1997.
- et-Taberani**, Ebu'l-Kasım Süleymanb. Ahmed (ö.360), *el-Mucemu'l-Evsat*, Daru'l-Haremeyn, Mısır 1995.
- et-Tenimi**, Siracuddin Ebu Muhammed Ali b. Osman b. Muhammed (ö.569), *el-Feteva's-Siraciyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2011.
- et-Tirmizi**, Ebu İsa Muhammed b. İsa, (ö.279), *el-Camiu'l-Kebir (Sünenü't-Tirmizi)*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut 1998.
- et-Tahavi**, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame, (ö.321), *Muhtasaru't-Tahavi*, İhyau'l-Mearifi'n-Numaniyye, Mısır, t.y.
- et-Tahanuvi**, Muhammed Ali, *Keşfu Istilahatı'l-Funun Ve'l-Ulum*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996.
- el-Useymin**, Muhammed b. Salih, (ö.1421) *eş-Şerhu'l-Mümti ala Zadi'l-Müstekni*, Daru İbn-i'l-Cevzi, Suudi Arabistan 2009.
- el-Ukberi**, Ebu'l Beka Abdullah b. el-Hüseyin el-Hanbeli (ö.616), *Tertibü'l-İslah, ala Hurufi'l-Mu'cem*, Daru'l-Fikir, Dimeşk 1983.
- el-Velvalici**, Ebu'l-Feth Zahiruddin Abdürreşid b. Abdürrezzak (ö.540), *el-Fetava'l-Velvaliciyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- el-Vergani**, Muhammed b. Muhammed İbn-i Vife et-Tunusi (ö.803), *Muhtasaru'l-Fikhi*, Müessesetü Half Ahmed el-Habtur, B.A.E. 2014.
- Kadı İyad**, Ebu'l-Fadl İyad b. Musa (ö.544), *et-Tenbihat'ül-Müstenbeta*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut 2011.
- ez-Zemahşeri**, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed (ö.538), *Esasü'l-Belağa*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- ez-Zeylei**, Fahrudin Osman b. Ali (ö.743), *Tebyiynü'l-Hakaik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

- ez-Zuhayli**, Vehbe, (ö.2016), *el-Fıkhül-İslami ve Eddilletühü*, Daru'l-Fikr, Dimeşk 1989.
-Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, trc. çev. Beşir Eryarsoy, Risale Basın-Yayın, İstanbul 1994.
-Vehbe,*el-Veciz fi Usuli'l-Fıkhı*, Daru'l-Fikr,Dimeşk 1990.
- ez-Zebidi**, Muhammed Murteza el-Hüseyni, *Tacu'l-Arus*, Matbaatu Hukumeti Kuveyt 1965.
- ez-Zerka**, Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Kavaidi'l-Fıkhıyye*, Daru'l-Kalem, Dimeşk 1989.
- ez-Zerka**, MustafaAhmed b. Muhammed, *Diyetü'n - Nefsi's - Şer'iyye Keyfe Nükaddiruha fi haza'l-Asri*, Mecelletü'l - Mecmeil - Fıkhı'l-İslami, yıl 2, sayı 3.
- ez-Zerkeşi**, Şemsüddin Ebu Abdillan Muhammed b. Abdullan,(ö.772) *Şerhu 'z-Zerkeşi ala metni'l-Hıraki*, Mektebetü'l-Esedi, Mekke 2009.
- ibn-i Berazii**, Ebu Said Halet b. Ebi'l-Kasım Muhammed el-Ezd el-Kayravani, *et-Tehzib fi-İhtisari'l-Müdevvene*, Daru'l Buhus, B.A.E. 2002.
- Ebu'l Abbas**, Necmüddin Ahmed b. Muhammed İbn-i'r Rita, *Kifayetü't-Tenbih*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- Ebu Davut**, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistani (ö.275), *Kitabü'l-Merasil*, Daru's-Samii, b.y.y. t.y.
-Süleyman b. el-Eşas es-Sicistani (ö.275), *es-Sünen*, Daru'r-Risaletü'l Âlemiyye, 2009.
- Ebu Talip**, Sufi Hasen, *Mebadi-i Tarihi'l-Kanun*, Daru'n-Nahda, Mısır 1971
- Erdoğan**, Mehmet, *Fıkh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
- Erkan**, Arif, *el-Beyan Arapça Türkçe Sözlük*, Huzur Yayınevi İstanbul 2006.
- Karaman,Kocagöz,Paçacı,Canbulat,Gelişgen,Ural Fikret Karaman, İsmail Kocagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Yenişafak Gazetesi Yayınları, İstanbul 2009.
- Ebu Zehra**, Muhammed, *el-Cerime ve'l-Ukube fi'l-Fıkhı'l-İslami*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire t.y.
- Ebu Zeyd**, Nasr Hamid, *Mefhumu'n-Nassi*, Merkezü'l-Sekafi'l-Arabi,Beyrut,1996
- Ebu Musa el-Haşimi**, eş-Şerif Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (ö.428), *Kitabü'l-İrşad ila Sebili'r-Reşad*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1998.
- Gemici**, Mustafa, *İslam Hukukunda Âkile Müessesesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1998.

- Hallaf**, Abdulvehhab, *İlmu Usûli'l-Fıkhi*, Müessesetü'r-Risale, Dimeşk 2012.
- Heyet**, Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988
- Hey'et**, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, TürkiyeDiyamet Vakfı yayınları, Ankara 2005
- Heyet**, Kahire Arap dil kurumu, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, Mektebetü'ş-Şuruku'd-Düveli, 2004.
- Hey'et**, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, İstanbul 2009.
- Hulusi Derviş-Ahmet, Derviş**, *Ahter-i Kebir*, Sahafiye Osmaniye Şirketi, İstanbul 1889.
- İbn-i Hazm**, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhalla bi'l-Asar*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- İbn-i Manzur**, Ebu'l Fadl Cemalüddin Muhammed el-İfriki el-Mısri, *Lisanü'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut t.y.
- İbn-i Derid**, Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasen (ö.361), *Cemheratü'l-Lüğa*, Daru'l-İlmi Lil Melayin, Beyrut 1987.
- İbn-i Cevzi**, Ebu'l Feras Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Ali (ö.597), *Garibu'l-Hadis*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- İbn-i Mülekkın**, Ömer b. Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Mısri, eş-Şafii, *et-Tezkira*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- İbn-i Sikkit**, Yakub b. İshak, *Kitabu'l-Elfaz*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1998.
- ibn-i Nüceym**, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *el-Eşbah ve'n-Nezair*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- İdris**, Avd Ahmed, *ed-Diye Beyne'l-Ukube ve't-Ta'vid*, Beyrut 1986.
- İbn-i Münzir**, Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim en-Nisaburi (ö.318), *el-İcma*, Mektebetü'l-Furkan, B.A.E. 1999.
- İbn-i Manzur**, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711), *Lisânü'l-'Arab*, Dâru'l Mearif, 1979.
- İbn-i Teymiye**, Mecduddin, Ebu'l Berakat Abdü's Selam bin Abdullah b. el-Hadar b. Muhammed el-Harrani el-Hanbeli (ö.762), *el-Muharrar fi'l-Fıkhi ala Mezhebi İmam Ahmed b. el-Hanbel* Mektebetü'l Maarif, Riyad, t.y.
- İbn-i Müflih**, Şemsüddin Muhammed el-Makdisi (ö.723), *Kitabü'l-Furu* Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2003.
- İbn-i Müflih**, Ebu İshak Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el Hanbeli (ö.884), *el-Mübdî Şerhu'l-Mukni*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

- İbn-i Kudame**, Muvafakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisi (ö.620), *el-Kafi*, Daru'l Hecer, b.y.y. 1997.
-Muvafakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisi (ö.620), *Umdetü'l-Fıkhı fi'l-Mezhebi'l-Hanbeli*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2003.
- İbn-i Kudame**, Ahmed b.İsa b. Abdullah b.Ahmed, *el-Muğni*, Daru'l-Hadis Kahira,1996
- İbn-i Ebi Tağleb**, Abdulkadir b. Ömer eş-Şeybani el-Meşhur (ö.1135), *Neylü'l Marib bi Şerhi Delili't-Talib*, Mektebetü'l-Felah, Kuveyt 1983.
- İbn-i Mubarek**, Ebu Abdurrahman Abdullah, *Müsnedü Abdullah b. Mubarek*, Mektebetü'l-Mearif, Riyad, 1996.
- İbn-i Balban**, Alauddin Ali el-Farisi (ö.739), *Sahih'u İbn-i Hibban bi Tertibi İbn-i Balban*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1993.
- İbn-i Ebi Şeybe**, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed (ö.235), *Müsnedü İbn-i Ebi Şeybe*, Daru'l-Vatan, Riyad 1997.
-Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe (ö.235), *Musannefü İbn-i Ebi Şeybe*, Daru'l-Selefiyye, Hindistan 1979.
- İbn-i Carud**, Ebu Muhammed Abdullah (ö.307), *el-Münteka*, Daru'l-Cenam, Beyrut 1988
- İbn-i Mace**, Ebu Abdillan Muhammed b. Yezid el-Kazvini (ö.275), *Sünen'ü İbn-i Mace*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, b.y.y. t.y.
- İbn-i Zencuye**, Humejd (ö.251), *Kitabü'l-Emval*, Merkezü Melik Faysal, Suudi Arabistan 1986.
- İbn-i Seyyide**, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail (ö.458), *el-Muhkem ve'l-Muhitü'l-Azam*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- İbn-i's-Saati**, Muzafferuddin Ahmed b. Ali b. Se'leb (ö.694), *Mecmeu'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyirayn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- İskilipli Atıf Efendi**, Muhammed (ö.1926), *İslam Fıkhı*, Nehir Yayınları, İstanbul 1994.
- İbn-i Kemal Paşa**, Şemsüddin Ahmet b. Süleyman (ö.940), *el-İdah fi şerhi'l-Islah*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- İbn-i Abidin**, Muhammed Emin (ö.1252), *Hasiyetü-Reddi'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, Kahraman Neşriyat, İstanbul 1984.
- İbn-i Maze**, Burhanuddin Ebu'l-Meali Mahmud b. Ahmed b. Abdulaziz el-Buhari el-Hanefi (ö.616), *el-Muhitü'l-Burhani*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- İbn-i Rüşd**, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi (ö.520), *el-Mukaddimatü'l-Mümehhidat*, Daru'l-Garib el-İslami, Beyrut 1988.

- İbn-i Rüşd**, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi (ö.595), *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesit*, Daru'l-Mearif, Beyrut 1982.
- İbnü Cellab**, Ubeydullah b. Hüseyin b. Hasan Ebu'l-Kasım el-Maliki (ö.378), *et-Tefri*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut 1987.
- İbn-i Cüzeyye**, Ebu'l Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kelbi el-Gırnati (ö.741), *el-Kavaninü'l-Fıkhiyye*, b.y.y. t.y.
- İbn-i Şas**, Celaledin Abdullah b. Necm, (ö.616) *İkdü'l-Cevahir, es-Semine*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut 2003.
- İbn-i Kesir**, İsmail b. Ömer ed-Dimeşki (ö.750), *İrşadü'l-Fakih İla Marifeti Edilleti't-Tenbih*, Mües- sesetü'r-Risale, Beyrut 1996.
- Kadıhan**, Fahrüddin Ebu'l-Mehasin b. Mansur (ö.592), *Fetava Kadıhan*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- Kadı Zade Efendi**, Şemsüddin Ahmed bin Kudur (ö.988) *Tekmilatü Fethi'l-Kadir* Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi Beyrut, 1986.
- Kitabı Mukaddes**, Tevrat, Zebur ve İncil Terc. çev. Ali Bey, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, t.y.
- Köse**, Saffet "Hz.Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, Nisan 2006,
- Kürau'n-Nemli**, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hasen el-Hünai (ö.310), *el-Müntehab min Garibi Kelami'l-Arab*, Daru't-Türasi'l-İslami, Mekke 1989.
- Luvîs Ma'lûf**, el-Yesûi (ö 1947), *Müncidü't-tullâb*, yeniden yayına hazırlayan: Fuâd Efrâm el-Bustânî, Daru'l-Meşrik, 1994.
- Muhammed el-Eşkar**, Süleyman b. Abdullah, *el-Mücella, fi'l-Fıkhi'l-Hanbeli*, Daru'l-Kalem, Dimesk 1998.
- Malik b. Enes**, (ö.179), *el-Muvatta*, Mecmuatü'l-Furkan, b.y.y. 2003.
- Molla Husrev**, Muhammed bin Feramuz, (ö.885) *Durerü'l-Hukkam*, Muhammed Kütübhanesi, Karaçi, t.y.
- Paçacı**, İbrahim, "Cezai ve Medeni Müeyyide Açısından Diyet" Mütefekkir Aksaray Üniversitesi Dergisi, yıl 1, sayı 2, Güz 2014.
- İbrahim, *İslam Hukukunda Medeni Müeyyideler*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998.
- Sağlam**, Hadi, "İslam Hukuk Tarihindeki Âkile Bugünün Sigortası mıdır? Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilti;17, Sayı,1. 2011.

- Sardu's-Şeria**, Ubeydullah b. Mesut (ö.747), *Muhtasaru'l-Vikaye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- Şamil İslam Ansiklopedisi*, Akit Gazetesi Yayınları, İstanbul 1999
- Şafak**, Ali, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, Temel Yayınları, İstanbul 1996.
- Şeyh Nizamettin**, Riyasetinde Hey'et, *Fetevay-i Hindiyye*, Trc. çev. Mustafa Efe, Huzur Yayınevi, İstanbul 2004.
- Taner**, Tahir, *Ceza Hukuku*, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1935.
- Takıyuddin el-Husni**, Ebu Bekir b. Muhammed el-Huseyn ed-Dimeşki eş-Şafii, *Kifayetü'l Ahyar*, Daru'l Hayr, Beyrut 1991.
- Tahmaz**, Abdulhamid Mahmud, *el-Fikhü'l-Hanefi fi Sevbihî'l-Cedid*, Darü'l-Kalem, 2000.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.
- Türk Hukuk Kurumu. *Türk Hukuk Lügatı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991
- Udeh**, Abdü'l-Kadir, *et-Teşrü'l-Cinaiyyül-İslami*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2011.
-Abdü'l-Kadir, *el-Mevsüdtü'l-Asriyye fi'l-Fıkhî'l-Cinai*, Daru's-Şuruk, Kahire 2001.
- Usame Eslim**, *el-Âkiletu ve Tatbikuha'l-Muasıra*, Gazze İslam Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- el-Malati**, Yusuf Ebu'l-Mehasin b. Musa el-Hanefi, *el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Asar*, Mektebetü Alemi'l-Kütüb, Beyrut t.y.
- Yekün**, Zühdi, *Tarihi'l-Kanun*, Daru'n-Nahda, Mısır 1966.
- Zeydan**, Abdü'l-Kerim, *el-Veciz fi'Usuli'l-Fıkhî*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1997.
- Zekeriya el-Ensari**, Zekeriya b. Muhammed (ö.962), *el-Guraru'l-Behiyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
-Zekeriya b. Muhammed (ö.962), *Esna'l-Metalip*, Daru'l-Kütübi'l-İslami, b.y.y., t.y.
-Zekeriya b. Muhammed (ö.962), *Menhecü't-Tullap*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.